

ISSN: 2959-6394 (Print)
ISSN: 2959-6408 (Online)

ИЛМ ВА АМНИЯТ

МАҶАЛЛАИ ИЛМИИ МАКТАБИ ОЛИИ
КДАМ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

НАУКА И БЕЗОПАСНОСТЬ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ ГКНБ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

SCIENCE AND SECURITY THE SCIENTIFIC JOURNAL OF HIGH SCHOOL SCNS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

№ 1 (11), 2025

Душанбе – 2025

Маҷалла соли 2018 таъсис ёфтааст.

Маҷаллаи илмӣ-назариявӣ «Илм ва амният» соли 2018 таъсис ёфта, дар давоми як сол чаҳор шумора ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад. Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти 253/МҶ-97 аз 21-уми июни соли 2022 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла ба феҳрасти маҷаллаву нашрияҳои илмӣ пешбари тақризшаванда, ки натиҷаи асосии рисолаҳо барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзад ва докторони илм дар онҳо бояд интишор гарданд, аз 2-юми июни соли 2023, бо фармоиши КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон №136/м ворид гардидааст.

Маҷаллаи шомили пойгоҳи иттилоотии «Шохиси иқтибосҳои илмӣи Россия» (РИНЦ) шудааст, ки дар сомонии Китобхонаи илмӣи электронӣ ҷойгир аст: <http://elibrary.ru>

Суроғи редакцияи маҷалла: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Н.Қарабоев, 54/2, Мактаби олии КДАМ Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Тел: + (992 37) 233-55-19

E-mail: *maktabi_oli24@mail.ru*

Сомонаи маҷалла: <https://ilm-va-amniyat.tj>

Муовини сармуҳаррир: Абдуллоев А.А.

Котиби масъул: Қурбонов А.С.

АЪЗОИ ШҶҶРОИ МУШОВАРА:

Ятимов С.С., узви вобастаи АМИТ, доктори илмҳои сиёсӣ, профессор, Меликзода М.Э., Муҳаммад А.Н., узви вобастаи АМИТ, доктори илмҳои сиёсӣ, профессор, Музаффарӣ М., узви вобастаи АМИТ, доктори илмҳои фалсафа, профессор, Маҳмадҷонова М.Т., доктори илмҳои фалсафа, профессор, Қудратов Н.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

АЪЗОИ ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Сафарализода Х.Қ., доктори илмҳои сиёсӣ, Шарифзода И.З., Назаров У.Қ.,
Ғуломова Ф.А., номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент, Салимов Б.А., номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ

Муҳаррири матнҳо бо забони тоҷикӣ:

Мухаррирони матнҳо бо забонҳои русӣ ва англисӣ:

Малтсева Г.Ю., Худойназарова З.Ч.

Муҳаррири техникӣ: Камолов С.А.

© Мактаби олии КДАМ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025

* Назари ҳайати таҳририя метавонад ба ақидаи муаллифон мувофиқ набошад. Барои мазмунӣ мақолаҳо ва маълумоти пешниҳодшуда муаллифон масъул мебошанд. Ҳангоми пурра ё қисман ҷоп намудан, истифода бурдан, истинод ба сарчашма ҳатмист.

*Журнал основан в 2018 году
Подписной индекс в каталоге «Почтаи точик» – 77798*

Научно-теоретический журнал «Наука и безопасность» основан в 2018 году. Выпускается четыре номера в течение года на таджикском, русском и английском языках.

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан под номером 253/МЖ-97 от 21 июня 2022 года.

Издание включено в Перечень ведущих рецензируемых научных журналов и изданий, в которых публикуются научные результаты диссертаций на соискание ученой степени доктора и кандидата наук, согласно приказу ВАК при Президенте Республики Таджикистан №136/м от 2 июня 2023 года.

Журнал включён в «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ) на сайте электронной библиотеки: <http://elibrary.ru>

Юридический адрес редакции: 734018, Республики Таджикистан, город Душанбе, улица Н.Карабаева, 54/2, Высшая школа ГКНБ Республики Таджикистан.

Тел: +(992 37) 233-55-19

E-mail: maktabi_oli24@mail.ru

Сайт журнала: <https://ilm-va-amniyat.tj>

Заместитель главного редактора: Абдуллоев А.А.

Ответственный секретарь: Курбонов А.С.

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Ятимов С.С., член-корреспондент НАНТ, доктор политических наук, профессор, Меликзода М.Э., Мухаммад А.Н., член-корреспондент НАНТ, доктор политических наук, профессор, Музаффари М., член-корреспондент НАНТ, доктор философских наук, профессор, Махмаджонова М.Т., доктор философских наук, профессор, Кудратов Н.А., доктор юридических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Сафарализода Х.К., доктор политических наук, Шарифзода И.З., Назаров У.К., Гуломова Ф.А., кандидат политических наук, доцент, Салимов Б.А., кандидат юридических наук

Редактор текстов на таджикском языке:

Редакторы текстов на русском и английском языках:

Мальцева Г.Ю., Худойназарова З.Ч.

Технический редактор: Камолов С.А.

© Высшая школа ГКНБ Республики Таджикистан, 2025

** Взгляды редакционной коллегии могут не совпадать с мнением авторов, которые несут ответственность за содержание статей и представленных сведений. В случае полной или частичной перепечатки и использования, ссылка на источник обязательна.*

*The journal was founded in 2018
Subscription index in the Postal Tajik catalog – 77798*

The scientific and theoretical journal «Science and Security» was founded in 2018 and publishes four issues per year in Tajik, Russian, and English languages.

The journal is registered with the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan under number 253/MЖ-97 dated June 21, 2022.

The journal is included in the list of leading peer-reviewed scientific journals and publications in which the main scientific results of dissertations for the degrees of Doctor and Candidate of Sciences must be published, according to order HAC under the President of the Republic of Tajikistan No. 136/m dated June 2, 2023

The Journal is included in the database of «Russian Science Citation Index» (RISC), placed on the platform of the National Digital Library. <http://elibrary.ru>

Legal address of the editorial office: 734018, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, N. Qaraboev street, 54/2 High school of the SCNS of the Republic of Tajikistan

Phone: +(992 37) 233-55-19

E-mail: maktabi_oli24@mail.ru

Journal website: <https://ilm-va-amniyat.tj>

Deputy Chief Editor: Abdulloev A.A.

Responsible secretary: Qurbonov A.S.

EDITORIAL COUNCIL:

Yatimov S.S., corresponding member of NAST, doctor of political sciences, professor, Melikzoda M.E., Muhammad A.N., corresponding member of NAST, doctor of political sciences, professor, Muzaffari M., corresponding member of NAST, doctor of philosophy sciences, professor, Mahmadjonova M.T., doctor of philosophy sciences, professor, Qudratov N.A., doctor of legal sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Safaralizoda H.K., doctor of political sciences, Sharifzoda I.Z., Nazarov U.K., Gulomova F.A., candidate of political sciences, assistant professor, Salimov B.A., candidate of legal sciences

Editor of texts in Tajik language:

Editors of texts in Russian and English: Maltseva G.Yu., Khudoynazarova Z.Ch.

Technical editor: Kamolov S.A.

© High school of SCNS of the Republic of Tajikistan, 2025

** The opinion of editorial board cannot be suitable to the persuasion of authors. Authors are responsible for the contents of articles and proposed information. During full or partly publishing, using, reference on the source is necessary.*

МУНДАРИҶА ИЛМҲОИ СИЁСӢ

1. ЯТИМОВ С.С. ГУФТОРҶО ВА МУЛОҶИЗАҶО.....8
2. КАРИМОВ П.Д. ТАҶҚИҚИ МАСЪАЛАҶОИ НАЗАРИЯВӢ – МАЪРИФАТӢ ВА ҲУҚУҚИИ ДАВЛАТИ ДУНЯВӢ ДАР ТАФАККУРИ СИЁСӢ.....21
3. БАРОТОВ С.М. ТЕРРОРИЗМИ АНГЕЗАИ ДИНИДОШТА ВА ХУСУСИЯТҶОИ ОН ДАР ЗАМОНИ МУОСИР.....31
4. СОӢИБЗОДА Ш.Ш. АЗ ТАЪРИХИ АМАЛИГАРДОНИИ ҶАНГҶОИ ИТТИЛООТӢ.....48
5. МАҶМАДӢРЗОДА Х.М. НАҚШ ВА ТАЪСИРИ ДОКТРИНАИ ГЕОПОЛИТИКИИ ТУРКИЯ ДАР МИНТАҚАИ ОСИӢИ МАРКАЗӢ.....45

ИЛМҶОИ ФАЛСАФӢ

6. МАҶМАДҶОНОВА М.Т. ТАЪСИРИ ПОСТМОДЕРНИЗМ БА САМТҶОИ ИЛМИ ФАЛСАФА.....52
7. АМИНОВ Ф.А. КОНСЕПСИЯИ ХУСУСИЯТҶОИ ИРСИИ РАВОНИ ИНСОН (ТАҶЛИЛИ ИҶТИМОӢ-ФАЛСАФӢ).....58
8. САИДЗОДА Ҷ. НАВРӢЗ-ҶАШНИ МИЛЛӢ ВА БАЙНАЛМИЛАЛӢ.....65
9. ДАВЛАТӢРОВ С.С. НАЗАРЕ БА МОҶИЯТ ВА МАЗМУНИ ҶАҶОНБИНИИ ИЛМӢ75

ИЛМҶОИ ҲУҚУҚӢ

10. САЛИМОВ Б.А. ЭКСПЕРТИЗАИ СУДИИ КОМПЮТЕРӢ-ТЕХНИКӢ ҶАМЧУН ШАКЛИ ИСТИФОДАИ МУРОФИАВИИ ДОНИШҶОИ МАХСУС ДАР ТАФТИШИ ҶИНОЯТҶО.....82
11. БОБОЕВ А.Р. САБАБ ВА ШАРОИТҶОИ БА ВУҶУД ОМАДАНИ ТАЪЛИМОТИ ҶАЙРИҚОНУНИИ ДИНӢ ДАР ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА САМТҶОИ АСОСИИ МУҚОВИМАТ БО ОНҶО.....89
12. СОБИРЗОДА И. Ю. ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛЛАЛӢ – КАФОЛАТИ АМНИЯТИ МИЛЛИИ КИШВАРҶОИ СОҶИБИСТИҚЛОЛ.....99
13. РАҶАБАЛИӢН А.Р. МУШКИЛОТИ НИЗОМИ ОГОҶОНӢ ВА ПЕШГИРИИ ҲУҚУҚВАЙРОНКУНИҶОИ НОБОЛИҶОНУ ҶАВОНОН ВА БАТАНЗИМДАРОРИИ ҲУҚУҚИИ ФАӢОЛИЯТИ МАҚОМОТИ КОРҶОИ ДОХИЛӢ ВА ДИГАР МАҚОМОТИ ДАВЛАТӢ ДАР ИН САМТ.....105

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. **ЯТИМОВ С.С.** ВЫСКАЗЫВАНИЯ И ТЕЗИСЫ.....8
2. **КАРИМОВ П.Д.** ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕОРЕТИКО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ И ЮРИДИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ СВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ПОЛИТИЧЕСКОМ МЫШЛЕНИИ.....21
3. **БАРОТОВ С.М.** РЕЛИГИОЗНО МОТИВИРОВАННЫЙ ТЕРРОРИЗМ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....31
4. **СОЙИБЗОДА Ш.Ш.** ИЗ ИСТОРИИ ТЕХНОЛОГИИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ.....38
5. **МАХМАДЁРЗОДА Х.М.** РОЛЬ И ВЛИЯНИЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ДОКТРИНЫ ТУРЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКОМ РЕГИОНЕ.....45

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

6. **МАХМАДЖОНОВА М.Т.** ВЛИЯНИЕ ПОСТМОДЕРНИЗМА НА ОБЛАСТИ ФИЛОСОФСКОЙ НАУКИ.....52
7. **АМИНОВ Ф.А.** КОНЦЕПЦИЯ ВРОЖДЕННЫХ ПСИХИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЧЕЛОВЕКА (СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ).....58
8. **САИДЗОДА ДЖ.** НАВРУЗ – НАЦИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ПРАЗДНИК.....65
9. **ДАВЛАТЁРОВ С.С.** ВЗГЛЯД НА СУТЬ И СОДЕРЖАНИЕ НАУЧНОГО МИРОВОЗРЕНИЯ.....75

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

10. **САЛИМОВ Б.А.** СУДЕБНАЯ КОМПЬЮТЕРНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА КАК ФОРМА ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПОЗНАНИЙ В РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ.....82
11. **БОБОЕВ А.Р.** ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ НЕЗАКОННОГО РЕЛИГИОЗНОГО ОБУЧЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭТОМУ ЯВЛЕНИЮ.....89
12. **СОБИРЗОДА И. Ю.** МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО – ГАРАНТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ.....99
13. **РАДЖАБАЛИЁН А.Р.** ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И МОЛОДЕЖИ, ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРУКТУР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ И ДРУГИХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ В ЭТОМ НАПРАВЛЕНИИ.....105

CONTENT

POLITICAL SCIENCES

1. YATIMOV S.S. OPINIONS AND THESES.....8
2. KARIMOV P. D. THEORITICAL RESEARCH OF ISSUES-ENLIGHTENMENT AND LEGISLATIVE OF SECULAR STATE IN POLITICAL THOUGHT.....21
3. BAROTOV S.M. RELIGIOUS TERRORISM AND ITS FEATERS IN MODERN CONDITIONS31
4. SOIBZODA SH.SH. FROM THE HISTORY OF IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGY OF INFORMATION WAR.....38
5. MAHMADYORZODA KH.M. THE ROLE AND INFLUENCE OF TURKEY'S GEOPOLITICAL DOCTRINE IN THE CENTRAL ASIAN REGION.....45

PHILOSOPHY SCIENCES

6. MAHMADJONOVA M.T. INFLUENCE OF POSTMODERNISM ON PHILOSOPHICAL DIRECTIONS.....52
7. AMINOV F.A. THE CONCEPT OF INNATE MENTAL CHARACTERISTICS OF HUMANS (SOCIAL AND PHILOSOPHICAL CRITICISM).....58
8. SAIDZODA J. NAVRUZ – NATIONAL AND INTERNATIONAL HOLIDAY.....65
9. DAVLATYOROV S.S. A LOOK AT THE ESSENCE AND CONTENT OF THE SCIENTIFIC WORLDVIEW.....75

LEGAL SCIENCES

10. SALIMOV B.A. FORENSIC COMPUTER-TECHNICAL EXAMINATION AS A FORM OF PROCEDURAL USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIME INVESTIGATION.....82
11. BOBOEV A.R. CAUSES AND CONDITIONS OF THE EMERGENCE OF ILLEGAL RELIGIOUS EDUCATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE MAIN DIRECTIONS OF COUNTERACTION AGAINST THEM.....89
12. SOBIRZODA I.Y. INTERNATIONAL LAW – GUARANTEE OF NATIONAL SECURITY OF INDEPENDENT COUNTRIES.....99
13. RAJABAIYON A.R. PROBLEMS OF THE SYSTEM OF WARNING AND PREVENTION OF LAW VIOLATIONS BY MINORS AND YOUTH AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF STATE AUTHORITIES IN THIS AREA.....115

ИЛМҲОИ СИЁСӢ – ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ – POLITICAL SCIENCES

УДК: 001

ВЫСКАЗЫВАНИЯ И ТЕЗИСЫ

ЯТИМОВ С.С.

Доктор политических наук, член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана

В избранное собрание сочинений автора в одиннадцати томах, главным образом, включены научные монографии, касающиеся его специальности, по политическим проблемам международных отношений, глобального и регионального развития, методологии исследования проблем формирования мировоззрения, публицистические статьи по актуальным вопросам научных теорий обеспечения безопасности на основе системного принципа, а также взгляды на некоторые задачи литературоведения, обучения и воспитания.

Вниманию читателей предлагаются наиболее значимые тезисы автора.

Ключевые слова: наука, научное мировоззрение, национальная безопасность, национальный интерес, политический лидер, политические проблемы, международные отношения, дипломатия, сущность человека, мудрость.

ГУФТОРҲО ВА МУЛОҲИЗАҲО

ЯТИМОВ С.С.

Доктораи илмҳои сиёсӣ, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Мунтахаботи осори муаллиф, ки аз ёздаҳ ҷилд иборат мебошад, асосан тадқиқоти илмӣ ӯро дар бар гирифта, дар он масъалаҳои сиёсии инкишофи минтақавию ҷаҳонӣ муносибатҳои байналмилалӣ, методологияи тадқиқи масъалаҳои ташаккулёбии ҷаҳонбинӣ, мақолаҳои публитсистӣ, доир ба масъалаҳои муҳимми илмӣ назарияи таъминӣ амният дар асоси принсипи системавӣ ва ҳамчунин нуқтаҳои назар ба баъзе вазифаҳои адабиётшиносӣ, омӯзиш ва тарбия мавриди тадқиқ қарор гирифтааст.

Диққати хонанда ба гуфтору мулоҳизаҳои нисбатан муҳимми муаллиф ҷалб карда мешавад.

Калидвожаҳо: илм, ҷаҳонбинӣ илмӣ, амниятӣ миллӣ, манфиатҳои миллӣ, сарварии сиёсӣ, масъалаҳои сиёсӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, дипломатия, моҳияти шахс, хирад.

OPINIONS AND THESES

YATIMOV S.S.

Doctor of political science, corresponding member of National Academy of science of Tajikistan

In selected works of professor Yatimov S.S. in eleven volumes, mainly include scientific monographs concerning its specialty on political problem of international relations of global and regional development, the methodology of investigation of the problem of outlook formation, publicistic articles on topical issues of scientific theories of providing security on the basis of system principle, as well the opinions to some problem of study of literature, education and upbringing.

For the attention of readers propose the most important, on our opinion, the author's theses.

Key words: science, national security, national interest, political leader, political issues, diplomacy, international relations, human essence, wisdom.

Человек, Личность, нация в истории, политике и философии. Основанием превращения человека в политический субъект, происходящим естественным образом, является его рождение

на определённой земле, имеющей конкретное географическое название. Его Статус, с правовой точки зрения, определён в соответствии с конституционными законами, обычными законами, другими правовыми нормами государства. Иначе говоря, это положение подразумевает получение поневоле статуса правового и основы для дальнейшего приобретения им политического статуса [2, 276]. Именно Личность выводит государство (читай нацию) к берегам надежд из постоянно бушующего моря политической жизни, социально-экономических трудностей, военных угроз, активного стремления навязывания чуждой культуры [2, 277].

Самым лучшим творением, созданным человеком, является произведение о самом Человеке. В нём на первый план выдвинуты усилия, взлёты и падения, в целом достижения Человека – его деятельность, место этого величественного, самого совершенного создания природы [4, 310]. Отражение объективной действительности в сознании людей – процесс исторический. Именно от содержания, формы, качества, способов передачи, практически значимой для нынешнего и последующих поколений информации зависит развитие науки, следовательно, общества и государства [4, 276]. Обращение к истории, проблемам возникновения и развития предмета – вопрос сущностный. Он отражает диалектический процесс формирования действительности в изменении и развитии. Именно применение исторического метода демонстрирует в динамике противоречивый процесс анализа явлений в тот или иной период в сопоставлении и закономерной повторяемости. Выясняет отношения, формы, причинности отличия показного от реального. Воссоздаёт предмет целостно в зависимости от материально-чувственного, действительного его развития к текущему моменту.

Историзм, как принцип и метод исследования, обуславливает изучение предмета от простого к сложному, отображение объективного процесса, предшествовавшего нынешнему состоянию явления, создаёт обоснованные предпосылки для мысленного выделения одних свойств и связей предмета по отношению к другим [4, 276 – 277].

Государство, политический субъект, политический лидер. Настоящий политический лидер является жизненно важной потребностью государства и нации, формой проявления закономерности, фактором стабильности развития цивилизационного общества [2, 278-279]. Великие национальные личности не только исправляют многие ошибки, которые по различным причинам имели место на протяжении истории, оставляют в наследство из своей эпохи наилучшие общенациональные достижения и ценности (*уважение, честь, авторитет, достоинство*), но и создают благоприятные условия для национального развития на последующие столетия.

Великая национальная личность – есть великое национальное достижение [2, 282]. Жизненно важным вопросом в рамках определения ценностных качеств политических субъектов, в продвижении и защите национальных интересов являются умения обеспечить мир, стабильность, системную безопасность общества, в первую очередь, заложение основ развития фундаментальных направлений экономики государства, совершенствование его граждан [2, 300]. Правообязанности политической власти к государству определяются конституцией. Последние два понятия неразделимы. Ни одна группа, политическое движение, общественное объединение более не наделено этим правом и ответственностью [3, 214]. Государство – это не небесное явление или подарок. Оно – явление земное. Возникло на основе закономерностей процесса развития общественных отношений. Существует, функционирует и интерпретируется на базе форм общественного сознания, называемой наукой [3, 215].

История государства – это история обеспечения его безопасности. Эти два понятия, с точки зрения политической логики и её результата – правовой логики, дополняют друг друга. Возникновение, развитие теории и практики безопасности как важнейшего элемента государства, на почве закономерностей прогресса общества, имеет научно-теоретические основы. Хотя следует признать, что о возникновении государства существуют различные гипотезы. Этим явлением в мире и регионе пытаются «владеть» люди, группы, движения и определённые политические слои посредством распространения соответствующих представлений, концепций и теорий. Они придают ему исключительно идеологический

оттенок. Подобное мировоззрение и практика, также как и термины «государство» и «безопасность», нуждаются в научном толковании [3, 215]. До тех пор, пока существует государство – ценнейшая часть политической системы общества, нации и народностей, приблизительно в такой же мере (*ценность, стоимость, равносильность*), существуют угрозы по его парализации, отвлечение, введение в заблуждение, ориентировка на ложный объект, попытки симплификации общественных отношений, утилизации основных ценностей, приостановки функционирования и, наконец, уничтожения. Эти угрозы не могут быть одинаковыми, на одном уровне, неизменными и абсолютными, а диалектически пропорциональны самой сущности государственного развития, характеру его телодвижения в политическом пространстве [3, 217]. Там, где речь заходит о государстве, в качестве определяющих понятий используются термины «закон», «правовые нормы».

Точка зрения, поверхностный взгляд, легкомыслие по отношению к этому институту не свойственно сущностным понятиям государства и государственности... С научной точки зрения, имеется в виду тот факт, что общественные отношения включают в себя важную, основную, фундаментальную, определяющую и закономерную особенность, регулируемую правовыми нормами. Игнорирование функционального предназначения и принципов государства не соответствует его природе. Делает государство уязвимым. Приводит политическую власть и государственное устройство к поражению [4, 72]. Государство является специально продуманным механизмом для рационального, могущественного и сознательного человека, который должен взять под крыло своих детей, чтобы они не наносили ущерба ни себе, ни другим. Наоборот, чтобы они жили достойно в соответствии с его планом [4, 73]. Именно прогрессивной формой государственности народов мира является национальное государство. Такая форма политической власти выражает волю народа. Ибо она связана с его наследственностью, этнической сущностью, страной, языком, культурой, традициями и обычаями, другими святынями, с которыми на протяжении веков рождались и жили его предки.

Великие сыны таджикского народа, начиная от Исмоила Сомони, Рудаки, Фирдоуси и заканчивая Садриддином Айни, Бабаджаном Гафуровым и Мирзо Турсунзаде, чьи имена навечно запечатлены на страницах истории, боролись во имя нации и обретения национальной государственности. **Противодействием подобному мировоззрению является навязанная форма государственности, несоответствующая чаяниям народа, которая только в XX веке дважды ввергла таджикский народ в величайшую трагедию [4, 74].** Несомненно, власть является средством политического правления, наделенной соответствующими правами и обязанностями Конституцией. Выполняет свои задачи согласно правовым нормам. Обеспечивает интересы всех слоёв общества в рамках экономических и социальных возможностей. Эта функция осуществляется с помощью различных путей, методов и средств... Сила государства заключается в верховенстве одной воли над другой, посредством авторитета и норм закона. В противном случае, невозможно обеспечить стабильность государств [4, 86].

Для реальной ориентации и определения соответствующих отношений с государствами, наряду с получением сведений относительно географии, рельефа и качества политической элиты страны, Низам-аль-Мулк (1018-1092 гг.) стремится к тому, чтобы представляемая послом информация носила целостные и системные элементы, обладала определёнными сущностными качествами [4, 471]. Ценность мысли Кей-Кавуса (1021-1098 гг.) заключается в том, что он рассматривает государство как важнейший институт политической системы, основным носителем политической власти, единственным субъектом, ответственным за территориальную целостность и безопасность общества, гарантом долговечности политического единства народов, населяющих эту территорию [1, 68]. Государство, по сути, является институализацией потребности общественного целого со сложнейшими, строго определяемыми параметрами. Его возникновение, существование и функционирование, следовательно, и безопасность, как субъекта отношений семьи наций, находятся в определённой зависимости от окружающего мира [1, 70].

Лидер нации. Отрадно, что период Независимости придал действительность стилю, способу и методу государственности таджикской нации, которая включает в себя все аспекты политической, социально-экономической, научно-культурной, духовной жизни и обеспечение её безопасности. В принципе была сформирована школа национальной государственности. Её создателем является Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон. Важно, чтобы этот опыт был всесторонне исследован, проанализирован, изучен и применялся в настоящем и будущем [4, 71].

Аристотель выдвигает особые требования к государственным служащим и тем, кого посчитали достойным для руководства различными сферами жизни общества.

Предметом гордости и удовлетворения является тот факт, что подобное условие в крайне сложных направлениях государственности совпадает с теоретически разработанным и доказанным политической практикой учением Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона. Этот опыт признан не только таджикской нацией, но и величайшими личностями мира [4, 108 – 109].

Безусловно, величие характера с точки зрения сути и содержания проявляется в защите национальных интересов. Никогда судьбоносные для государства и нации цели не реализуются, если эти планы не будут в распоряжении великих исторических личностей, наделённых высшими мужественными свойствами. Качество великой личности заключается в том, что оно на практике, в действии подтверждает, проявляет и доказывает себя [4, 322].

Государственная и национальная безопасность. С политической точки зрения понятие «безопасность» является синонимом дефиниции «государство» и наоборот [3, 214]. Сегодняшняя ситуация в мире и регионе сложна. Принципиальный вопрос – это обеспечение безопасности личности, общества и самого государства. В центре дискуссии стоит вопрос защиты мира, стабильности и безопасности. Эта тема первостепенна. Каждый, кто наделён здравым смыслом, не хочет «умываться слезами и искать музыку для танца в плаче и рыдании» (Хафиз) [3, 216].

Безопасность государства является системным понятием. Она начинается с простой ячейки государства и принципиальным образом воплощается в высших государственных учреждениях. Смысл этого вопроса зафиксирован в конституции каждой страны [3, 217]. Угрозы, планируемые для дестабилизации одной нации, вовлечения её в пучину бед, не являются случайными и бессистемными явлениями. Осуществляются на основе определённых разработанных планов, в том числе практики специальных служб заинтересованных стран, многолетнего опыта специалистов подобных действий в регионе и мире. Следует признать, что дестабилизация какого-либо государства и нации не связана с роком. И это – не случайное явление. Это – наука. **Терроризм, экстремизм, другие виды диверсии против любого субъекта международных отношений являются продолжением и формой внешней политики определённого государства либо групп государств иными путями, средствами и методами.** Здесь используется комплекс возможностей и ресурсов государства-инициатора, прежде всего, интеллектуальный и практический потенциал. Без знания сущности подобного вредительства, принципиальных целей, формы и методов действия враждебных сил, процессов, следовательно, убеждения в их закономерности и адекватной расстановки сил, невозможно бороться против них. Обеспечение национальной безопасности среди всех познаний строго нуждается в научных представлениях, убеждениях. Ни в иных знаниях, теориях и догадках [3, 229]. Невозможно обеспечить национальную безопасность без научных знаний. Без них можно легко очароваться и плениться слухами, сплетнями, сказками, безосновательными и корыстными представлениями, опасной, бездоказательной придирчивостью и предрассудками. Только не идеями обеспечения национальной безопасности [3, 229].

Необходимо помнить, что каждое государство имеет единую систему обеспечения своей национальной безопасности. Эта система состоит из политических, экономических, военных, культурных, идеологических, религиозных, конфессиональных, административных частей.

Они, согласно закону, решительно защищаются и управляются. Человек, вступивший на путь измены своим национальным интересам, выходит из системы обеспечения национальной безопасности своей Родины, вступает в систему обеспечения национальной безопасности чужого государства и действует в ней [3, 235].

Степень обеспечения национальной безопасности зависит от уровня сближения любыми путями и средствами с наукой, образованием, т.е. реальным пониманием, объективным восприятием и осознанием общественных процессов. Без литературы, искусства, инфраструктуры, массовых коммуникаций добиться этой цели практически невозможно [3, 238]. Если в любых сферах (*политика, экономика, образование, медицина и др.*) обладание информацией является важнейшей частью деятельности, то для обеспечения безопасности государства, личности и общества – оно жизненно необходимо. **Получение профессиональной информации, имеющей социальный характер – это не инфантильная самодеятельность, форма упражнения и демонстрация кажущегося таланта. Это – законная, нормативно-правовая, профессиональная, и в особенности, морально-духовная ответственность.** Если даже она не научная, то должна быть организована, осуществлена, оценена и применена на этой основе. **Обеспечение безопасности государства без науки – пустейшая фраза** [3, 239].

Процесс обеспечения национальной безопасности – это не форма интеллектуального состязания между структурами соответствующего учреждения и террористами, организованными преступными группировками, объектами, находящимися, согласно закону, под контролем. **Основа силы обеспечения безопасности национального государства связана со степенью образованности, национальным самосознанием и ответственностью за свою историческую судьбу самого народа.** Это жизненно важное направление требует неперенных, постоянных усилий, на что нацелена вся государственная система [3, 239 – 240].

Если безопасность государства означает не угрожаемое состояние по отношению к суверенитету, территориальной целостности, политическому, экономическому, социальному положению, одновременно такое обстоятельство подразумевает экономическое развитие и повышение народного благосостояния. Без этих двух последних элементов безопасность – понятие неосуществимое [3, 66].

Ответственность за профессиональные сведения (*информационные*) должна отличать сотрудника национальной безопасности от лиц и действий, обращающих на себя внимание противоречивостью нормам закона, морали, следовательно, простым общечеловеческим ценностям [3, 229].

Защита национальных интересов и ценностей. Трагическими для любой нации можно считать обстоятельства, когда интересы региональных либо геополитических игроков совпадают с интересами групп лиц внутри самого государства, стремящихся выдать собственные, личные политические амбиции и корыстные интересы за интересы народа. Такие формально идеологические, в сущности, политически деструктивные явления непременно приводят к хаосу, беспорядкам и реально угрожают долговечности национального государства, как случалось в истории не один раз. Нечто подобное наблюдается в горячих точках планеты сейчас [3, 65]. Совпадения интересов конкретных лиц внутри национального государства с внешним идеологическим элементом сопровождаются огромным финансированием извне, созданием ими специальных политизированных структур, управляемых соответствующими легальными и нелегальными институтами. Естественно, при таких ситуациях финансирующая сторона заказывает свою, нужную ей модель формирования идеи, теории, мировоззрения и взглядов, следовательно, и действий, которые коренным образом находятся в противоречии с интересами идеологической и культурной безопасности национального государства. **Допустить этого нельзя** [3, 65].

На глобальном уровне ведётся анализ, оценка факторов в развитии народов, которые имеют религиозные, этнические, культурные, культовые, обрядовые, исторические и тому подобные значения. **Поскольку заинтересованная манипуляция этими факторами является**

самым дешёвым, в мировой политике тщательно изучается потенциал названных положений не в направлении прогрессивного развития, а наоборот. Другими словами, эти обстоятельства могут держать народ вне зоны влияния науки и прогресса, а, следовательно, вне развития в социально-экономическом отношении [3, 66 – 67]. В геополитических играх, в части, касающейся идеологического противоборства, заинтересованные государства тратят средства, которые окупаются полностью с точки зрения обеспечения управляемости народов в зонах их повышенного интереса [3, 69]. Очень важно, чтобы сама нация с помощью её достойных интеллектуалов, особенно современной, передовой, активной интеллигенции, погружалась в своё Я, минимизируя этим фактор внешней причинности (*моральной и материальной*) в своей судьбе [3, 83].

В процессе исторического развития выиграли лишь народы, которые смогли вникнуть в сущность дел, изучили, проанализировали, выявили глубокий замысел противника, разгадали подлинный интерес недружественных сил. Эти знания использовали в процессе практической политической деятельности собственной нации, обезопасив её от трагедий и катастроф [3, 85]. Роль самой интеллигенции в политической системе общества определяющая, главная, ведь за судьбу нации в ответе не только соответствующие политические институты, но и её авангардная, прогрессивная часть [3, 86].

Если в идеологических противоборствах современности данная, наиболее интеллектуальная часть общества (*т.е. интеллигенция*) проявляет безразличие, судьба нации переходит в руки интеллигентствующих невежд [3, 88]. Нет и быть не может безопасности без обеспечения безопасности в сфере национальных ценностей, идейных концепций и ценностных ориентаций [3, 94]. Познание явлений действительности, повышение образовательного уровня населения необходимо довести до такого состояния, чтобы люди были способны за каждым лозунгом, обещанием, призывом понять – соответствуют ли они нашим национальным интересам, стабильности и развитию нашего национального государства [3, 97 – 98]. Борясь против враждебных акций недоброжелателей нации, следует также учитывать реальность внутри страны. Необходимо усиливать примеры истинного патриотизма и национального самосознания. При оценке данного вопроса, в чувствительные для обеспечения национальной безопасности моменты, следует использовать важнейшую философскую категорию «причина – следствие» [3, 223]. Таджикистан является единственной страной среди бывших советских республик, которая после обретения Государственной независимости была представлена мировому сообществу в условиях крайне сложного политического, социально-экономического и культурного кризиса – гражданской войны.

Интересам геополитических игроков не отвечало также и приобретение таджикской нацией суверенного централизованного государства. Одним из основных факторов этой ситуации является отсутствие опыта государственности, а также практики продвижения политической власти на протяжении более тысячи лет [4, 70]. Группы, действующие наперекор национальной идеи и, как результат, против национальных интересов, не могут, вернее не хотят, осознать природу государства – важнейшего института человеческого общества. Относятся к нему легкомысленно, крайне примитивно, без чувства должной ответственности. [4, 74 – 75]. Использование терминов «джихад» и «шахид», в случае их перехода из поколения в поколение в качестве мировоззрения, теории и практики, формы, выражающей самопознание, религиозную идентичность, на примере духа политического бандитизма, каковым является басмачество, превратится в генетическую проблему. Доказательством ментальной трансформации человека является и то, что определённые этнические группы, несмотря на то, что родились и выросли на Западе, получили образование, жили и живут там, мечтают, убив «кафира» (*иноверца, неверующего*), вкушать «сладость мученической смерти за веру» [4, 118].

Когда антинациональное, вернее антигосударственное мировоззрение, духовность и идеология главенствуют в умах определённых групп, особенно молодёжи, трагическое будущее для названных социумов неизбежно. Необходимо им осознать этого. И лишь

помнить, что для «анестезии» и обоснования этих крайне тяжких преступлений в несчастных мусульманских странах используются такие лозунги, как «джихад», «во имя чистого ислама», «строительство исламского государства», а также сотни аналогичных фраз, выражений и призывов, насаждаемые им геополитическими игроками [4, 119]. Крайне примитивные, инфантильные, доморощенные знания и мировоззрения организаторов общенациональной трагедии таджикского народа о простых понятиях – «государство», «власть», «политика», «нация», «национальные интересы», «политический руководитель», «культура», «политическая культура и процессы», «ответственность за историческую судьбу нации», «геополитические игры» и других аналогичных значениях, дефинициях стали причиной гражданской войны и несчастья сотен тысяч наших соотечественников.

К великому сожалению, до сих пор существуют стремления легкомысленного объяснения сути государства и государственности, понятие чувства ответственности за политическую власть и историческую судьбу нации на основе беспочвенного «учения» архитекторов гражданской войны девяностых годов. Подобный уровень знаний, духовности, несмотря на то, что с точки зрения политической логики равен нулю, считается геополитическим явлением, а не национальным.

Нельзя не учитывать это [4, 129].

Наука, знания, образование, обучение, опыт, истина. В борьбе против знаний и опыта недоброжелателей победу можно одержать, лишь опираясь на науку, просвещение, метод познания антинациональных действий, политическую бдительность, целенаправленную стойкость [3, 218]. Беда противников наших национальных интересов заключается в том, что у них своя «истина». Вернее, «истина», которая установлена в их сознании посредством «благотворительности», грантов, финансов и иных материальных благ от зарубежных покровителей. Подобный «войлок» приводит к тупости острый топор научной истины, основным принципом которой является движение от незнания к познанию. (3, 221) Взгляд на государство и политику требует знаний, сформировавшихся в определённой системе, обоснованных аргументов, проверенных в рамках исторического опыта. Подобные знания, с точки зрения логики и действительности, не должны быть неясными и иметь структурные противоречия» [3, 75]. Литература является одним из важнейших способов воспитания патриотизма, факторов зарождения политического сознания, становления независимости нашего национального государства. Именно посредством литературного слова нация была осведомлена о патриотичности, героизме, самоотверженности, преданности своих величайших сынов. Благодаря художественным историческим исследованиям, поэтическим и фольклорным образам, в генетической памяти нации закрепились имена Спитамена, Деваштича, Абумуслима Хуросони, Муканны, Махмуда Тороби, Темурмалика, Восе и многих других великих личностей, которые оберегали, возвеличивали древнюю нацию, защитили словно зеницу ока от исторических бед и несчастий [4, 311 – 312].

Аристотель в контексте рассуждений о государственности и безопасности. Аристотель – это гений, основавший пути, средства, методы и методологию научного исследования. Его величайшим открытием в логике признано познание частного посредством общего [4, 79]. Когда Аристотель исследует спорные, запутанные и крайне сложные вопросы государственности с научной точки зрения, он прогнозирует различные альтернативные теории воздействия внутригосударственных событий, вплоть до дестабилизации, распада и угрозы исчезновения государства [4, 81]. Для Аристотеля понятие государства эквивалентно логике общества, группы людей, социума. Эти термины, вернее явления, он видит в тесной связи друг с другом. Их жизнь (*государства и людей*) представляет в наличии сосуществования равных уровней. Однако сочетание и однотипность степени бытия считает не односторонним явлением, а плодом деятельности обоих участников. Когда рассуждает об этом вопросе, то пользуется качеством ответственных, активных, работоспособных субъектов. По его мнению, в государстве лишь человек, имеющий ограниченные физические возможности, может находиться в стороне от социальной

ответственности. Остальным следует быть активными в отношении интересов государства и государственного устройства [4, 82].

Аристотель считает зарождение государства естественным явлением и важнейшим событием в обществе. Определяет его в качестве создания условий для руководства народом, так как посредством его социальные группы мобилизуются на осуществление общих целей и обеспечение своих интересов. Философ не представляет иного способа политического руководства обществом [4, 883]. Для национальной государственности стабильное будущее и прочность является жизненно важным вопросом. Вывод Аристотеля о людях, пытающихся представить понятия государства и нации в рамках непроверенного объяснения, становится поводом для рационального обсуждения и объективного пересмотра. Представляется, что великий мыслитель ещё две с половиной тысячи лет назад знал сущность и природу некоторых наших соотечественников, размышлял об этом [4, 89]. В книге «Политика», в связи с основной темой – государства и политики, преимущественно используются термины «безопасность», «развитие и прогресс», «справедливость», «добродетель», «социальная удовлетворённость», «благополучие и обеспечение желаний народа», «преобладание гражданских нужд».

Аристотель категорически против того, чтобы государственный строй пропагандировался и навязывался извне. При его выборе ответственным и обязанным философ считает сам народ и его ведущую часть – национальную интеллигенцию. В своих исследованиях он обязывает учёных уделять особое внимание этому вопросу и не быть равнодушными и безучастными [4, 102].

Древнегреческий учёный, в результате глубокого анализа полученных знаний, политической практики своей эпохи – неосознанные явления факторных допущений, ситуационные возможности, одновременно сопровождающиеся несоответствующими законодательными инициативами и неосознанной формой политического менеджмента, указывает на сущностные причинности, способные привести к распаду государственного строя, что имело место в начале 90-х годов прошлого века в нашей истории, к сожалению, повторяющиеся в истории человечества не раз. Подобный ситуационный разбор и сейчас наводит на мысль о событиях в известных географически уязвимых и геополитически чувствительных частях планеты, заслуживающих изучения, выводов, прогнозирования, и, следовательно, адекватного планирования действий [4, 103]. Политический строй, закреплённый и провозглашённый в конституциях государств, является выразителем национальной воли, политических стремлений, характера и менталитета, сущности государства и правовой нормой для обеспечения функциональности правительств. Ни одна структура власти и общественных организаций не имеют ни малейшего права игнорировать его принципы. **Религиозные организации со всей их инфраструктурой не составляют при этом исключения** [4, 103].

Известно, что в эпоху Аристотеля не использовался термин «национальные интересы». Однако, когда речь заходила об интересах государства, подразумевалось это понятие. В современном мире многие геополитические игроки, используя все формы политического телодвижения – заявления, декларации, двусторонние и многосторонние переговоры, средства массовой информации, свои индивидуальные, групповые, партийные и классовые интересы скрывают под маской «национальных», «религиозных» и «конфессиональных» интересов. Хотя в большинстве случаев, нация и истинные последователи религий и конфессий – народ не осведомлены о сути подобных лозунгов, политических заявлений, фраз и выражений, порою сопровождающихся неадекватной, заинтересованной политикой. Социум, от имени и во имя которого делают подобные утверждения, проявляет чувства отчуждённости, нейтралитета и бессилия по этому поводу [4, 104–105]. Когда Аристотель рассуждает о важности государства, его роли в обеспечении безопасности и социальных потребностей страны, успешности и прогрессивности государственного управления, он уделяет первостепенное значение качествам, характеру, душевному, психическому состоянию, степени верности государственному строю со стороны самих членов общества. Для понимания высказанной идеи Аристотель

сравнивает государство с кораблём, а каждого члена общества – с мореплавателем-капитаном судна [4, 106 – 107]. Таким образом, Аристотель приходит к весьма важному заключению. Оно жизненно необходимо для наций, навеки потерявших свою государственную независимость, когда иные силы посредством гнёта, давления, целенаправленного воздействия – воспитания, обучения, культивирования мировоззрения, идеологии, корыстной материально-денежной поддержки прививали части людей теорию и дух почитания чуждых ценностей. **Теперь возрождение наций невозможно и не может быть без возрождения формы и содержания его мышления, мировоззрения, менталитета, идеологических ориентаций, созданных, сформированных его великими предками на протяжении тысячелетий, отражающих его волю на основе реальных, адекватных, земных ценностей, естественно, совпадающих с общечеловеческими, следовательно, передовыми ценностями** [4, 107 – 108]. Философ в целях подготовки специалистов (*профессионалов*) считает важным изучение и определение общественных потребностей в различных сферах социальной деятельности. Уделяет особое внимание людям, зарабатывающим свой хлеб «от рук своих», то есть ремесленникам, мастерам.

Великий мыслитель убеждён, что не во всех сферах руководства государственный муж должен изучать и осваивать профессию своего подчинённого, но предъявляет серьёзные требования к качеству личности руководителя. Судьбу человека, группы людей и общества полностью связывает с такой личностью. Требует от руководителя именно такую ответственность [4, 110]. Изучение наук, достижение просвещённости считается первоочередной задачей молодёжи. В этом направлении имеются серьёзные проблемы, противоречия между желанием освоить знания и актуальными, возрастающими потребностями людей. Способность, равнозначная действительности, осознание бытия, исправление ситуации в зависимости от него, определяют сегодняшнее и будущее общества [4, 112].

Прогресс и экономическое развитие. По отношению к политике, праву, идеологии, другим формам общественного сознания экономика занимает главенствующее место. Именно поэтому, **«никакой политикой нельзя запретить экономику»**.

В то же время, экономику невозможно отделить от политики, идеологии. Хотя первая определяет политику, следовательно, и идеологию. Вместе с тем, и политика играет существенную роль в определении направления развития экономики. Поэтому экономика и политика функционируют в рамках единой системы, образуя некую целостность. Находятся в отношениях взаимной связи, взаимного координирования, взаимной обусловленности, взаимной зависимости [4, 231]. События в странах Ближнего Востока и Афганистане, масштабы материальной и гуманитарной катастрофы, происходящие на основе политики и практики терроризма и экстремизма, естественно, никак не сравнимы с иными формами экономических преступлений, даже с техногенными катаклизмами [4, 236 – 237]. Сложнейшие проблемы защиты основ государства, где охватывается практически весь комплекс человеческого бытия – экономика, политика, право, контролирующие органы государственной власти, исследования десятков других явлений теоретического и прикладного значения подобного класса, не могли быть представлены, рассмотрены, научно интерпретированы и, тем более, использованы на практике без применения системного подхода [4, 257].

Религиозное мировоззрение, исламская идеология. Религиозное мировоззрение в зависимости от политического устройства, степени экономического, социального, культурного развития, исторического прошлого, национальных традиций обретает особое место в жизни людей. В качестве общественного сознания играет определённую роль и в самопознании человека [4, 377].

Религиозное мировоззрение общедоступное, простое, доходчивое для понимания масс, всеми слоями общества. Оно не требует дополнительных, глубоких знаний точных и даже общественных наук. Не нуждается в сложных экспериментах, понимании диалектической логики в самом простом изложении. Религиозные знания и убеждения имеют универсальную особенность. Если для освоения научного мировоззрения требуется талант, дар, долгие годы учёбы на уровне школы, университета, затем научно-

практические условия, испытания, то для религиозного же мировоззрения, как показывает практика, вообще не существует подобных требований, затрат. В данном случае все трудности преодолеваются на уровне воли, качества и содержания сознания [4, 377 – 378]. Изучение религиозных основ также не требует школы, специальных условий, дополнительных средств. Родители, близкие, поведение, появление и смерть живых существ, обыденные слова, образ жизни и окружающий мир в целом, сами по себе способствуют формированию такого мировоззрения. Нравственный источник религии, нормы отношения человека к небесным убеждениям составляют священные книги. Исследованием, освоением, распространением учения этих книг неустанно занимаются социальные классы, группы, партии, отдельные заинтересованные лица, имеющие поистине интеллектуальный потенциал. Центральную тему и основную суть священных верований определяет власть (политическая, экономическая, социальная, духовная, культурная, идеологическая, геополитическая и т.п.). Для доступа к подобному способу социальных взаимоотношений применяются любые формы борьбы, придуманные человечеством на сегодняшний день. **Мировые и региональные геополитические игроки после всесторонних исследований и производства современных вооружений направляли и продолжают предоставлять свои финансовые возможности на изучение религии и использование её силы и потенциала** [4, 378 – 379].

Основная цель – это достижение политической власти с опорой на ислам, вернее на исламское мировоззрение. Простые же мусульмане думают об исламских святынях во имя сегодняшней и будущей жизни. Они верующие, доверчивые, вполне искренние в своих чувствах. Не разбираются в играх, происходящих вокруг религии и самых верующих, организуемых от имени благочестиво объявленных теорий. У них нет возможности для постижения таких игр. Да и не могут и не способны их понять. Для постижения сути таких замыслов необходимы знания, обыкновенное научное мировоззрение, основу которых следует заложить исключительно с детского, подросткового возраста, ранней молодости. Только не позже [4, 380]. Опыт, сформированный на протяжении столетий, свидетельствует о том, что определённые социальные группы, злоупотребляя религиозными ценностями, способствовали научно-технологической и культурно-просветительской отсталости мусульман. Зародилось соответствующее исторически сформированное мировоззрение, которое поставило под сомнение национальные культурные ценности. Породило космополитическое идеологическое отношение. Слабый момент – дистанцирование от национальных интересов – стал эффективным средством в руках ограниченных, недалёких тиранов. Превратило простой народ и народные массы в недалёковидных людей, преднамеренную, предусмотренную жертву прозорливых.

В геополитических отношениях религия, формирование религиозного мировоззрения стало примитивнейшим, и, как видим, самым не затратным, дешёвым средством обеспечения устойчивых экономических интересов. Создание посредством религиозного мировоззрения социально-политической, культурной атмосферы, отношений и коммуникации социальных групп является простым инструментом манипуляции ситуацией и положением в обществе. Действительность исламского мира, то есть константная, устойчивая, стабильная экономическая, научно-техническая, технологическая, следовательно, и мировоззренческая отсталость, *«почётная гордая и воинственно непризнанная зависимость»* превратили эти страны в игрушку в руках международных богачей и власть имущих [4, 381].

На территориях, где проживают последователи ислама, исламская идеология является самой эффективной формой мировоззрения и средством целенаправленной, заинтересованной манипуляции. Национальная идея, национальное самопознание и самосознание, искомые национальные интересы, считаются второстепенной политической позицией. Или же она отсутствует вообще. Это хорошо изучено, продолжает изучаться и понимается соответственно, как обществом, так и геополитическими игроками [4, 381 – 382].

Дипломатия Наиболее яркие представители школы реализма, рассматривающие силу и мощь, как основу межгосударственных отношений, были искренны в оценке роли дипломатии для продвижения национальных интересов [4, 462].

Феномен, связанный с дипломатией, отражает насущную потребность государства, следовательно, политической деятельности. Являясь классовым, заинтересованным, корыстным инструментом общества, именно государство выступает в роли создателя специфического внешнеполитического инструментария, выражаемого в форме дипломатической службы. Мощь дипломатии обусловлена и находится в зависимости от могущества государства [4, 463].

Роль учителя и школы в становлении личности и гражданина. Даже самый невежественный ученик обращает серьёзное внимание на профессиональные навыки, квалификацию, личностные качества, духовность, действия, силу воли, манеру общения, внешний вид и особенности поведения учителей. Ученик изучает учителя. Анализирует, оценивает, обобщает. Ни одна положительная или отрицательная черта характера учителя не ускользает от внимания ученика. И эти качества на протяжении всей жизни сохраняются в памяти учащегося [10]. Безусловно, невозможно, чтобы у всех были одинаковые знания, профессионализм и квалификация. Однако признание просвещённости уважаемых личностей является ярким примером для того, чтобы стремиться достичь таких же высот и мастерства [8].

Сказки, мифы, легенды, поэмы, всё то, что существует в пространстве и во времени в форме идейно-художественного воображения, представляет собой место для понимания реальности существования в различных явлениях, считается воображением и формой мировоззрения. Имеет право на жизнь, но не является наукой. Наука должна иметь ответ на вопрос «Почему?». Уметь интерпретировать и доказывать истину – природу, общество и мышление со свойствами, отношениями, законами возникновения, изменения, развития. Стать фактором совершенствования и прогресса человечества. Должна быть направлена на повседневные, утилитарные потребности человека, облегчать жизнь людям [9]. Преподаватели вузов являются отправной точкой научного мышления на извилистом и бесконечном пути понимания реальности жизни подрастающим поколением – будущего нации и национальной государственности [9]. Был, есть и остаётся вечным процесс формирования из человека творческой личности, вечное и бесконечное движение человеческого общества к достойной жизни. В этом процессе семья, духовная среда, школа и образование, одним словом – общественные отношения играют важную, конструктивную, основную, определяющую, решающую и правовую роль [7]. Университеты также становятся авторитетными и эффективными в обществе только в том случае, если у них есть преподаватели – учёные, постоянно сочетающие свою деятельность с практикой в сложном процессе обучения [7].

Величайшее благо, существующее в мире, это – наука, знания, культура и просвещение. Средние и высшие школы гордятся не столько количеством воспитанных учеников, сколько числом подготовленных выпускников, принёсших пользу народу и обществу.

В государстве нет величественнее и священнее института, чем школа. И быть не может. От сути, содержания, качества и результатов деятельности школы зависит всё общество – государственное устройство, сегодняшний и завтрашний мир, спокойствие, прогресс и развитие [6].

Значение школы содержится в закладке фундамента с семи до восемнадцати лет во всей дальнейшей жизни человека. В плане деятельности школы сложно однозначно утверждать, что первично – обучение или воспитание. Эти взаимодополняемые понятия не способны существовать автономно [6]. В процессе обучения и воспитания педагог является центральной фигурой, созидателем среды и целенаправленным исполнителем воспитания.

Хотя современные школьные корпуса, технические средства, компьютерные классы, просторные спортивные площадки важны, однако главенствующая роль учителя была, есть и останется центральной осью фундаментального процесса просвещения общества.

В каждой школе, как минимум, должно быть несколько учителей, через «руки» которых, ученики имели бы возможность пройти на уровне определённого класса. Учителей, незабываемых в плане квалифицированности, целенаправленности и устремлённости в обучении школьников [6].

Суть и содержание человеческого мировоззрения по отношению к науке подобны монументу, который должен обладать фундаментом. Будущее человечества зависит от того, из каких материалов сделан этот фундамент, с какой целью возведён, чему и как будет служить? [6]. Со временем, независимо от выбора профессии, социального положения, человек никогда не забывает своих учителей, внёсших существенный вклад в его обучение и воспитание, имевших особое влияние на его жизнь. Человек считает, что они оказали содействие в его судьбе, вспоминая своих учителей в минуты радости и печали.

Воспитание человека, возложенное на учителя, является труднейшей и в то же время огромной ответственностью [6]. Слово «учитель» – это и понятие, и термин. Имеет определяющее свойство. Оно шире одного явления по смыслу, глубже по восприятию, ощущению и воображению. Это единица нравственности для достижения её глубины. Мышление, способное дойти от формы до сущности. Чтобы интерпретировать важность и необходимость внимания, подойти к сути проблемы [5, 3].

Для комментирования этимологического термина, имеющего ключевую логику в понятии «муаллим» (*корень слова «илм» - наука, профессия, предназначенная преподавать науку*) (учитель), можно отметить, что под наукой, как считают, подразумевается форма человеческой деятельности, **посредством которой изучаются, выводятся свойства, отношения и закономерности возникновения и развития вещей, а также процессы природы, общества и мышления.** Иного понятия здесь нет и быть не сможет [5, 4]. Именно поэтому, учитель полагается исключительно на науку с точки зрения своего положения и социального статуса, в зависимости от его первоначального назначения, как человека предприимчивого, интеллектуального, влиятельного и патриотичного. С мудростью и зрелостью ставит другие виды знаний на службу науке. Является воплощением мысли и духа просвещения, интеллекта, гордости и чести национальной государственности, мудрости и благоразумия, пропагандистом истины и правдивости, ответственности и благочестия [5, 4]. «Учитель» - это самый великий титул, который когда-либо на протяжении всей истории придумывал человек. Каждый его урок целенаправлен на развитие и улучшение жизни индивидуума. Величие и могущество личности зависят от уровня знаний. Учитель – это творец вдохновения и достижений. Вместе с тем, следует знать, что цель деятельности учителя не является само собой разумеющимся понятием. Напротив, направлена на воздействие и устранение качеств, свойств и проявлений внешнего мира. Учитель находит воплощение своего труда в созидательном мировоззрении и поведении своих учеников. Он доволен этими итогами, потому что они отражают дух его воспитания и обучения [5, 5]. Тысячи научных и исторических произведений, повествований и поэм, газелей, касид и байтов, рубаи и китъа, другие поэтические и прозаические произведения, отражённые в классической и современной таджикской литературе, служат образцами пропаганды науки, знаний, культуры и просвещённости нашего древнего народа [5, 97]. Если не будет сеятеля зёрен науки и знания, которого называют учителем, уверенность, совершенствование и просвещение жизни останутся несбыточной мечтой [5, 97].

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ятимов.С.С. Асарҳо. Чилди 4. Унсурмаолии Кайковус дар бораи хирад. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2019. – 256 с.
2. Ятимов.С.С. Асарҳо. Чилди 6. Адабиёт ва диалектикаи ҳаёт. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2019. – 328 с.

3. Ятимов.С.С. Асарҳо. Ҷилди 7. Идеология ва манфиатҳои миллӣ. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2019. – 336 с.
4. Ятимов.С.С. Асарҳо. Ҷилди 8. Аристотел: давлат ва сиёсатдабиёт ва диалектикаи ҳаёт. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2019. – 328 с.
5. Ятимов.С.С. Муаллими ман. – Душанбе: «Ирфон», 2024. – 100 с.
6. Рӯзномаи «Ҷумҳурият», №80-81, аз 30.04.2024 с.
7. Рӯзномаи «Ҷумҳурият» №93 (24956), 20.05.2024 с.
8. Рӯзномаи «Ҷумҳурият» № 105 (24968), 04.06.2024 с.
9. Рӯзномаи «Ҷумҳурият» № 116 (24979), 20.06.2024 с.
10. Ҳафтаномаи «Омӯзгор», №20 (12453), аз 16.05.2024 с.

УДК: 32+34] (575.3)

ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МАЪРИФАТӢ ВА ҲУҚУҚИИ ДАВЛАТИ ДУНЯВӢ ДАР ТАҒАККУРИ СИЁСӢ

КАРИМОВ П.Д.

*Унвонҷӯи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи академик
А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон*

Дар ин мақола заминаҳои устувори сиёсӣ, маърифатӣ ва ҳуқуқии сохти нав, яъне сохтмони давлати дунявӣ дар давраи Истиқлоли давлатӣ дар кишвар, нақши таърихӣ Иҷлосияи таърихӣ XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар давраи навини Тоҷикистони соҳибистиқлол дар самти фаъолияти қонунгузорӣ, ки қадамҳои бузургу тақдирсозро гузоштаанд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд. Чунки маҳз ин 3 ҳодисаи таърихӣ ба миллат умедворӣ ва мадор бахшиданд, то ки барои сохтмони давлати демократию дунявӣ ҳуқуқбунёд сарчашма ва заминаи асосии барои ҳамон рӯз, имрӯз, абадан ва ҷовидона шароит фароҳам ояд, ки самараашро ҳамагон акнун шохид шуда истодаем.

Калидвожаҳо: *истиқлолият, иҷлосия, демократӣ, дунявӣ, ҳуқуқбунёд, қонун, баробарӣ, созишнома, ваҳдат, миллат, давлатдорӣ, сиёсат, ҳадаф, ягонагӣ, идеологӣ, таърих, сулҳ.*

ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕОРЕТИКО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ И ЮРИДИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ СВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ПОЛИТИЧЕСКОМ МЫШЛЕНИИ

КАРИМОВ П.Д.

*Соискатель Института философии, политологии и права имени
А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана*

В данной статье рассматриваются устойчивые политико-правовые и просветительские основы нового устройства, то есть построения светского государства, основанного на верховенстве закона, в период Государственной независимости в стране, исторической и судьбоносной роли XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан и Соглашения об установлении мира и гражданского согласия в новейшей истории Таджикистана. Также обсуждается новый период независимого Таджикистана в направлении законотворческой деятельности, предпринявшей большие судьбоносные шаги. Потому что именно эти 3 важные исторических события дали нации надежду на прошлый день, сегодняшний и будущей день и на века вперед были созданы условия для построения демократического и светского государства, и мы все сейчас мы наблюдаем как его положительные результаты.

Ключевые слова: *независимость, сессия, демократическое, светское, верховенство закона, право, равенство, согласие, единство, нация, государственность, политика, цель, единство, идеологическое, история, мир.*

THEORITICAL RESEARCH OF ISSUES-ENLIGHTENMENT AND LEGISLATIVE PROBLEM OF SECULAR STATE IN POLITICAL THOUGHT

KARIMOV P. D.

*Applicant of Institute of Philosophy, political science and law named after A. Bahovaddinov of
National Academy of Sciences of Tajikistan*

In this article the foundation of steady political and law enlightenment and new structure and so contruction of secular state in independence period in the country, hictorical and fatal of roile at XVI-session supreme council of the Republic of Tajikistan and Treaty of peace and national agreement in modern period of independence of the Republic of Tajikistan in legalization of direction's activity was discussed which put steady step. Therefore only this three historical events adores hope and strength to the nation, in order to build democracy, secular and lawbased state

and main foundation which provide permanently condition for that day and today and all are seeing this harvest.

Keywords: *independence, session, democracy, secular, lawbased, law, equality, treatment, union, nationality, statehood, policy, aim, ideology, history, peace.*

Дар арафаи пошхӯрии ИҚШС бо фалаҷ гардидани сохторҳои қудратӣ ва идории ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, ба ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ наздик мешуд. Заминаҳои асоии он ин қувват гирифтани нерӯҳои тундгарои исломӣ ва ҳизбҳои ҳаракатҳои зиёди бо ном “озодиҳо” дар қаламрави кишвар дар назар дошта шуда буд. Иҷлосияи дуюми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (даъвати дувоздаҳум), дар таърихи 24-уми августи соли 1990 Ёлмомияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро пазируфт ва дар сарнавишти Тоҷикистон марҳилаи тозаи таърихро ифтиҳ бахшид.

Бо дарназардошти воқеаҳои, ки дар ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ, дар фосилаи як соли қабули Ёлмомияи соҳибистиқлолӣ бо суръат ҷараён мегирифт ва таҳаввулотҳои азими ғайриҷашмдоштро тавлид мекард, ҷомеаи мо низ ҷиддан ба соҳибхитӣ рӯ овард, талош варзид ва дар натиҷа онро дарёфт. Аз ин сабаб, бо дарки зарурати тағйирҳои иловаҳо ба Ёлмомияи соли 1990, дар Изҳороти Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки дар Иҷлосияи ғайринавбатии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (даъвати дувоздаҳум), 9-уми сентябри соли 1991 манзур гардид, ин андеша чунин ифода гардидааст: «Тағйироти инқилобиро дар ИҚШС ба назар гирифта, кӯшиши ҷумҳуриҳои соҳибхитӣ ба он дохилшавандаро оид ба барқарор намудани муносибатҳои байниҳамдигарӣ эҳтиром намуда, мувофиқи Ёлмомияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 24 августи соли 1990 қабул шуда буд, Шӯрои Оли Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ёллон мекунад» [3, 25].

Насли калонсоли миллат шохиди бевосита аст, ки дар охири солҳои 80-ум ва аввали солҳои 90-уми асри гузашта вазъи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳусус оқибати пошхӯрдани давлати абарқудрати ИҚШС ва бар асари дигаргуниҳои куллии барои ҷомеаи навин хатарноку озмуданашудаи гузариши яку якбора аз як сохти қарахтшудаи низоми идорӣ, ба дигар сохти давлатдорӣ, рӯз то рӯз вазнинтару пешгӯйинашаванда гардид. Баҳусус, бар асари ба роҳ мондани сиёсати бо истилоҳ «ошқорбаёнӣ», «бозсозӣ» ва «демократия», ки аз ҷониби Котиби генералии Ҳизби коммунисти ИҚШС М.С. Горбачёв, «тарҳрезии роҳандозӣ» шуданд, дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон баръакс беҳокимиятӣ, беқонунӣ, бесарусомонӣ ва ҷинояткориро дар тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ ба миён овард. Бо сабаби заиф гардидани шохҳои ҳокимияти марказӣ дар ҷумҳуриҳои собиқ Иттифоқӣ парокандагӣ ба вучуд омад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин шароит бо теъдоди қувваҳои хоричӣ ва ва нерӯҳои иртиҷоии дохилӣ ба вартаи низоъ қашида шуд. Зеро дар ин давра қувваҳои иртиҷоиву ҷудоихоҳ фаъолияти ошқорои худро ба роҳ монда буданд.

Дар натиҷа, бухрони амиқ сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра ҳукмрон шуд. Муносибатҳои байналмилалӣ, байнидавлатӣ, байниидоравӣ, робитаҳои миёни давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ қанда шуд. Омили асосии сар задани ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин пеш аз ҳама мавҷуд набудани Артиши миллӣ ва бетарафии мақомоти қудратӣ ба ҳисоб мерафт.

Мусаллам аст, ки ҳар гоҳ суҳан аз Истиқлоли давлатӣ меравад, ҳадафи асосию талоши ҳар халқ барои озодӣ, истиқлолияти комил, таъсиси давлати миллӣ ва идораи мустақилонаи қорҳои давлатдорӣ аст. Аз ин сабаб, дар интиҳои асри гузашта истиқлоли давлатӣ ба миллати мо дар таърихи давлатдорӣ ва сарнавиштамон гардиши кул리로 ба вучуд овард ва ба марҳалаҳои сифатан нави рушди кишварамон оғоз бахшид. Он ба як давраи бунёди давлати мутамаддини ҳуқуқбунёд замина гузошт. Зеро истиқлоли Тоҷикистон на фақат дар асри ХХ, балки дар садсолаҳои дуру дарози сарнавишти талху қухан ва тақдири иҷтимоии халқамон пирӯзии бузург маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, барои халқи мо **ИСТИҚЛОЛ** дастовард ва неъмат қимматтарини рӯзгор ба шумор меравад.

Чунки миллат ҳукуқи комили муайян намудани сарнавишти хешро пайдо намуда, давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягонаро ихтиёр намуд.

Раванди 33 соли соҳибистиқлолӣ бо назардошти тараққиёти соҳаҳои мухталифи кишвар, шаҳодат аз он медиҳад, ки бунёди ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқбунёд барои такмили роҳи минбаъдаи он шароит фароҳам меорад. Акнун ин санаи барҷаста ба мо имкон медиҳад, ки ба роҳи тайшуда назаре андохта, бурду бохт ва дастовардҳои ин марҳалаи муҳимми таърихи давлатдорӣ худро таҳлил ва арзёбӣ намоем. Зеро маҳз Истиқлол дар таърихи давлатдорӣ ва сарнавишти миллати тоҷик гардиши кулӣ ва оғози марҳалаи сифатан нави ташаккул ва рушдро ба вуҷуд овард. Дар назди миллат иҷрои вазифаи бисёр пурмасъулияти таърихӣ, бунёди давлати мутамаддини ҷавобгӯ ба манфиатҳои халқу кишвар ва эҷоди аркони давлатдорӣ муосир пеш омадааст. Ба ибораи дигар тарбия ва ба камол расонидани фард, шахси миллатдӯст, нафаре, ки арзишҳои тамаддуниву миллии худро пос медорад, барои ҳар як волидайн, муаллим, зиёӣ, ходими давлатӣ масъулияти бениҳоят бузург аст.

Маҳз дар давраи Истиқлоли давлатӣ дар кишвар заминаҳои устувори сиёсӣ ва ҳуқуқии сохти нав, яъне бунёди давлати демократию дунявии ҳуқуқбунёд гузошта шуданд. Яъне маҳз дар ҳамин давра, мавзуи давлатдорӣ дунявӣ ҳамчун дастоварди бисёр муҳимми ҷомеа аҳамият пайдо намуд. Истиқлоли давлатӣ пеш аз ҳама, ин интиҳоби таърихӣ мардуми Тоҷикистон буда, дар Конститутсияи кишвар дарҷ гардидааст ва сохти давлатдорӣ дунявӣ ҳаргиз моҳияти зиддидинӣ надорад. Баръакс, ҷиҳати рушди озодонаи дин ва татбиқи дурусти асли озодии вичдон барои ҳамаи шахрвандон шароити мусоид фароҳам меорад. Дар ин сохти давлатдорӣ зиндагии арзишноки ҳар як инсон мураттаб, муназзам ва мукамал мегардад.

Ҳамеша дар хотир бояд дошт, ки дар ҷаҳони пур аз тазоду рақобатҳои шадиди глобалӣ мо бояд, пеш аз ҳама, ҳифзи дастовардҳои истиқлол ва давлатдорӣ миллиамонро таҳким бахшида, ҳамеша ба хотири суботи кишвар ва оромии ҷомеа саъю талош намоем. Таърих исбот намудааст, ки бузургтарин натиҷае, ки миллатҳои пешқадами дунё ба он ҳамеша мекӯшанд ин расидан ба истиқлоли давлатӣ буда ҷаҳт.

Барои он, ки Истиқлоли Тоҷикистон пойдору устувор бошад, давлат мавқеи хешро дар дохил ва хориҷ мустаҳкам менамояд. Ягонагӣ ва тамомияти арзии хешро бо истифода аз Артиши миллии худ, ҳувияти таърихӣ ва фарҳангӣ нигоҳ дошта тавонад. Мардуми он азму иродаи бартараф сохтани мушкilotи давру замонро дошта бошанд. Набояд ба гузашта ва имрӯза маҳдуд шуда, ояндаи неки худро фаромӯш созанд. Дирӯзро имрӯз бояд дид ва фардоро бояд шинохт. Насли муосирро дар рӯҳияи дониш ва илм бояд тарбия намуд.

Мебояд ба наврасу ҷавон ҳамеша рӯҳи абадзиндаи Рӯдакию Фирдавсӣ, Синою Закариёи Розӣ, Абурайҳони Берунию Насируддини Тусӣ, Абунасири Форобию Умари Хайём, Ҷалолиддини Балхию Носири Хусрав, Абумаҳмуди Хуҷандию Аҳмади Дониш ва дигарон, корнамоиҳои шоҳ Исмоили Сомонӣ, қаҳрамониҳои миллатсозони тоҷик–Садриддин Айнӣ, Бобочон Ғафуров, Мирзо Турсунзода, Шириншо Шохтемур, Нусратулло Махсум ва дар ин замони мо қаҳрамониҳои бемислу монанди наҷотбахши миллату давлати тоҷикон–Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий–Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ба ёд овард. Андешаҳои дунявӣ, тафаккури солим ва инсонпарваронаву ҳаётдӯстонаи онҳоро мебояд мунтазам тарғиб кард. Маҳз ин неруҳои бузурги ақлӣ, чун ворисони арзандаи аҷдодонамон, ҳамчунин дар рушди тамаддуни башарӣ саҳмгузор, бебаҳотарин сарвати Тоҷикистон ба ҳисоб мераванд. Бузургии миллат маҳз дар шахсияти ҳар як кадоме аз ин абармардон нухуфтааст.

Бо доштани будани чунин миллату таърихи бузург ва абармардони сатҳи ҷаҳонӣ кас дар ҳайрат мемонад, ки чаро то ҳол бархе аз сокинони кишвар пайрави мазҳабҳои аҷнабӣ, хурофоту таассуб, ифротгарой, бегонапарастия ҷаҳолат мебошанд.

Як нуктаро дар хотир бояд дошт, ки шахс агар дар хурдсолӣ ва солҳои баъдӣ бо ҳавою ҳаваси дунёи кӯдакона афсӯси ҳамасрони абармардони дар боло номбаршударо хӯрад, акнун дар ҷомеаи имрӯзии мо бузургии ин ҳама чехраҳои мондагорро дар симои Пешвои муаззами миллат мебинад. Яъне ояндагон шаваси имрӯзаи моро хоҳанд хурд, ки мо хушбахттарин ҳамасрони ин Шахсияти бузурги таърихӣ ба ҳисоб меравем.

Дар баробари ин, ба ҳеҷ вачҳ набояд фаромӯш кард, ки тоҷикон тӯли асрҳо барои истиқлол ва хувияти худ бо аҷнабиёни хунхору бераҳм муборизаҳои дуру дароз бурда, ҷабри таъриху сарнавиштро дар муқоиса бо дигар миллатҳои дунё бештар дидааст. Ба ёд овардани ин ҳақиқати таърихӣ талху фоҷиабор аст, аммо аз он ҷашм пӯшида намешавад. Чунки мардуми овозадори тоҷик бар асари тохтутози пай дар пайи онҳо борҳо аз дами шамшер гузашта, таҷовуз, қатли ом ва сарсону саргардони мулкҳои бегона шудааст. Сарзамини аҷдодию таърихиастро ғасб кардаанд ва оқибат аз он ҷо ронда шудаанд. Арзишҳои маънавию илмӣ онро пароканда намудаанд. Маҳсули ҷандинҳазорсолаи маънавии гузаштагонӣ неқномамонро аз эътибор соқит донистаанд, ки то ҳол бошиддат идома дорад. Шаҳру давлатҳо, империяҳо ва қаламравҳои бузургу беҳудодаш харобу несту нобуд гардидаанд. Ба қавле **«дар он шаҳрҳо ба ғайр аз гурбаву саг дигар ҷондоре ба ҷашм намерасидааст»** [9, 4]. Дигар ин ҳолату ҳодисаҳои тақдирсӯзу марговарро нодидан хатост. Чунки таърих дар тӯли садсолаҳо ба таъхир гузошта шуда буд.

Бар асари ҳамин таъхирафтадагиҳо тӯли зиёда аз ҳазор сол ба миллати нобудии ҷисмонӣ таҳдид мекард ва ҷунин таҳдидҳо дар рӯзҳои мо низ вучуд доранд. Лекин аз хотир набояд баровард, ки дар баробари аҷнабиён фаъолияти кӯтоҳандешонаю душманонаи баъзе аз қишрҳои ноҳалафи миллат низ сарчашмаҳои асосии бадбахтӣ ва ё бо ибораи дигар, теша бар решаи худ задан гардидааст. Бе муқобилият дарвозахоро ба рӯи аҷнабиён боз кардаанд. Худудҳои беканорро аз даст додаанд. Ҳадаф, мақсад, ҳуҷум, қатл, ғорат, таҷовуз, дуздӣ, тасарруф, ҷаҳлро ҳис ва дарк накарданд. Ин нуктаро бо мақсади дарки ҳақиқати таърихӣ–сабабу омилҳои содиршудаи хатоҳо, бохтҳо, фоҷиаҳо бояд донем, эътироф кунем ва ҳулоса барорем. Ин мусибатҳо ҳар як фарди баору номус ва шарафманди кишварро бетафовут гузошта наметавонад.

Новобаста аз хизмату ғафлат, бурду бохташ, миллати бузурги тоҷик дар тӯли асрҳо бо забону фарҳангаш гумному нопадид нашуд, худро ҳифз намуд:

– *чунки доимо дар талошу матонат, ғайрату ғиммат, заҳмати содиқонаву софдилони ва барои муҳофизати қаламрави ҳастии худ дар набард будааст;*

– *зеро дар ҳама давраи замон огоҳию ғазлу хирад, озодманишӣ, донишомӯзӣ, сарбаландӣ, мушқилонописандӣ, сабру тоқат, таҳаммулпазирӣ, ҷавонмардӣ, соҳибназарӣ, дарки тамоми душвориҳо ва зиндагии поку беолоишро пеша кардааст;*

– *чунки дар лаҳзаҳои ҳассос ва сарнавиштсоз фарзандҳояш ҷонфидо, худшинос, ватандӯст, наҷотбахш ва солору тавоно буда, масъулияти наҷоти Ватан ва миллатро бар дӯши худ гирифта, забону фарҳанг ва таърихашонро ҳифз намудаанд;*

– *зеро давлат ва миллатсоз аст;*

– *чунки фарҳангсолор ва тамаддунофар аст;*

– *зеро ақидаи тараққипарварона, рӯҳи ҷасорат ва тафаккури илмӣ созанда дорад;*

– *он бо ҷаҳолати неруманди замон ҷуръатмандона бархурд мекунад;*

– *дар дарозии таърих дар дили санг мисли арча реша давондааст;*

– *ормони асосӣ-абадиат ва ҷовидонагиро дорад;*

– *чун мисли кӯҳсораш асоратнописанд аст;*

– *ҳамчун ворисони ориёӣни қадим сазовори зиндагии шоиста ва умри ҷовидона аст.*

Кунун дардҳои иҷтимоиро амиқан бояд эҳсос намуда, онҳоро рафъ созем. Зеро агар ҷомеа солим бошад, равандҳои падидаҳои иҷтимоӣ, фикру андеша барои бунёди давлати дунявӣ дар Тоҷикистон ҳар чи бештару тезтар замина ва мавҷудият пайдо мекунад. Ба ибораи дигар, бо ташкил ва бунёди ҷомеаи дунявӣ дар Тоҷикистон зиндагии шоистаю муносиби инсонӣ мавқеъ ва мақом пайдо мекунад. Мақсади асосии давлати дунявиро дурномаи дарозмуҳлати ҳифз

ва таҳкими пояҳои давлатдорӣ миллӣ, таъмини волоияти арзишҳо ва манфиатҳои миллӣ, ташаккули тафаккури миллию дунявӣ, таъмини ҳукуку озодиҳои асосии инсон ва шаҳрванд дар ин самт, таҳаммулпазирии фикрӣ ва эътиқодӣ, амнияти миллию ҷамъиятӣ ва ваҳдати ризоияти умумимиллӣ дар қаламрави кишвар муқаррар менамояд.

Истиқлол ва соҳибхитӣҳои давлат, ки баъд аз садсолаҳои зиёди ҷонбозиҳо ва заҳмати басо сангину азму талошҳои пайвастаи мардуми озодиҳои мо ба даст омад, акнун дар назди мо иҷрои вазифаи бисёр пурмасъули таърихӣ ва дар айни замон басо пурифтиҳор, яъне бунёди давлати навини ҷавобгӯ ба манфиатҳои ҳалқи кишвар ва эҷоди аркони давлатдорӣ муосири тоҷиконро гузошт. Сулҳи тоҷикон на танҳо давлату миллатро аз парокандагӣ нобудшавӣ наҷот дод, балки дар дилу дидаи пиру ҷавони миллати тоҷик умедворӣ ба имрӯз, ба ояндаи нек, хушбахтӣ, саодат ва ваҳдати ногусастаниро зинда намуд ва расидан ба ин сулҳи деринтизор кори басо душвору ниҳоят мураккаб буд.

Мусаллам аст, ки андешаи миллатсозии ваҳдат ҳамоно вақт самараи дилхоҳ ба бор меоварад, ки қабл аз ҳама, моҳият ва мафҳуми Ватану ватандорӣ, патриотизм, қадру манзалати истиқлоли давлатӣ, худшиносӣ хушбахтӣ, ҳувияти миллӣ, арзишҳои волоии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ақидаи тараққиқарварона дар қалбу шуури ҳар як шаҳрванди кишвар ҷой гиранд ва решадор гарданд. Миллатро дар ин замони ҷаҳонишавӣ аз бӯҳрони фикрӣ, ахлоқӣ, маънавӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ бояд раҳонид. Баҳусус наврасон ва ҷавононро аз саргузашти талху сангини ниёғони неқномамон мунтазам огоҳ созем ва таъкид кунем, ки бузургтарин неъматҳои инсонӣ озодагӣ, озодагӣ, шуур, ақл ва андешаи солим аст. Бо истифода аз илму дониш рӯҳи ҷасорат ва тафаккури миллии созандаро дар вучуди онҳо бедор созем, то ки ҷомеаи суннатии худро аз таҳдиду хатарҳои марговари замони муосир наҷот бахшида, як роҳу равиши ҷадидро барои пешрафту тараққиёти ояндаи кишвари азизамон дар доираи Конституция, консепсияҳо, стратегияҳои миллӣ ва қонунҳои амалкунанда пеша намоянд. Дар ин замина шумораи ҷавонони дорои ҷаҳонбинии дунявиро рӯз то рӯз бояд зиёд намуд.

Ба наврасу ҷавони имрӯз бояд фаҳмонид, ки дар тӯли беш аз ҳазор сол мардуми мо пайваста барои эҳёи давлати миллии худ ва истиқлоли он роҳи талху сангинро бо баҳои ҷон ва хун тай намуда, забону фарҳангу таърихи ориёнашро ҳифз кардааст. Гарчанде садсолаҳо таърихаш ба таъхир гузошта шудааст. Дар натиҷа имрӯз ба мо муяссар шудааст, ки орзуи ормони деринаи миллатамонро амалӣ сохта, ба бунёди давлати мустақилу дунявии Тоҷикистон ноил гардем.

Бо қадриносӣ бояд ёдовар шуд, ки Иҷлосияи таърихии XVI–уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи навини Тоҷикистони соҳибистиқлол дар самти фаъолияти қонунгузорӣ қадамҳои бузургу тақдирсозро гузошт. Ин Иҷлосия ба миллат умедворӣ, мадор, абадият ва ҷовидонагӣ бахшид, чунки барои сохтмони давлати демократию дунявии ҳуқуқбунёд сарчашма ва заминаи асосии барои ҳамоно рӯз, имрӯз ва боз садсолаҳои оянда шароит фароҳам овард ва самараашро ҳамагон акнун шоҳид шуда истодаем. Интиҳоби комилаи дурусти ин масъала аз ҷониби роҳбари ҷавони нав тайиншудаи мамлакат ва мардуми сарбаланди он бе сабаб набуд. Зеро бартарияти низоми дунявии давлатдорӣ чунин ифода меёбад, ки дар он идеологияи институти гурӯҳи муайяни сиёсӣ ҷой надошта, бар муқобили ҳеҷ як мафкураи дигар қарор намегирад ва дар ҷомеа низою тафриқаи идеологӣ намеофарад.

Аз ҳама асосаш, тибқи моддаи 1-уми Конституция, Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона буда, тибқи банди ҳаштуми он моҳияти низоми дунявии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин сабт шудааст: «Бартарии низоми дунявии давлатдорӣ дар он аст, ки дунявият дар муқобили ҳеҷ мафкураи дигар қарор намегирад ва ихтилофи идеологиро ба вучуд намеоварад. Ба ибораи дигар, дунявият як шароит буда, аз як тараф, баробарӣ ва фаъолияти баробару яқини мафкураҳои гуногунро

дар назди қонун кафолат медиҳад, аз ҷониби дигар, имкон намедиҳад, ки як мафкура худро идеологияи давлатӣ эълон карда, пайравони мафкураҳои дигарро зери фишор қарор диҳад. Ҳаёти ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкураи инкишоф ёфта, мафкураи ҳеҷ як ҳизб, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, динӣ, ҳаракат ва гурӯҳе наметавонад ба ҳайси мафкураи давлатӣ эътироф шавад. Иттиҳодияҳои динӣ аз давлат ҷудо буда, ба қорҳои давлатӣ мудохила карда наметавонанд ва сохти давлатдорӣ дунявӣ ҳаргиз моҳияти зиддиисломӣ надорад» [1].

Моҳияти асосию дигари низоми давлатдорӣ дунявӣ ҳамчун яке аз рукнҳои давлатдорӣ дар он ифода меёбад, ки мақомоти роҳбарикунандаи ҷомеа, аз ҷумла, роҳбарияти давлат, дар асоси қонун аз ҷониби сокинони ҷумҳури интиҳоб шуда, аз тарафи мардум назорат мешаванд ва дар назди онҳо ҳисоботдиҳанда мебошанд (**мисолаш, ироаи Паёмҳои ҳарсолаи Президенти ҶТ ба МО ҶТ**). Ҳамчунин низоми мазкур роҳи рушди устуворро барои ояндаи давлат муайян менамояд.

Таҷрибаи давлатдорӣ ҷаҳони муосир аз он шаҳодат медиҳад, ки барои рушди тараққиёт ва ташаккули ҳар як давлату давлатдорӣ нақш ва саҳми паёмҳои роҳбарони он мақоми хосро соҳиб мебошад. Дар тӯли зиёда аз 20 сол Пешвои муаззами миллат пайваста дар Паёмҳояшон дастовардҳои миллиро дар соҳаҳои иқтисодиёт, иҷтимоиёт, сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, илм, фарҳанг, маориф ва таъмини амнияти сартосарии кишвар мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, нақшаҳои минбаъдaro коркард ва вобаста ба иҷроиши онҳо дурнамои рушди давлатдорӣ миллию дунявӣ муайян мегардад.

Ҳамчунин, дар замони муосир матбуот низ яке аз рукнҳои асосӣ барои ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона дониста мешавад. Чунки он дар фаъолияти ҳамагӯзаи худ бо роҳи таҳлилу баррасӣ ва масъалагузорӣ соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ дар ҳалли масъалаҳои мушаххаси сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба ҷомеа кӯмак мерасонад. Аммо, мутаассифона дар раванди босуръат ва хатарноки ҷаҳонишавӣ ин самт фаъолияти ниҳоят сустро ба худ касб кардааст.

Аз гузаштаҳои дур ва то кунун мо шоҳиди он ҳастем, ки дар ҳама давраи замонҳо дин аз ҷониби қувваҳои бадхоҳу бадандеш ҳамчун усул ва воситаи истифода бурдан, барои расидан ба ҳама мақсадҳои нопоки худ ба қор бурда шудааст ва то ҳол бо роҳи усулҳои навини ниҳоят марғовар барои давлату миллатҳо шадидан идома дорад. Пас месазад, бо бардошт аз таҷрибаи талхи ҳаводиси солҳои 90 – уми асри гузаштаи ба сари давлату миллатамон омада, ҳулосаи амиқ бардошта, миёни ҳама зиддиятҳои дар ҷомеаи имрӯза мавҷудбуда, ҷаҳду талош намуд то, ки ба тармими фикр машғул шуда, худро ҳамчун миллати куҳанбунёд, солору тамаддунофар шинос намуд.

Боиси зикр аст, ки бо эътироф ва тасдиқи ҳуқуқи ҳар кас ба озодии вичдон ва озодии пайравӣ ба дин, инчунин баробарии ҳама дар назди қонун, новобаста аз муносибат ба дин ва эътиқод, дар асоси он ки Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати дунявӣ аст, бо арзи эҳтиром ва таҳаммул ба тамоми дину мазҳабҳо, бо эътирофи нақши махсуси мазҳаби ҳанафӣ дини ислом дар инкишофи фарҳанги миллии ва ҳаёти маънавии халқи Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» қабул карда шудааст [5].

Тибқи моддаи 4-уми Қонуни мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон озодии вичдон ва озодии пайравӣ ба дин, аз ҷумла ҳуқуқи ба танҳои ва ё ҳамроҳи дигарон пайравӣ кардан ба ҳар гуна дин ё пайравӣ накардан ба ягон дин, ба таври озод интиҳоб, паҳн намудан ва дигар қардани ҳама гуна эътиқоди динӣ ва эътиқодҳои дигар, инчунин мутобиқи онҳо амал кардан кафолат дода мешавад.

Доир ба муносибати давлат ва иттиҳодияҳои динӣ бошад дар моддаи 5-уми ҳамин Қонун ба таври дақиқ сабт шудааст. Яъне озодии вичдон ҳаққи фитрии ҳар як инсон буда, Конститутсия (моддаҳои 5, 14-47, қисмҳои 2) ва дигар қонунҳои Тоҷикистон онро кафолат медиҳанд. Ҳамин тариқ, ба шумори сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон шомил мешаванд:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон;
2. Санадҳои байналхалқӣ-ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон;
3. Қонунҳо (Қонунҳои конституционӣ, ҷорӣ ва кодификатсионӣ);
4. Санадҳои зерқонунӣ (Фармон ва амрҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумат ва мақомоти идоракунӣ маҳаллӣ);
5. Санадҳои мақомоти судӣ (қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Гузашта аз ин, имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар таърихи навини Тоҷикистон тақдирӣ ояндаи давлати моро ҳамчун давлати муосири миллий муайян сохт. Гарчанде, ки он дар давоми ду сол ба осонӣ даст надод.

Новобаста аз ин, Созишнома боз бори дигар дар арсаи байналмилалӣ гувоҳӣ аз он дод, ки мардуми сарбаланди мо, минбаъд низ сохти демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявиро эътироф, эҳтиром ва интиҳоб намуда, онро роҳи ягонаю комилан дуруст мешуморанд. Маҳз чунин роҳи пешгирифтаи ҷиддию стратегӣ дар мамлакат ба он боис гардид, ки дар ҳақиқат Тоҷикистон роҳи сулҳ, ободӣ ва нақшаҳои бузургро барои бозсозӣ пеша кардааст.

Аз ин лиҳоз, роҳи бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон, ки мо бо боварӣ ва устуворӣ тараққӣ намуда истодаем, воқеан далели барҷастаи пирӯзии ваҳдат, ҳамдигарфаҳмӣ, таҳаммулгарой, ягонагии халқ ва ҳокимияти сиёсӣ маҳсуб меёбад. Махсусан ваҳдати миллий, дар таърихи навини давлатдорӣ миллати бузурги тоҷик бозёфти нодиртарин ва арзишмандтарин мебошад, зеро он барои амалӣ гардидани ормонҳои халқамон, ки солҳо бо қалби пур аз умед интизори сулҳи сартосарӣ, оромӣ ва дӯстиву ҳамдигарфаҳмӣ буд, заминаи воқеӣ гузошт. Аз ҳама муҳим, дар дилу дидаи пиру ҷавони миллати тоҷик умед ба ояндаи нек, расидан ба мақсадҳои инсонӣ, хушбахтӣ, саодат ва ваҳдати ногусастаниро зинда намуд, эҳтирому обрӯи Ватани азизамонро дар арсаи байналмилалӣ баланд бардошт. Андешаи миллатсозии ваҳдат ба миён омад. Моҳият ва мафҳуми Ватану ватандорӣ, ҳифзу ҳимоя ва қадру манзалати давлати миллий ва истиқлоли он, муттаҳидсозии миллат, худшиносиву ҳудафрӯзӣ, ҳувияти миллий ва арзишҳои волои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар қалбу шуури ҳар як шаҳрванди кишвар пайдо шуд, ҷой гирифт ва оқибат решадор гардид.

Душманони сохти конституционии давлати мо аз рӯи ғараз ва душманӣ даъво мекунанд, ки гӯё мафҳуми давлати дунявӣ барои миллати куҳанбунёд ва тамаддунофари тоҷик падидаи нав буда, он аз хориҷи кишвар бар сари мо таҳмил шудааст. Дар ин хусус узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои сиёсӣ, профессор Ятимов С.С. аз рӯи адолати илмӣ чунин ибрози ақида менамоянд: «**Тамоми таърихи зиёда аз шашҳазорсолаи миллати тоҷик дар мисоли беҳтарин асарҳои илмиву адабӣ, қаҳрамонӣҳо ба хотири нигоҳ доштани забони тоҷикӣ, урфу одатҳо ва ҷашнҳои миллий, ки дар маҷмӯъ, халқро бо номи тоҷик, ахиран соҳибдавлат гардонид, маҳз идеяи миллий-тоҷикият буд, на назария, идеология ва амалияи сиёсии дигар. Зинда мондани миллат ва забони ӯ дар худ унсuri бузурги дунявиятро дорад. Дар акси ҳол, кишвар бояд дар ҳайати ягон хилофат мебуд. Имкони муаррифии худро бо номи Тоҷикистон дар дохил ва дар арсаи байналмилалӣ гум мекард**» [7, 18 – 19].

Ба ақидаи олими варзидаи тоҷик, доктори илмҳои фалсафа Мирзоев Ғ.Ҷ. «Моҳиятан дунявияте, ки дар кишвари мо пиёда шудааст, натавонанд *мутабиқ ба арзишҳои умумибашарӣ аст*, балки аз дидгоҳи исломӣ низ машруъият (легитимность) дошта, бо дин ва ормонҳои исломӣ ҳеҷ зиддияте надорад ва он дар бисёр маврид, айни ҳамон ормонҳоест, ки дар дигар кишварҳои исломӣ рӯшанфикрони динӣ ва навгароёни мазҳабӣ дар орзуи он мебошанд ва чунин ҷараёно дар ин кишварҳо «дунёгарои (секуляризм)-и исломӣ» меноманд» [2].

Боис ба зикр аст, ки даврони Истиқлоли Ватани азизамон возеҳан ва амиқан собит намуд, ки халқи куҳанбунёди тоҷик, ҳамчун мардуми табиатан ва воқеан офарандаву созанда, фарҳангдӯсту сулҳпарвар, солору таҳаммулгаро ва тамоми асрҳо фикру ақидаи дунявидошта,

махз ба шарофати ҳамин хислатҳои неки волои инсонӣ тавонист аз гирдоби ҳалокатбор ва пурихтилофу пуртазоди ҳама фоҷиаҳои миллии асрҳои гузашта раҳой ёбад.

Фарзандони фарзонаи миллат инро амиқ дарк менамуданд, мекунанд ва дар ҳама давру замон ҳамеша кӯшиш ба ҳарч меоданд ва медиҳанд, ки шуълаи худшиносии миллиро дар дили ҳаммиллатони худ бедор кунанд ва онро пойдор нигоҳ доранд. Онҳо медонистанд ва медонанд, ки маҳз дар сохтори давлати дунявӣ зистан миллатро аз банди ҷаҳолат, таассубу хурофот, ғуломии ҷисмониву маънавӣ, дастнигарии қорафтагии дигарон раҳой мебахшад.

Роҳу раҳири аз ин таҳдиду хатарҳои барои давлату миллат марговар сиёсатшинос Ятимов С.С. дар мақолаи «Эҳёи миллат–бақои давлат» чунин қайд намудаанд: «Агар зиёиёни даврони Эҳёи Аврупо барои торикӣ, таассуби асримиёнагӣ, ҷаҳолат, фақирӣ, озод кардани миллатҳои худ бо руҳониёни ватандӯст ва бонамгу номус ба тавофуқ расида, ҷонбозиҳо карда, ба мақсад расида бошанд, вақти он аст, ки эҳёи миллати тоҷик ҳам аз ҷониби зиёиён ва андешамандони пешқадам, ки бо ҷаҳонбинии мардум сару кор доранд, ба як ҷабҳаи умумимиллӣ мубаддал гардад» [8]. Аммо, мутаассифона имрӯзҳо ҷаҳонбинии баъзе аз зиёиёни мо «ҷаҳонбинии динии рӯякӣ, сатҳӣ ва манфиатҷӯёна» [4, 313] мебошад.

Насли наврасу ҷавони имрӯзаро гаштаю баргашта фаҳмонем, ки миллати **ОРИЁИ** будан танҳо мояи ифтихор не, балки масъулияти дар лаҳзаҳои ҳассос ва сарнавиштсоз наҷоти Ватан ва миллатро бар дӯши худ гирифтани масъулияти қорҳои созандагӣ ободкорӣ, шукуфӣ, некуаҳволии мардум, зиндагии сазовор ва умри ҷовидона буданро дорад. Чунки **ТОҶИК** миллате ҳаст, ки дар таҳаввули фикрӣ ва тамаддуни башарият нақши калидию пешқадамро гузоштааст. Имрӯзҳо низ моро мебояд, ки барои зиндагии муносиб ба наҷоди **ОРИЁИ** сазовор ва нерӯманд шудани миллат заминаҳои мушаххаси муайянкунандаи арзишмандро дуруст созем. Андешаи муносиби инсониро бо эътиқод аз осмонҳо ва дар осмонҳо наҷӯем. Зеро он дар замин аст ва дар иродаи ҳуди мост.

Дар замони муосир, ки дастгоҳи хурофоту таассуб ва ҷаҳолат шадидан дар ҳаракат буда, баъзе ҷавонони аз ҳама ҷиз ноогоҳи мо дар ин заминаҳо ба ҳар гуна ташкилоту созмон, гурӯҳ ва ҳаракатҳои террористии экстремистӣ шомил мешаванд, мунтазам ба миллат гӯшзад кардан лозим аст, ки чи гуна дар тӯли таърихи зиёда аз шашҳазорсолаи миллат абармардон барои беҳзистии мардум, расидан ба зиндагии шоистаю сазовор кӯшишу ҷоннисориҳо кардаанд. Бо далерӣ ва ҷасорат бояд гуфт, ки ин миллат доимо ва абдан фикру ақидаи солими созандаю тараққиқпарварона дорад. Аз ин сабаб, ба ҳеҷ ваҷҳ набояд аз модари тоҷик фарзанди террорист таваллуд ва ба воя расад. Чунки агар ин фарзанд осори мондагори бузургони миллатро бихонад, биёмӯзад ва бидонад албатта дар дилаш ҳисси ҳурмату ифтихор нисбат ба ин таърихи маданияти қадимии миллат меафзояд.

Донишманде бо номи Муборакпурӣ дар ин бора чунин мегӯяд: «Таҷриба нишон додааст, ки аҳзоби сиёсӣ, вақте ки дар кишварҳои мусулмонӣ ба қудрат расиданд, ба мусибатҳои гирифтӣ шуданд ва бозичаи дасти хаворич гаштанд, пас соҳибватанони мусулмон дар азоби саҳт гирифтӣ шуда, ҳатто дар дасти душманон гарав афтиданд, ки онҳоро ҳар тавре хоҳанд, истифода мебаранд ва сарватҳоиашонро ғорат мекунанд». Олими дигар Абдулҳамиди Ҳиндовӣ ба ин ақида аст, ки мақсуд аз фирқаҳо ва ҳизбгарой таассубест, ки сабаби парокандагии ваҳдати мардум мегардад: «Доҳил шудан ба ҷамоатҳо сабаби ихтилоф мешавад, лизо паёмади ихтилофи ҳар яке аз ҷониби ихтилофкунанда боиси ҷудой ва кинаву адоват мегардад» [6, 11-12]. Тасдиқи ин гуфтаҳо ҳодисаҳои Афғонистон, Сурия, Ироқ, Тунис, Ливия, Яман, кишварҳои дигари Ховари Миёна ва Африқой, ҳамчунин ҳодисаҳои солҳои 90-уми асри гузашта ва санаи 04.09.2015 дар Тоҷикистон шуда метавонанд.

Месазад, ба таърихи миллати худ чун ба оинаи поку муқаддас назар бояд кард. Чунки таърих дӯсти ҳақиқатгӯст ва саҳифаҳои пурифтихор ва танқидии онро бо таҳаммул бояд омӯхт. Дар марҳилаҳои ҳеле ҳассоси сарнавиштсози таърихӣ, ки тақдири миллату Истиқлоли давлатиро зерӣ суол мебарад, лозим аст, ки маҳз ба ин оина нигариста, аз ҳар ҷиҳат амиқ омӯзем ва назар афканем. Чунки ифтихор аз гузаштаи таърихӣ халқу миллати худ дар он ҳолат ба мавриди шоиста аст, ки агар онро донӣ, дарк кунӣ, аз бурду бохташ огоҳ бошӣ.

Мусаллам аст, ки таърихи миллатҳо асосан таърихи зиддиятҳо, ҷангҳо ва муборизаҳои беохир аст. Ин мушкilot бо ғиряю доду ғиғонҳо, афсӯс хӯрданҳо, навиштану хондани байту рубоӣҳо, худ ба худ ва ба осонӣ бартараф намегарданд. Ин мушкilotро бояд илман ҷиддӣ омӯхт, пешгӯйию тарҳрезӣ, бартарафу чораандешӣ кард, ҷомеаи муносиби инсониро сохт, ҷунки таърих неку бадро фаромӯш намесозад.

Равандҳои сиёсӣ иҷтимоӣ–маънавии ҷомеаи муосирӣ башарӣ ва умуман таърихи навини давлатдорӣ исбот сохт, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ сиёсӣ сохтани дин ва иртиботи он ба давлат яке аз мавзӯҳои ниҳоят дарднок ва ҳассоси ҷомеа ба ҳисоб меравад.

Бинобар ин, аз рӯзи аввали зимомӣ давлатдорӣ ва тақдирӣ таърихӣ миллати тоҷикро ба уҳда гирифтанд, Пешвои муаззамӣ миллат ду вазифаи асосӣ муҳимму саривақтии умумимиллӣро ба тарзи дақиқ муайян, пайгир ва эълон доштанд: **таъминӣ сулҳу субот ва амниятӣ кишвар**. Интиҳоби ҷунин тарзи комилан дурусти стратегӣ масъала, мақсадгузорӣ ва таври дунявӣ амалӣ кардани, давлатро аз вартаи нобудӣ раҳо бахшида, ҳисси баландӣ миллӣ, худшиносӣ худогоҳӣ, ватандӯстӣ ватанпарастӣ ва садоқатмандӣ миллатро ба Ватан ва обу хоки поку муқаддаси сарзамини аҷдодӣ бедор кард:

– акнун, хатарҳои, ки дар солҳои ҷанги таҳмили шахрвандӣ ба истиқлол ва бақову ҳасти давлати навбунёди тоҷикон аз дохил ва хориҷ таҳдид карда, лаҳзаҳои ҳассоси таърихӣ барои миллату давлат ба шумор мерафтанд, ҷашми мардумро боз кард. Ору номуси ватандорӣ ва эҳсоси баландӣ масъулиятӣ халқро ба хотири имрӯзу ояндаи неки Ватан ба хуруҷ овард. Ба миллат умедворӣ, мадор, абадият ва ҷовидонагӣ бахшид;

– акнун Тоҷикистони азиз бо ташаббус ва заҳматҳои шабонарӯзии бемислу монанди Пешвои муаззамӣ миллат, ҳадафмандона дар роҳи бебозгашти сохтмони ҷомеаи воқеан миллию дунявӣ қарор дошта, нақшаи он аз тарафи ин шахсияти бузурги таърихӣ миллат тарҳрезӣ шудаву барномаҳои дурнамои рушди иқтисодӣ сиёсӣ ва фарҳангӣ амалӣ мегарданд,

– акнун вақти он омадааст, ки бояд ба офаридани таърихӣ мукамал ва воқеию дунявӣ миллату давлатамон диққати махсус дод, ҷунки маҳз таърихӣ воқеан илмӣ дар ташаккули худшиносии миллӣ, воситаи таъсирбахштарин ва яке аз омилҳои муҳимтарин ҳисоб меравад.

Боиси зикр аст, ки айни замон лоиҳаи Консепсияи рушди миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди коркард ва баррасӣ қарор дорад, ки он асосҳои идеологӣ–маънавӣ, мақсаду вазифаҳо ва самтҳои асосӣ рушди давлатдорӣ миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо дарназардошти моҳияти миллии давлат, сохтори дунявӣ давлатдорӣ, авлавият ва эҳтироми арзишҳои миллӣ, манфиатҳои миллию давлатӣ, ҳифзи беҳатарӣ ва таъминӣ амниятӣ миллӣро муайян ва ба танзим медарорад. Қабул намудани Консепсияи мазкурро акнун замона ва вақт тақозо мекунад.

Мусаллам аст, ки заминаҳои ҳуқуқӣ Консепсияи мазкурро Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи амниятӣ иттилоотӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи давлатӣ тарбияи ватандӯстӣ, эҳсоси масъулиятӣ шахрвандӣ ва таҳкими миллии ҷавонони Тоҷикистон барои давраи солҳои 2023–2030, инчунин дигар санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст, ташкил медиҳад.

Хулоса, бо дарназардошти таҳдиду хатарҳои ҷаҳонӣ муосир, пешгириву бартараф намудани онҳо ва бо дарназардошти он, ки асри XXI–асри пешрафти босуръати илм ва техникаву технологияҳои навин ҳисобида мешавад, давлатро танҳо кадрҳои пешрафтаву донишманд, дорои ақидаю тафаккур ва андешаи дунявӣ, бонангу номус, ватандӯсту ватанпарвар, далеру ғайр, соҳибмаърифату баландихтисос ва наовару ихтироъкор соҳибӣ карда, тараққиёти онро таъмин менамоянд.

Дунявият–ҷаҳонбинӣ дунявӣ ба яке аз масъалаҳои ниҳоят ҳассоси муносибатҳои байни давлат ва дин хос буда, асрҳои инҷониб байнашон муборизаҳои шадид идома доранд. Ҳарчанд, ки оғози ин назарияро аксаран аз асри XVI, яъне пас аз имзои сулҳи

Вестфал (15 май - 24 октябри соли 1648) дар давлатҳои Ғарб пазиранд ҳам, аммо баъзе аз унсурҳои он дар Шарқ аз ин асрҳо пештар мушоҳида карда мешуданд.

Дар ин маврид, бо боварии том гуфтан зарур аст, ки тарғиби андеша ва фарҳанги дунявиро мо дар адабиёти бузургони миллати хеш-Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Умари Хайём, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Шамсиддини Шохин, Аҳмади Дониш, Садриддин Айний ва дигарон пайдо карда метавонем.

Вобаста ба таҷрибаи дунявият доштани ниёгонамон аз саргузашти фоҷиабори миллати хеш бархурдор бояд буд. Таслим кардан ва баъдан пора-пора шудани империяи Сосониён бо ғасби бегонагон, шикаст хӯрдани давлати абарқудрати Сомониён аз дасти нерӯҳои ғоратгару ҷоҳил, вайронкориҳои босмачигарӣ, воқеаҳои фоҷиабори солҳои 90-уми асри гузаштаи таърихи миллати мо (ҳодисаи моҳи февралӣ, ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ, баҳусус хиёнати ТТЭ ҲНИ) маҳз нуфузи зиёд пайдо кардани руҳониён ва ба қорҳои давлатдорӣ даҳолати бевоситаи таҳрибкории онҳо мебошад. Имрӯзҳо низ рӯҳ ва зухуроти шуури террористӣ, омодагӣ ва тасмимгириҳои он дар дохил ва хориҷи кишвар, муборизаҳо барои қудрати минтақавӣ ва ҷаҳонӣ пайдо кардан низ саҳттарин таҳдидҳо барои ҷомеа ва давлати миллии мо ба шумор мераванд.

АДАБИЁТ:

1. Искандаров.Қ., Давлатов.Р., Сайидзода.Ҷ., Забехулло.Б., Ализода.С., Раҳмонов.А., Нуоров.Н., Нуриддинов.Ш. Андешаҳои дунявӣ дар адабиёти классикии тоҷику форс. – Душанбе: Паёми ошно, 2022.
2. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, соли 2016.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озолии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ», ш. Душанбе, 26 март соли 2009, № 489.
4. Мирзоев Ғ.Ҷ. Дунявият (секляризм)-и исломӣ, яъне чӣ? – Душанбе. соли 2019 с.
5. Салимов Н., Шарифзода А. Тоҷики оламшумул. – Душанбе: Ирфон, 2011.
6. Холиқов Ҳ. Вазъи ҷаҳонбинӣҳо дар Тоҷикистони муосир. Аз китоби «Ҷаҳонбинии оянда ва бархурди андешаҳо». –Душанбе. Дониш, 2015.
7. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. – Душанбе, 1997.
8. Ятимов С.С. Паёми Пешвои миллат ва масъалаҳои рушди маърифат. - Хуҷанд, 2020.
9. Ятимов С.С. Бознашр аз маҷаллаи «Илм ва Ҷомеа», №3 (33), соли 2023. Рӯзномаи «Ҷумҳурият», №171, 24.08.2023 с.

УДК: 341(~)

ТЕРРОРИЗМИ АНГЕЗАИ ДИНИДОШТА ВА ХУСУСИЯТҲОИ ОН ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

БАРОТОВ С.М.

*Унвонҷӯи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи академик
А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон*

Дар ин мақола сухан дар бораи терроризми динӣ ва хусусиятҳои он меравад. Муаллиф дар асоси адабиёти илмӣ ва сарчашмаҳои гуногун масъалаи пайдоиш ва ташаккули терроризми динӣ, таъсири он ба ҳаёти ҷомеаю мавриди таҳлил қарор додааст. Ба ӯ муяссар шудааст, ки бо истифода аз усули таҳлилӣ ва муқоисавӣ моҳият ва хусусияти ташаккули терроризми диниро ошкор кунад. Дар мақола масъалаи терроризм ҳамчун зуҳуроти зиддиинсонӣ, ки ба тараққиёти замони муосир таъсири манфӣ мерасонад, мавриди баррасӣ қарор гирифта, роҳу воситаҳои пешгирӣ аз он муайян шудаанд.

Калидвожаҳо: терроризм, терроризми байналмиллалӣ, терроризми динӣ, ифротгароӣ, зӯрварӣ, идеология, ҳифзи манфиатҳои миллӣ.

РЕЛИГИОЗНО МОТИВИРОВАННЫЙ ТЕРРОРИЗМ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

БАРОТОВ С.М.

*Соискатель Института философии, политологии и права имени академика
А.Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана*

В статье речь идёт о религиозном терроризме и его особенностях. На основе научной литературы и различных источников проанализированы вопросы зарождения и формирования религиозного терроризма и его влияния на жизнь общества. Автору удалось с помощью аналитического и сопоставительного методов раскрыть особенности формирования религиозного терроризма. Глубоко и всесторонне определена проблема терроризма как негативного явления, влияющего на развитие общества, показаны пути и формы противодействия ему.

Ключевые слова: терроризм, международный терроризм, религиозный терроризм, экстремизм, насилие, идеология, национальные интересы.

RELIGIOUS LY MOTIVATED TERRORISM AND ITS FEAUTERS IN MODERN CONDITIONS

BAROTOV S.M.

*Applicant of Institute of Philosophy, Political science and law named after A. Bahovaddinov of
National Academy of science of Tajikistan*

This article discusses religious terrorism and its features. Based on scientific literature and various sources, the issue of the origin and formation of religious terrorism, the factors of its influence on the life of society are analyzed. The author managed to reveal the situation of the formation of religious terrorism using an analytical method. The article deeply and clasclly examines the problem of terrorism as an anti-human factor influencing the development of societyand show the ways and founs of counteraetionl.

Keywords: terrorism, international terrorism, religious terrorism, extremism, violence, ideology, national interests.

Дин ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ дар фазои маънавии инсон ва рафти ҳаёти иҷтимоии ӯ мавқеи муайян дошта, дарки масоили ҳаётиро пеш аз ҳама вобаста ба сатҳи маърифат ва эътиқоду боварии шахс ташаккул медиҳад [12, 377]. Дар он заминаҳои ақлонии маърифатӣ ва бинишҳои илмӣ ба таври лозима ташаккул наёфтаанд. Аз ин рӯ, сиёсатмадорон, доираҳои манфиатҳо (ташкilotҳои террористӣ-экстремистии гуногун)

ва ҳаракату гурӯҳҳои ҷоҳталаб дар аксар маврид аз эҳсосоту эътиқоди динии гурӯҳи одамон, дигар қишрҳои мухталифи ҷомеа баҳри баамалбарории мақсаду манфиатҳои ғаразноки худ сӯиистифода намудаанд ва менамоянд. Мисолҳои зиёдро аз таърих овардан мумкин аст, ки маҳз дин ҳамчун ҳолати ҳам ниғаҳдории субот ва ҳам истифодаи он дар ҳолатҳои гуногуни зӯрварӣ мушоҳида карда мешавад. Дар замони муосир, хусусан, унсурҳои ҷиноятпеша, аз қабилӣ ташкилотҳои террористӣ-экстремистӣ динро баҳри дар амал татбиқ намудани мақсадҳои нопоки худ бештар истифода мебаранд, ки дар амалияи ҷамъиятӣ мо пайваста шоҳиди чунин ҳодисаҳо мегардем. Масалан, даъватҳои динӣ, ки хусусияти паҳнкунии динҳоро дар минтақаҳои гуногун доштаанд, юришҳои салибӣ, идоракунии динии калисои католикӣ, муқовиматҳои байнидавлатӣ оид ба масъалаҳо ва паҳнсозии дин, зуҳури ислом ва фарогирии ҷаҳонии он далели ин гуфтаҳо шуда метавонанд. Пайваста рӯҳониён дар муносибати дин бо сиёсат кӯшиш намудаанд, ки бо истифода аз мақоми ҷамъиятӣ ва иродаи сусти пайравону тобеони худ онро ба як унсурӣ меъёрии ҳуқуқӣ ва сиёсӣ табдил диҳанд. Таърихан, аксари кишварҳо бо истифода аз эътиқоди динии мардум ва тобеъ сохтан бо он, динро ҳамчун воситаи идоракунии инсонҳо истифода мекарданд, ки ҷомеаҳоро ба гумроҳӣ кашиданд. Ҳақ бар ҷониби сиёсатшинос Ятимов С.С мебошад, ки ҷалби идеявии мардумро ба таври возеҳ шарҳ дода, чунин қайд намудааст: “Вазифаҳои субъектони офаринандаи идеология маҳз дар ҳамин аст, ки бо роҳҳои гуногун ҳарчи бештар ақлу ҳуши мардумро ба даст гиранд. Ба даст гирифтани мақсади мутеъ сохтан. Мутеъ сохтан барои идора кардан. Идора намудани баҳри расидан ба мақсадҳои сиёсии дахлдор” [11, 28]. Яъне дар така бо эътиқодоти таассубгароёнаи мубаллиғони гурӯҳҳои ифротии динӣ, сафи пайравонро зиёд намуда, бо назардошти ҳолат, кӯшиш менамоянд, ки ҳокимияти давлатиро ғасб созанд. Ғасбнамой ва сарнагун сохтани сохтори дунявӣ ҳадафи асосии ташкилоту созмонҳои террористӣ – экстремистӣ доништа шуда, он бо роҳҳои инфичору ваҳшатафканӣ, ҳатто бар ивази ҷони пайравони ҳеш авзои ҷомеаро ноором месозанд.

Бо мурури замон меъёрҳои идораи динӣ бо қоидаи ратсионалии муносибатҳо иваз шуданд, ки дар натиҷа системаи муносибатҳои муосир ба вучуд омад. Дар ин ҷо на дин, балки меъёрҳои қонун ва таъмини ҳуқуқҳои одамон мақоми асосиро ишғол мекунад. Давлатҳои дорои хусусияти гуманистидошта, пешниҳод доштанд, ки умумиятҳои зиёди одамонро дар зер назорати худ бигиранд ва идора кунанд. Пас, саволе ба миён меояд, ки чаро имрӯз мудҳиштарин ҳодисаҳо дар шаклҳои фаъолияти инсонӣ тавассути ақидаи динӣ иҷро мешаванд? Чаро дар доираи исломи муосир гурӯҳҳои ифротиву террористӣ ба вучуд меоянд? Ин аст як силсила саволҳои, ки ҷавоби мушаххас ва саривақтиро тақозо менамояд. Зеро, бояд иқрор шуд, ки барои саволҳои мавҷуда ҷавоб додан, дарк намудани моҳияти падидаҳои ҳодисаҳои дар таърихи динҳо вучуд дошта, ки ба эҳсосоти инсон сару кор мегирад, шинохта шаванд. Зеро, маҳз чунин ҳассосияти дин барои инсонҳо ба сифати идеология дар замони муосир муассиртар аз дигар раванду ҳодисаҳои иҷтимоию ҷамъиятианд, ки ба ақидаҳои экстремистӣ бурда мерасонанд. Бинобар ҳамин, терроризм ва дигар падидаҳои ба он монанд, дар заминаи дарки ақидаи динӣ зуҳур мекунанд.

Ба андешаи олими тоҷик Г.Н. Зокиров, терроризм яке аз шаклҳои иртиҷоии эътирози сиёсии ғайрилегалӣ ба ҳисоб меравад. Терроризм сиёсат ва амалияи доираи иртиҷоии иттиҳодияҳо ё ташкилотҳои муайяни сиёсӣ буда, дар шакл ва воситаи мудҳиши зӯрварии сиёсӣ зоҳир мегардад. Терроризм моҳиятан мақсадҳои зиддиинсонӣ дорад. Даҳшат афкандан ва тарсонидан дар тӯли асрҳо ба сифати воситаи муборизаи сиёсии нерӯҳои гуногуни иртиҷоӣ вучуд доштанд. Терроризм бештар дар ҳолатҳои гузариши инкишофи ҷамъиятию сиёсии ҷомеа ва давлат рух медиҳад. Терроризм ҳам хосияти дохилидавлатӣ дорад ва ҳам дар сиёсати ҷаҳонӣ амиқ реша давонидааст. Бинобар ин, на танҳо доираи кирдорҳои террористӣ васеъ мегардад, балки роҳу воситаҳои амалигардонии он низ бо назардошти мақсаду маром нав мешаванд. Инчунин, ҷанбаҳои бадахлоқӣ ва

ғайринсонии терроризм низ вусъат меёбанд. Беш аз пеш қурбонии асосии сиёсати доираҳои террористӣ занон, кӯдакон, пиронсолон ва дигар нафарони ғайринизомӣ мегарданд [3, 411].

Дар масъалаи ҳассосияти терроризм ва сарчашмаи он ифротгарой муҳаққиқи дигари тоҷик Мирзоев Ғ.Ҷ. бар он назар аст, ки «Терроризм ва ифротгарой ҳамчун падидаҳои хатарзои иҷтимоӣ ба яке аз проблемаҳои ҷиддӣ ва хатарноктарини ҷаҳони муосир табдил ёфта, имрӯз дар адабиёти илмиву таҳқиқотӣ ба ҳайси вабои аср арзёбӣ мешаванд. Таъсир ва таҳдиди ин падидаҳо барои ҷомеаи ҷаҳонӣ на камтар аз ҳар ҷангу низоъҳои миллий ва давлативу минтақавӣ мебошад» [5, 69 – 70].

Мутаассифона, дар замони муосир падидаи терроризм ҳамчун воситаи амалисозии мақсадҳои давлатҳои бузурги ҷаҳонӣ ва минтақавӣ гардидааст. Дар чунин шароит терроризм ҳамчун шакли ниҳонии экстремизми динию сиёсӣ доништа шуда, аз падидаи динӣ ба падидаи сиёсӣ табдил меёбад ва дар он минбаъд эҳсосоти динӣ ва таълимоти динӣ ҳамчун силоҳи сиёсӣ аз ҷониби нерӯҳои гуногуни сиёсӣ, аз ҷумла нерӯҳои сиёсии дунявӣ низ истифода бурда мешавад. Бо назардошти чунин ҳолат бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки тӯли ду даҳсолаи охир таълимоти динӣ ҳамчун воситаи муҳимтарини фаъолияти идеологӣ ҷавҳари асосии терроризми замони муосирро ташкил намудааст. Роҳбарони ташкилоти террористӣ ба қонунҳои динӣ таъя намуда, зери шиори покизагии дин одамонро ба худро бегона тақсим намуда, манфиатҳои сиёсии худро пайғирӣ менамоянд, ки дар чунин шароит дин ба сифати идеологияи ин гурӯҳҳо ва ҳамчун воситаи расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ истифода бурда мешавад. Дар ин маврид, дин барои ташкилоти террористӣ вазифаи сафарбарнамоиро иҷро менамояд ва ба воситаи он зиёд намудани сафи ҳаммаслакони ва асоснок намудани рафтори онҳо ба амал бароварда мешавад. Шаклҳои гуногуни терроризми динӣ, аниқтараш зоҳиршавии терроризм дар симои таълимоти динӣ таҳдиди ҷиддӣ ба амнияти миллии кишвар ба шумор меравад. Баррасии шаклҳои зоҳиршавии терроризм имкон медиҳад, ки моҳияти ин падида ба таври дуруст муайян карда шавад. Шаклҳои зоҳиршавии терроризмро бо назардошти омилҳои гуногун муайян кардан ба мақсад мувофиқ аст. Пеш аз ҳама, ба инобат гирифтани омилҳои таърихӣ имкон медиҳад, ки моҳияти терроризми муосир ба осонӣ шинохта шавад. Зеро дар солҳои 1870-1920 терроризм бо зуҳури анархизм, солҳои 1920-1960 бо зуҳури миллатгарой ва ташаккулёбии ҳаракатҳои милли-озодихоҳӣ, солҳои 1960-1980 бо ташаккулёбии ва пайдоиши чапгароёни нав (мутаносибан марксистони нав) ва аз солҳои 1980 то имрӯз бо зуҳури наҳзатҳои диниву бунёдгароии динӣ алоқамандӣ дорад. Аз ин рӯ, терроризми динӣ ва тундгароии динию сиёсӣ падидаҳои глобалии замони муосир ба шумор мераванд. Ғайр аз ин, терроризмро вобаста ба субъекти он низ ба навъҳои гуногун ҷудо менамоянд [4, 35].

Дар айни замон, яке аз махсусиятҳои терроризм, ки ангеаи диниро ба худ гирифтааст, ин ба таври инфиродӣ ва дастаҷамъона барои аз байн бурдани рақибон ва ноором сохтани авзои сиёсӣ ҷамъиятӣ сафарбар сохтани фидоӣҳои худ мебошад. Амалҳои мазкур албатта дар заминаи мағзшӯии пайравон аз ҷониби гурӯҳҳо ва ҳаракатҳои террористӣ экстремистӣ анҷом дода мешавад [5, 70].

Чунин шакл гирифтани ҳодисаҳо на танҳо ба пайравони фарҳанги исломӣ хос аст, балки дар дигар динҳо низ ҷой доштааст. Дар ҷомеаи насронӣ ва дар таърихи насронӣ низ амалҳои террористӣ ба таври фаровон дар тӯли таърих ба назар мерасанд. Аз ин падида ҷомеаҳои аз ҷиҳати маданияти сиёсӣ пешрафтаи Аврупо низ дар қанор нестанд. Як нигоҳи сатҳӣ ба таърихи амалҳои террористӣ дар ин кишварҳо нишон медиҳад, ки ин гуна амалқардҳо аз ҷониби ашхоси гуногун ва бо дидгоҳи иҷтимоӣ-миллатгарой ва ҳатто эътиқоди динияшон содир шудаанд [5, 71-72].

Дар давраҳои таърихи муосир фаъолияти террористӣ ва экстремистӣ бештар ба пайравони дини ислом рост меояд. Зеро чунин фаъолият албатта аз эҳсоси баланди

таассубу хурофот ва носанҷида гирифтани таълимоти мазкур аз ҷониби гурӯҳҳои ифротӣ ба ҳисоб меравад, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҳуди равшанфикрони мусулмонро низ нигарон намудааст [5, 73].

Терроризми динӣ фаъолияти террористии шахсони алоҳидае мебошад, ки онҳо аз лиҳози руҳиву равонӣ норасоӣ доранд ва дар муқобили пайравони дину мазҳабҳои дигар ҳама гуна зӯрварӣ, аз ҷумла, таҳқир, таъқиб ва ҳатто несту нобуд намудани онҳоро раво мебинанд. Аксари онҳо ҷанги муқаддас, ба қале несту нобуд кардани бадихои ҷомеаи ҷаҳонӣ (асосан аз ҷониби ИМА ва кишварҳои ғарбӣ намояндагӣ мекунанд), инқилобҳои исломӣ, ташкили давлатҳои теократӣ ва ғайраро мақсади асосии фаъолияти худ меҳисобанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар аксар маврид омили асосии ташаккули ин падидаи номатлуб ва заминаҳои шомилшавии одамон ба ташкилоти террористӣ пеш аз ҳама дарки нодурусти дин ва таълимоти ғайриқонунии динӣ мебошад.

Дар тӯли солҳои охир терроризм хусусиятҳои навро соҳиб гардида, дар шаклҳои гуногун зоҳир мешавад, ки ба он чунин номгузориҳо кардан мумкин аст: терроризми исломӣ, терроризми ҷиҳодӣ, терроризми фармоишӣ, кибертерроризм, терроризми компютерӣ ва ғайра. Албатта, пешрафти иҷтимоии замони муосир ба худ хусусияҳои хос дорад ва дар ин замина истифодаи зӯрварӣ низ шаклҳои навро пайдо мекунад.

Бештар дар шароити ҳозира, терроризми байналмилалӣ мавқеи асосиро касб намудааст. Амалҳои террористие, ки дар ҷаҳон бештар ба амал меоянд, маҳз ба чунин шакли зуҳури терроризм алоқамандии зич доранд. Хусусан давраи ривоҷи ин намуди терроризм ба муноқишаҳои мазҳабии дар давлатҳои Афғонистон, Сурия ва Ироқ ба вуқӯъ омада бо тавлиди ташкилотҳои террористӣ-экстремистии “ал-Қоида”, “Толибон”, “Давлати исломӣ”, “Таҳрир-аш-Шом” ва даҳҳо ташкилотҳои дигар (солҳои 2001 то ҳол) рост меояд. Афғонистон низ зиёда аз 50 сол аст, ки дар гирдоби ин зухуроти фоҷиабор ва хатарзо ғўта зада, то ҳол роҳи наҷотбахшро аз он пайдо карда наметавонад.

Падидаи терроризми динӣ бошад, аз назари муҳаққиқи рус В. В. Наумкин, бо сабаби хосияти иртиқойи гирифтани исломи муосир дар ҷаҳони глобалӣ ранги нав мегирад. Ӯ қайд мекунад, ки «Низомии мустамликадорӣ Замони нав дар Аврупо то имрӯз идома дорад, ки забткориҳои Ғарб ва талоши ин кишварҳо баҳри ҳукмронии олам аз он шаҳодат медиҳад. Амали имрӯзаи онҳо, аз қабилӣ ба дигарон бор кардани арзишҳои худ, даҳлати ҳарбӣ ба қорҳои дохилии кишварҳои дигар, аз дигар кишварҳо бо баҳонаи демократия талаб кардани пайгириҳои алоҳида нишонҳои дигари низомии мустамликадорӣ онҳо мебошад» [7].

Хусусияти терроризми динӣ ва зарурати таҳлили он дар доираи равишҳои илмӣ бо таҳқиқи масоили зерин алоқаманд аст:

Якум, он бештар дар шакли бунёдгарии сиёсӣ зоҳир мешавад. Имрӯз зоҳир гардидани терроризм дар шакли бунёдгарии динӣ хеле зиёд ба назар мерасад. Онро олимону муҳаққиқон дар аксар маврид ҳамчун терроризми динӣ низ муаррифӣ кардаанд. Дар ин самт ду нуқтаи назари илмӣ ташаккул ёфтааст. Мувофиқи дидгоҳи аввал дин метавонад дар раванди баамалбарории низоъҳои сиёсӣ ҷонибҳои низоъро ҳамроҳӣ намояд ва аз дидгоҳи дуюм бошад, дин метавонад яке аз ҷонибҳои низоъро ташкил диҳад. Дар ҳар ду маврид, низ дин метавонад меҳвари асосии ҳидояткунанда ба террор ва амалҳои террористӣ бошад. Масалан, вобаста ба ин дар таҳқиқоти М. Юргенсмейер таъкид мегардад, ки дин дар таркиби низоъҳо омилҳои пештар мавҷуднабударо ба амал меорад, он дар раванди баамалоии низоъҳо ба иштирокдорони низоъ муқофоти маънавӣ ваъда намуда (ҷуброни гуноҳҳо, расидан ба малакут), фаъолнокии фардиро тақвият мебахшад. Ҳамин тариқ, дин амалҳои террористиро ба таври ахлоқӣ дуруст шуморида, истифодаи зӯрвариро ҳамчун амали сазовор асоснок менамояд [10, 145].

Дуюм, терроризми динӣ ҳамчун терроризми динию сиёсӣ, дар зери ниқоби идеологияи динӣ барои амалӣ намудани мақсадҳои сиёсӣ пеш меравад. Аз ин рӯ, он чунин

амалҳоро дар бар мегирад: аз байн бурдани устувории сиёсӣю иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар; зери таҳдиду хатар қарор додани сохтори конститусионии давлат ва истиқлолияти давлатӣ; маҷбур намудани ҳукумат ва ё ташкилотҳои байналмилалӣ барои иҷро намудан ва ё накардани амали мушаххас; зери фишор қарор додани онҳо; ҳалалдор намудани сулҳу субот ва ғайра.

Сеюм, терроризми диниро баъзан терроризми динию психологӣ низ меноманд, зеро он аз ҷониби шахсони рӯҳан носолим анҷом дода мешавад ва манфиатҳои динию мазҳабӣ доранд. Агар субъектҳои ҷунин навъи терроризм манфиатҳои сиёсиро пайгирӣ намоянд, пас онро терроризми динию сиёсӣ бояд унвон намуд. Дар аксар маврид субъектҳои ҷунин навъи терроризм замоне манфиатҳои сиёсиро пайгирӣ месозанд, ки агар ғайрияти онҳо хусусияти фаромиллӣ касб намояд, бо субъектҳои дигари террористӣ робита барқарор созанд ва дар миқёси минтақавию байналмилалӣ зоҳир гарданд. Ҷунин баррасӣ маъноӣ онро дорад, ки ташкилотҳои террористии замони муосир, ки дар пояи таълимоти динӣ дар сатҳи байналмилалӣ ғайрияти мебаранд, як замоне хусусиятҳои сиёсӣ надоштанд ва онҳо ҳеҷ гуна манфиатҳои сиёсӣю иқтисодиро пайгирӣ намекарданд. Аммо бо гузашти як марҳилаи муайян ғайрияти онҳо ба равандҳои сиёсӣ омехта гардида, ба қавле онҳоро дар бозиҳои калон даъват намуда шомил сохтаанд ва ё ҳудашон шомил гардиданд.

Чорум, терроризми динӣ, ба монанди терроризми этникӣ тамоми паҳлуҳо ва марҳилаҳои низоъро фаро мегирад ва дар он душмансозии рақибон то ҳадди ифрот ва ниҳой бурда расонида мешавад. Чун қоида терроризми динӣ ҷаҳонро ба худӣю бегона, мову онҳо, қувваи некию қувваи бадӣ ҷудо намуда, то лаҳзаҳои охир ҳудро дар муқобили рақибон қарор медиҳанд [10, 143].

Панҷум, терроризми динӣ хусусияти идеологӣ дорад. Ҳамчун силоҳи идеологӣ ва иттилоотӣ терроризми динӣ дар шароити муосир ба ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд, ба арзишҳои низоми демократӣ ва ниҳодҳои демократии ҷомеа ба таври ҷиддӣ таҳдид менамояд. Гузашта аз ин, дар шароити муосир ташкилотҳои террористӣ барои аз байн бурдани сохтори конститусионии давлат ва ташкил намудани давлати исломӣ кӯшиш намуда истодаанд. Махсусан, барои тундгароёни исломӣ аз байн бурдани сохтори сиёсии демократӣ ҳадафи асосии онҳо ба ҳисоб меравад. Ба ғайр аз ин, дар зери таъсири терроризм ва тавсеаи он ба бухрон гирифтӣ гардидани ниҳодҳои демократии замони муосир падида ва ё тамоюлотӣ нав мебошад. Ҳатто дар давлатҳои демократитарини олам, ба мисли ИМА ва кишварҳои Аврупои Ғарбӣ низ аллакай тӯли чанд соли охир, махсусан, баъди дар ин кишварҳо ба амал омадани амалҳои террористӣ, як қатор қонунҳо ва маҳдудиятҳои ҷорӣ гардидаанд, ки онҳо барои маҳдуд намудани ҳуқуқу озодиҳои инсон нигаронида шуда буданд. Дар маҷмӯъ, айни замон на танҳо давлатҳои тараққикарда, балки давлатҳои рӯ ба тараққӣ низ аз лиҳози таъсири терроризм осебпазирии муайяне доранд ва барои пешгирӣ намудани онҳо дар муқобили ин падида муборизаи беамон анҷом медиҳанд. Дар аксар маврид терроризми замони муосирро дар алоқамандӣ бо ҳизбу ҳаракатҳои исломӣ ва зери шиорҳои исломӣ шарҳ медиҳанд. Аз ин лиҳоз, як гурӯҳ олимони мафҳуми «терроризми исломӣ» ва «тундгароии исломӣ»-ро истифода менамоянд. Бояд ёдовар шуд, ки терроризм танҳо хос ба дини ислом набуда, балки дар дигар динҳо ва тамаддунҳо низ мушоҳида намудан мумкин аст. Аммо дар замони муосир терроризме, ки аз ҷониби ҳизбу ҳаракатҳои исломӣ истифода мешаванд, таъсири бештар ва оқибатҳои нгувортар дорад. Ба ибораи дигар, ташкилотҳои террористии дорои характери исломӣ аз қабилҳои «Ал-Қоида», «Таҳрир-аш-Шом», «Давлати исломӣ», «Бародарони мусулмон», «Боко ҳарам» ва ғайраҳо дар ҷаҳони муосир дар сатҳи байналмилалӣ таъсири амиқ расонида истодаанд.

Олими дигари соҳа, А.Шмид дар ин бора иброз медорад, ки аз лиҳози динӣ дуруст шуморидани амалҳои террористӣ хоси диндорони тақводор мебошад. Ба андешаи ӯ,

«ҳамчун қаҳрамонӣ нишон додани амалҳои ғайриинсонӣ чун механизми муҳофизатӣ доништа шуда, кушторро ҳамчун қурбонӣ вонамуд менамояд» [9, 219].

Аммо як ҳолатро бояд ёдовар шуд, ки зоҳир гардидани терроризм дар зери ниқоби дин ва дар заминаи таълимоти динӣ на ҳама вақт метавонад хусусияти сиёсӣ дошта бошад. Агар чунин нави терроризм асосан ба ҷониби давлату ҳукумат ва ё мақомоти ҳокимияти давлатӣ нигаронида шуда бошад, пас онро терроризми динию сиёсӣ номидан мумкин аст. Аммо агар чунин тамоюлот надошта бошад, танҳои мақсаду ақидаҳои диниро дар бар гирад, онро терроризми динӣ бояд гуфт.

Дар чунин шароит терроризм ҳамчун шакли ниҳонии экстремизми динию сиёсӣ доништа шуда, аз падидаи динӣ ба падидаи сиёсӣ табдил меёбад ва дар он минбаъд эҳсосоти динӣ ва таълимоти динӣ ҳамчун силоҳи сиёсӣ аз ҷониби неруҳои гуногуни сиёсӣ, аз ҷумла неруҳои сиёсии дунявӣ низ истифода бурда мешавад. Масалан, бо мақсади ноил шудан ба мақсадҳои нопоки худ, аз тарафи абарқудратҳо ташкилоти террористӣ бунёд ва онҳо бар зидди дигар доираҳои манфиатҳо, васеъ истифода бурда мешаванд, ки фаъолияти густурдаи чунин ташкилот дар Ироқ, Сурия, Афғонистон ва дигар давлатҳо далел шуда метавонанд. Роҳбарони ташкилоти террористӣ ба арзишҳо ва қонунҳои динӣ таъна намуда, зери шиори покизагии дин одамонро ба худро бегона тақсим мекунанд ва манфиатҳои сиёсии худро пайғирӣ менамоянд, ки дар чунин шароит дин ба сифати идеология ва ҳамчун воситаи расидан ба мақсадҳои сиёсӣ истифода бурда мешавад. Дар ин маврид дин барои ташкилотҳои террористӣ вазифаи сафарбарнамоиро иҷро менамояд ва ба воситаи он зиёд намудани сафи ҳаммаслакони ва асоснок намудани рафтори онҳо ба амал бароварда мешавад. Дилхоҳ шакли терроризми динӣ, аниқтараш зоҳиршавии терроризм дар либоси таълимоти динӣ таҳдиди пуриқтидор ба амнияти миллии кишвар ба шумор меравад.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи тадқиқоти суратгирифта, ба хулосае омадан мумкин аст, ки терроризми динӣ яке аз шаклҳои терроризми муосир ба ҳисоб рафта, бештар хусусияти байналмилалиро касб намуда истодааст. Ҷомеаи муосир ва фазилатҳои он дар равандҳои ҷаҳонишавӣ бояд ба паёмадҳои гуногун, аз ҷумла ҳолатҳои бамиёнонии ифротгароии динӣ посух дода тавонад. Аввалан, пеши роҳи ифротгароии динӣ дар асоси донишҳо ва ҷаҳонбинии илмӣ гирифта мешавад. Баъдан бо терроризм ҳамчун зуҳуроти даҳшатовар ва хатарзо, ки дар системаи муайяни муносибатҳои ҷамъиятӣ таъсири манфии худро мерасонад, муборизаи беамон бурда, бо роҳҳои бедор сохтани тафаккури дунявии мардум лозим меояд.

Масъалаи мубориза бо терроризм, айни замон, яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати дохилӣ ва ҳамкориҳои хориҷии ҳар як давлатро ташкил медиҳад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт дар сафи пеши мубориза қарор дошта, Пешвои муаззами миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо аз минбарҳои баланди созмонҳои бонуфуз ҷомеаи ҷаҳониро оид ба хатар ва оқибатҳои мудҳиши ин вабои аср ҳушдор дода, таъкид намудаанд, ки: "...террорист Ватан, миллат, мазҳаб надорад ва ӯ барои содир намудани ҳама гуна амалҳои зишт қодир аст".

Мутаассифона, ба назар мерасад, ки аксаран дар мубориза ба муқобили терроризм ва экстремизм фақат аз нерӯи интизомӣ ва воситаи қудрат истифода мешавад. Зикр намудан лозим аст, ки гарчӣ бе истифодаи нерӯи қудратӣ муборизаи босамар бо чунин падида ғайриимкон аст, вале муқовимат бо зуҳуроти ифротгароиву терроризм ва намояндагони онҳо фақат вазифаи ниҳодҳои давлативу қудратӣ нест, зеро он хароҷоти зиёди ҳам молӣ ва ҳам ҷониро талаб менамояд. Вале воситаи муассири муқовимат ба ин гуна зуҳуротро пеш аз ҳама дар зинаҳои аввали пайдоиши тундгарой аз олудашавии мафкура ва зеҳниятҳои ҷавонон бояд ҷуст. Ба муқобили ақида ё ғоя сараввал тавассути ҳуди ақида ва андеша мубориза бояд бурд [5, 74].

Аз ин лиҳоз, дигар ниҳодҳои давлатӣ, аз ҷумла дастгоҳи идеологии МИХД, Кумитаҳои қор бо қанон ва қавонон, инчунин зиёиён низ дар ин самт бояд ғайол бошанд ва бо мақомоти вақолатдори муқориза бо терроризму экстремизм дар як саф қарор дошта бошанд. Пешбурди чунин навъи сиёсат ба хотири таъмини амният ва беҳатарии шаҳрвандон, нигоҳ доштани оромӣ ва суботи сиёсии қомеа ва пешгирии намудани сар задани амалҳои террористӣ дар назар дошта шуда, барои таъмин намудани самаранокии чунин сиёсат ва ҳамзамон баҳри муқоризаи гуногунсамт анҷом додан бо ин падида, пеш аз ҳама, ташаккули омилҳои пешгирикунандаи он зарур аст. Дар баробари ҳамаи ин бояд натиҷаҳои осебрасонии терроризм муайян карда шавад. Агар натиҷаҳои осебрасонии терроризм пурра мушаххас карда шавад, пас муқориза бо ин падида осонтар гардида, он самарави дилхоҳ медиҳад. Зеро дар пасманзари муайян шудани пайомадҳои амали террористӣ падидаҳои ташаккули худшиносии миллӣ, ҳувияти миллӣ ва дар руҳияи ватандӯстиву инсондӯстӣ тарбия намудани насли наврас дар қомеа муқарбият ва зарурати аввалиндараҷаро пайдо мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть [Текст] / Ж. Бодрийяр; пер. и вступит. ст. С. Н. Зенкина. - М.: Добросвет, 2000. - 387 с.
2. «Война против терроризма» - взгляд экспертов [Текст] / Д. Тренин [и др.] // Вестник Московской школы политических исследований. - 2002. - № 1 (20). - С. 44-48.
3. Зокиров Г.Н. Сиёсатшиносӣ. Ҷ. III [Матн] / Г.Н. Зокиров. - Душанбе: Эр-граф, 2019. - 684 с.
4. Мадвалиев Ҷ.А. Терроризм, амалҳои террористӣ ва таъсири онҳо ба суботи сиёсии қомеа [Матн]: дис. ... н.и.с. 23.00.02 / Ҷ.А. Мадвалиев.-Душанбе, 2023. - 216с.
5. Мирзоев Ғ.Ҷ. Маводи Конференсияи илмӣ-амалӣ «Ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масъалаҳои муқовимат ба экстремизми сиёсӣ-динӣ ва терроризми байналмилалӣ» [Матн] / - Душанбе: Нашри муқориза, 2021.
6. Международный терроризм—Википедия ru.wikipedia.org. Международный терроризм.
7. Нетаньяху Б. Война с терроризмом: Как демократии могут нанести поражение сети международного терроризма [Матн] / Б. Нетаньяху. - М.: Альпина Паблишер, 2002.
8. [«Остановить поток мусульман в Европу невозможно, он будет больше» ru.ostonovit.potok](https://ru.ostonovit.potok) >. Интервью с Наумкиным.
9. Schmid, A.P. Frameworks for conceptualizing terrorism [Text] / A.P. Schmid // Terrorism and political violence. - 2004. - Vol. 16. - №2. - P.212.
10. Juergensmeyer, M. Religion as a cause of terrorism [Text] / M. Juergensmeyer // The roots of terrorism. - N.Y., Routledge, 2006. - P. 142.
11. Ятимов С.С. Идеология ва манфиатҳои миллӣ. - Душанбе: Ганҷ наشريёт, 2015. - 192с.
12. Ятимов С.С. Асарҳо. Ҷ.8. Аристотел: давлат ва сиёсат. - Душанбе: Ганҷнаشريёт. 2019. - 328 с.

УДК: 002.6: 68/.3

АЗ ТАЪРИХИ АМАЛИГАРДОНИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ҶАНГҶОИ ИТТИЛООТӢ**СОӢИБЗОДА Ш.Ш.***Докторанти PhD-и Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.**Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон*

Иттилоот дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ба силоҳи муборизаҳо табдил ёфтааст. Ва ҳеҷ иттилоо бидуни мақсад паҳн намегардад. Тавассути технологияҳои иттилоотиву иртиботӣ дар камтарин фурсат, дилхоҳ иттилоъ дар олам паҳн мешавад. Ин ҳам нишони аҳамияти иттилоъ аст ҳам водоркунандаи масъулият дар назди қабулкунандаи иттилоъ. Ҳар кор дар худ технологияи иҷроиши худро дорад. Аз ин рӯ, донишмандони онҳо ҳам воситаи ҷимояи худ аз ҳуҷумҳои иттилоотӣ ва ҳам пиёда намудани аҳдофи худ дар муқобили душман мебошад. Мардумро бояд аз хатари ин раванди номатлуби ҷомеа огоҳонида, барои мусаллаҳ шудани онҳо бо донишҳои технологӣ шароит фароҳам овард.

Калидвожа: ҳуҷуми психологӣ, таҳдид, интиқоли иттилоот, технология, шабакаи интернет, ҷангҳои равонӣ, дастгоҳи чопӣ, ҷангҳои ҳақерӣ, ҷангҳои киберӣ.

ИЗ ИСТОРИИ ТЕХНОЛОГИИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ**СОӢИБЗОДА Ш.Ш.**

*Докторант PhD Институти филолофии, политологии и права имени А. Баҳоваддинова
Национальной академии наук Таджикистана*

В современных условиях глобализация информации стала оружием борьбы. И никакая сведения не распространяется без цели. Благодаря информационно-коммуникационным технологиям, любая сведения может быть распространена по всему миру в кратчайшие сроки. Это одновременно как признак важности информации, так и признак ответственности перед получателем даний. Каждая работа имеет свою технологию выполнения. Поэтому ее знание является средством защиты от информационных атак, и средством для достижения своих целей в борьбе с врагом. Людей необходимо информировать об опасностях этого нежелательного социального процесса и создавать условия, позволяющие им вооружиться технологическими знаниями.

Ключевые слова: психологическая атака, угроза, передача информации, технологии, интернет, психологическая война, печатный станок, хакерские войны, кибервойны.

FROM THE HISTORY OF IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGY OF INFORMATION WAR**SOIIBZODA Sh.Sh.**

*Doctor PHD of Institute of philosophy, politics and law named after A. Bahovaddinov
national Academy of science of Tajikistan*

In the modern conditions of globalization information. And no information is disseminated without a purpose. Through information and communication technologies, any information is spread throughout the world in the shortest possible time. This is both a sign of the importance of information and a sign of responsibility towards the recipient of information. Every task has its own technology of implementation. Therefore, knowing them is both a means of protecting oneself from information attacks and implementing one's goals against the enemy. People should be made aware of the dangers of this undesirable process in society and conditions should be created for them to be armed with technological knowledge.

Keywords: psychological attack, threat, information transfer, technology, internet, psychological warfare, printing press, hacker wars, cyber wars.

Инсон дар тӯли ҳаёти худ бо иттилоот рушду камол меёбад. Агар барои инкишофи ҷисм ғизо нақши аввалиндараҷаро бозад, дар ташаккули инкишофи шуури мо иттилоот

нақши ҳалқунандаро дорад. Ҳучуми психологӣ ё иттилоотиро пеш аз оғози ҷанг ё дар рафти он истифода менамоянд. Ин маҷмуи усулҳое мебошад, ки барои тағйир додани шууру мафкураи душман ва шикасти руҳия, ки яке аз нуқтаҳои заифи инсон ба шумор меравад, равона карда мешавад. Ҷанги иттилоотиро бе истифодаи силоҳ бо роҳи таблиғот метавон пиёда сохт.

Раванди ташаккулёбии назарияи амниятӣ иттилоотӣ ва муқовимат бо он то ҳол ба поён нарасидааст. Олимону мутахассисони соҳаи мазкур бо дарназардошти рушди бегобиҳои илму техника марҳала ба марҳала паҳлуҳои гуногуни онро мавриди омӯзишу баррасӣ қарор дода истодаанд, зеро амниятӣ иттилоотӣ ва зухуроти муқовимат бо он барои ҷомеаҳои дорои системаҳои дар ҳолати гузариш қарордошта қамаҳаммӣ мебошад. Аз ин рӯ, мутахассисони соҳаи болозикр таҳдидҳои эҳтимолии амниятӣ иттилоотиро муайян ва раванди муқовимат бо онҳоро аз бар намуда, дар фаъолияти кориашон истифода менамоянд [6, 40].

Ин усули ҷанг аз давраи мавҷудияти худ марҳилаҳои гуногунро паси сар намудааст. Олимону муҳаққиқони дар ин самт фаъолияткунанда чунин усули ҷангро ба ҷаҳор марҳила тақсим намудаанд. Дар баробари ин ҳар як марҳилаи минбаъда воситаи усулҳои пештарро азхуд намуда, онро инкишоф меод. Ҳатто дар замонҳои қадим ҷонибҳои муҳолиф «воситаҳои таъсиррасонии маънавӣ барои суст кардани қудрати маънавӣ ва қудрати ҷангии душман, инчунин баланд бардоштани рӯҳияи аскарони худ кӯшиш мекарданд. Он таърихан шакли аввалини ҷангии иттилоотӣ – дастгирии иттилоотӣ ва равонӣ барои амалиёти ҷангӣ ва шӯришӣ буд. Инсон дар марҳилаи аввал ҳамчун интиқолдиҳанда ва воситаи асосии интиқоли иттилоот баромад карда, психикаи инсон, ки самти фаъолияти ӯро муайян мекунад, ҳамчун объекти таъсир баромад мекунад. Арасту дар асри 4 пеш аз милод ҷузъҳои психикаи инсонро, ки имрӯз объектҳои асосии таъсиррасонии иттилоотӣ мебошад, ба шуур, ирода ва эҳсосоти инсон ҷудо кард. Се қувваи рӯҳ вучуд дорад: эҳсос, ақл, ва саъю кӯшиш.

Пайдоиши аввалин матбуоти ҷопӣ дар китоби муҳаққиқ Панарин И.Н. “Ҷанги иттилоотӣ ва Русия” ва асари Селезнев И.А. “Ҷанг ва муборизаи идеологӣ” дарҷ гардидааст, дар раванди авҷи ҷангҳои иттилоотӣ, мувофиқи назари донишмандон тасаввуроти аҳоли ва намоёндогони мақомоти низомӣ нисбат ба ин намуди ҷанг, ниҳоят паст буд [10, 69].

Таърих собит месозад, ки аввалин усулҳои гузаронидани ҷангҳои иттилоотӣ дар он замон бо тариқи шифохӣ амалӣ мешуд, зеро он вақт аз радио, телевизион, матбуот ва шабакаҳои интернетӣ асаре набуд ва мардум мавҷудияти онҳоро ҳатто тасаввур ҳам намекарданд. Технологияҳои шифохӣ (суханронии воизони динӣ, паҳн кардани овозаҳо, маълумоти бардурӯғ ва ғ.), воситаҳои визуалии тарсондан (намоиши ҳарбӣ, навиштаҷоти таблиғотӣ дар рӯи сангҳо, дарахтон, биноҳо ва ғайра) дар амал пиёда карда мешуд. Муҳимтарин субъектҳои ҷангҳои равонӣ дар он замон рӯҳониён, ки онҳо дар гузашта ҳамчун шахсони босаводтарин дар байни тамоми табақаҳои аҳоли нуфуз доштанд, ба ҳисоб мерафтанд [8, 34].

Замоне, ки давлати Қарахониён ба давлати Сомониён ҳуҷум намуд, аҳолии гумроҳ ва динзадаву муттаассиби шахр ба назди рӯҳониён омадаанд ва дар хусуси ҳимояи шахр маслиҳат пурсиданд. Рӯҳониён дар ҷавоб гуфтанд, ки агар ҳукуматдорони шахр барои пойдории дин дар кишвар мубориза мебуданд, бо онҳо ҷангидан раво буд, аммо инҳо ба ғайр аз мубориза бурдан барои молу сарват дар сар чизи дигар наменпарваранд ва дар ин роҳ хуни бегуноҳон рехтан гуноҳест азим. Ин сабаб шуд, ки мардум аз мубориза даст кашида, ба тарафи душман гузаранд ва ин яке аз омили шикасти хонадони Сомониён гардид.

Марҳилаи дуум ин ихтирои коғаз буд. Бо истифода аз коғаз душман дар он ахбори қобили таваҷҷӯҳи рақибро навишта, барои татбиқи ҳадафи дар пешгузашташ онро

тавассути шахсони дахлдор ба ҷойи лозима равона мекард. Баъд аз ворид гардидани маълумот дар меҳвари шуури рақиб тарсу гумонҳо зиёд шуда, боиси заиф гардидани иродаи онҳо мегардид. Марҳилаи «коғазӣ»-и ҷанги иттилоотӣ аз паҳншавии саводноки дар заминаи фарогирии васеи аҳоли бо воситаҳои нави иттилоот: мактубҳо, varaқҳо, китобҳо, рӯзномаҳо, маҷаллаҳо ва ғайра оғоз ёфт, ки ин воситаҳои бархурди иттилоот имрӯз ҳам ба таври васеъ истифода бурда мешаванд.

Дар асри 17 ҷаҳон комилан ба марҳилаи «коғазӣ»-и ҷанги иттилоотӣ ворид шудааст. Истифодаи расонаҳои дастнавис ва чопӣ роҳи асосии таъсири равонии давлатҳои хориҷӣ ба аҳолии Русия гардид. Ба Русия фиристодани «мактубҳои коғазӣ», ки дар онҳо халқи русро ба хиёнат ба Ватан ва итоат накардан ба ҳукумат даъват мекарданд, нақши махсусро бозид. Баъзан вақт дар ин гуна мактубҳо дар бораи воқеаҳои Москва хабарҳои тўҳматангезу бардурӯғ ҷой доштанд. Сокинони Москва ба ҷораҳои боздоштани фаёлияти ҷосусони хориҷӣ, ки ин гуна мактубҳоро паҳн мекунанд, аҳолии русро ба муборизаи васеи зидди онҳо ҷалб менамуданд, эътибори калон медиҳанд [10, 33].

Марҳилаи сеюми ҷангҳои равонӣ боиси пайдоиши интиқолдиҳандагони нави иттилоот (ихтироӣ дастгоҳи аксбардорӣ дар миёнаҳои асри 19) ва воситаҳои нави интиқоли иттилоот, ки дар натиҷаи кашфи қувваи барқ (охири асри 19) ба вучуд омадааст, мебошад. Амсоли телеграф, телефон, радио, кино ва телевизион. Аёнӣ ва образнокии таъсири иттилоотӣ афзоиш ёфта, имкониятҳои ҷамъоварӣ ва нигоҳдории дарозмуддати иттилоот дар ҳама гуна ҳаҷм зиёд шуданд. Ба шуур, ирода ва ҳиссиёти аҳоли ҳам ба таври фаврӣ, дарозмуддат, интиҳобӣ ва ҳам оммавӣ таъсир расондан имконпазир гардид. Ҳамаи ин боиси таҳия ва татбиқи ғояҳои ҷангҳои иттилоотӣ психологӣ гардид, ки ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии сиёсати хориҷиро тавассути расонидани таъсири иттилоотии назоратӣ ба шуури фардӣ, гурӯҳӣ ва оммавии душман дар назар дорад. Кишварҳои аз ҷиҳати технологӣ пешрафта дар ҷангҳои равонӣ афзалиятҳои назаррас ба даст оварданд. Дар ин марҳила бори аввал воситаҳои иттилоотӣ техникаи таъсиррасонӣ на танҳо ба шуури инсон, балки системаҳо ва комплексҳои иттилоотӣ техникаи низ ба вучуд омаданд, ки чунин мебошанд: асбобҳои ҷангии электронӣ, ки имкон медиҳанд паҳши телевизион ва радиошунавонӣ, алоқа, ба вучуд овардани интерференсияи радио, яъне қобилияти душманро барои гирифтани иттилооти саривақтӣ ва объективӣ, ки ӯ дар асоси он қарор қабул мекунад, ҳалалдор мекунад [9, 110].

Марҳилаи чоруми рушди ҷангҳои иттилоотӣ ба пайдо гардидани компютерҳои фардӣ, шабакаи интернет алоқаманд мебошад. Дар марҳилаи аввали пайдоиш, компютерҳо барои ҳалли масъалаҳои математикӣ истифода мебуданд. Сол аз сол бо такмили инкишофи вазифаҳои кории компютер ва ихтироӣ дастгоҳҳои чопӣ, маълумотҳо ба тариқи чопӣ дастраси ҳамагон мекарданд. Баъд аз он ки интернет рӯи кор омад компютер ва дастгоҳҳои компютерӣ маҳаки асосӣ барои паҳну дастрас намудани иттилоот гардид. Воситаҳои компютерӣ барандаи асосии иттилоот ва шабакаҳои телекоммуникатсионӣ ба воситаи муҳимтарини интиқоли иттилоот табдил ёфтаанд. Дар натиҷа, имкониятҳои татбиқи ҷорабиниҳои идоракунии иттилоот ба таври назаррас васеъ гардиданд.

Таъсири шадиди иттилоотӣ ба кишвар дар тӯли чанд моҳ метавонад боиси тағйири қудрат дар он гардад ва аҳоли ҳатто эҳсос намекунад, ки ба он фишор оварда шуда истодааст [11, 74]. Истилоҳи «Ҷанги иттилоотӣ» бори аввал дар муноқишаҳои ҳалиҷи Форс соли 1991 зери таваҷҷуҳи махсуси муҳаққиқон қарор гирифт. Соли 1995 Институти миллии мудофияи ИМА асари М. Либикиро бо номи «Ҷангҳои иттилоотӣ» ба чоп расонид. Дар он чунин навъҳои ҷангҳои иттилоотӣ нишон дода шудааст, ки аз 7 навъ иборат мебошанд:

1. Фармондеҳӣ – идоракунии, бо мақсади аз кор баровардани ситоди идоракунии артиши давлатҳо ташкил карда шудааст;

2. Чанги иктишофӣ – ҷамъи иттилооти зарурӣ (ҳарбӣ), барои ҳучум ва мудофия дар назар дошта шудааст. Разведкаи ҳарбӣ яке аз намудҳои асосии таъминоти ҷангӣ мебошад. Дар он маълумот дар бораи имкониятҳои ҷангии душман (аз ҷумла нақшаҳои ӯ), осебпазирии ӯ ва маълумот дар бораи вазъияти минтақаи ҷанг (аз ҷумла рельеф ва шароити обу ҳаво) ошкор карда мешавад;

3. Чанги электронӣ – зидди воситаҳои электронӣ, алоқаи радиой, радиолакатсия, шабакаҳои компютерӣ ба ҳисоб меравад. Чанги электронӣ ин пешгирӣ ё безаргардонии алоқаи душман тавассути ошкор, ҳалалдор кардан ё коркарди сигналҳои электронӣ на бо силоҳи муқаррарӣ, балки тавассути воситаҳои электронӣ мебошад. Дастгирии электронии ҷанг самаранокӣ системаҳои зиддиҳавоиро тавассути ҳалалдор кардани кори системаҳои радарии душман коҳиш медиҳад, ҳамоҳангсозии амалиёти душманро тавассути бастанӣ хатҳои алоқа мушкул мекунад ва инчунин метавонад ҳадафҳои мушакҳои идорашавандаро тағйир диҳад. Коркарди сигналҳои рақамӣ истифодаи технологияҳоеро, аз қабилӣ қатъкунии басомад, тақвияти сигнал ва чораҳои муқобилро дар бар мегирад. Мақсади ҷанги электронӣ суи қардан ё безаргардонидани системаҳои мудофиявии душман ва бо ҳамин бартари қувваҳои худ ва ё осон кардани амалиёти ҳучумкунанда мебошад;

4. Чанги психологӣ – шустушӯи мағзҳо, шикастани рӯҳияи шахрвандон ва ҳарбиён арзёбӣ мегардад. Чанги психологӣ ё иттилоотиро пеш аз оғози ҷанг ё дар рафти он истифода менамоянд. Ин маҷмуи усулҳо мебошад, ки барои тағйир додани шуури мафкураи душман ва шикасти рӯҳия, ки яке аз нуқтаҳои заифи инсон ба шумор меравад, равона карда мешавад. Чанги психологӣ ин усули нави ҷангӣ нест. Сун Тзи, мутафаккири чинӣ ва муаллифи рисолаи “Санъати ҷанг” дар асри VI то милод умр ба сар бурдааст, тарафдори ҷанги психологӣ буд. Сун Тзи мегӯяд: “Назар ба он ки артиши душманро аз байн бибарӣ, онро водор ба таслим намудан беҳтар аст. Беҳтар мебуд, ки рота ё полки душманро ба даст оӣ, назар ба он, ки аз шикаст диҳӣ. Ба даст овардани ғалаба дар сад ҷанг санъати баланди ҷангӣ нест. Мағлуб сохтану бе ҷанг таслим кардани рақиб ин санъати баланди ҷангист. Аз ҳама чизӣ муҳим дар ҷанг мавқеи стратегии душман аст [2, 66].

5. Чанги ҳакерӣ – зидди объектҳои граҷданӣ, бекор кардани фаъолияти онҳо дар раванди муҳолифатҳои иттилоотӣ амалӣ карда мешавад. Фаъолияти дигари рақиб дар ҷанги иттилоотӣ ин фаъолияти ҳакерӣ мебошад. Барномасозони гурӯҳҳои террористӣ, ки маблағҳои зиёди ҳангуфтро ба даст меоранд, бо истифода аз барномаҳои махсус вориди компютерҳои бонкҳо ё дигар муассисаҳои пулӣ шуда, маблағҳои онҳоро ба суратҳисоби худ гузаронда, онро барои фаъолияти густариши минбаъдаи гурӯҳ истифода мебаранд. Ҳакерҳо воситаҳои пешрафтаи паҳн кардани система ва асбобҳоро таҳия карда, ба ҳаммаслакони худ тарзи истифодаи онҳоро меомӯзонанд. Вебсайтҳо ва каналҳои IRC маълумтарин воситаи интиқоли иттилоот мебошанд. Барои паҳн кардани ин асбобҳо, ҳакерҳо веб-сайтҳоро эҷод мекунанд, то ҳар кас онҳоро дар Интернет ба осонӣ пайдо кунад. Ин вебсайтҳо аксар вақт дар системаҳои вайроншуда ҷойгир карда мешаванд. Маъмури намедонанд, ки системаҳои вайроншудаи онҳо аксар вақт барои паҳн кардани иттилоот ба ҳакерҳо истифода мешаванд [7, 89];

6. Чанги иқтисодӣ иттилоотӣ – зидди ширкатҳо, бонкҳо, сохторҳои хоҷагидорӣ, робитаҳои иқтисодӣ ва савдои равона карда шудааст. Чанги иқтисодӣ, ин таъсири мутамаказ ва мақсаднокӣ тамоми нерӯи зӯроварии иқтисодӣ дар шаклҳои шадиди он ба иқтисодиёти душман бо мақсади ноил шудан ба ҳолати номутавозунии устувор дар нишонаҳои асосии он ва нигоҳ доштани доимии номутавозунӣ ба ҳисоб меравад;

7. Чанги киберӣ – азхудкунии маълумоти компютерӣ, ҳамлаҳои сигментӣ (қарори нодуруст баровардан) фаҳмида мешавад. Аввалин кӯшишҳои ҳамлаҳои киберӣ аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аллакай дар солҳои 1990 сабт шуда буданд. Масалан, дар соли 1993

террористон дар Литва бо истифода аз як барнома тавонистанд дастгоҳи назорати компютериеро ӯроғоҳи атомии Игналинаро тарконанд.

Соли 1997, агенти махсуси ФБР Марк Поллит истилоҳи нави қонуниро таҳия карда, пешниҳод кард, ки кибертерроризм ҳамма гуна ҳамлаи қасдан ва дорои ангеаи сиёсӣ ба иттилоот, системаҳои компютерӣ, барномаҳо ва додаҳо, ки боиси хушунат алайҳи ҳадафҳо ё гурӯҳҳои ғайриҳарбӣ мегардад, ҳисобида шавад. Террористони муосир имкониятҳои Интернетро фаъолон истифода мебаранд. Дастрасии осон ба шабакаҳои интернетӣ, қариб мавҷуд набудани сензура, аудиторияи зиёд ва ғайра кори ин гурӯҳҳоро осон менамояд. Ҳоло онҳо шабакаи ҷаҳониро асосан ҳамчун воситаи таблиғ ва интиқоли иттилоот медонанд. Масалан, яке аз маъруфтарин созмонҳои террористӣ – Ал-Қоида соли 2011 барои таблиғи фаъолияти худ ба забони англисӣ маҷаллаи интернетӣ таъсис дод. Созмони мазкур, нашрияи интернетиро бо номи “Inspire”, ки одамони ҳамфикрро ва тавассути ирсони мақола, шарҳ ё тавсиянома саҳми худро дар кори умумии таълим додани ҳамма ҷонибҳои манфиатдор мегузоранд, ташкил намудааст [1, 28].

Муҳаққиқи амрикоӣ Дан Вертон бар ин назар аст, ки бисёре аз созмонҳои террористӣ дар интернет пойгоҳҳои иттилоотӣ эҷод карданд, ки барои омода кардани ҳамлаҳо истифода мешаванд. Азназаргузарони баъзе аз ҳамлаҳои террористӣ тасдиқи гуфтаҳои болост. Масалан, собит шудааст, ки гуруҳи террористии “Аум Шинрикё”, ки соли 1995 дар метрои Токиё ҳамлаи газӣ анҷом дода буд ва онҳо пеш аз даст задан ба ҷиноят як барномаи компютериро таҳия намудаанд, ки қодир буд паёмҳои радиои полисро боздорад ё ин ки таҳриб намояд.

Муҳаққиқи технологияҳои иттилоотӣ – коммуникатсионӣ, доктори илмҳои педагогӣ, полковник Юнатскевич П.И. дар тадқиқотҳояш менависад, ки ҷангҳои иттилоотӣ аз ҷониби бархе аз давлатҳо 4-ҳадафи сиёсии худро доранд, ки чунинанд:

1. Таъсир ба манфиатҳои миллӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ, иқтишофӣ аз ҷониби давлатҳои хориҷӣ;
2. Берун кардани истеҳсолот дар рақобат дар бозори дохилӣ ва берунӣ (ба вуҷуд овардани қашшоқӣ ва бўҳрони иқтисодӣ-молиявӣ);
3. Таъсир ба технологияҳои иҷтимоӣ, иттилоотӣ ва захираҳои кишвар;
4. Истифодаи гурӯҳҳои террористии экстремистӣ аз шабакаҳои иҷтимоӣ бо ҳадафи зарари ҳарбӣ – иқтишофӣ ба кишварҳои аъзои ИДМ.

Дар аксари давлатҳои абадқудрат қушунҳои киберӣ амал менамоянд, ки механизмҳои фаъолияти худро доранд. Онҳо бо ёрии чунин воситаҳо амал мекунанд:

1. Таъсири бегонаро ба ҷомеаи дигар давлатҳо расонида, вазъи иҷтимоии онҳоро ноором намудан;
2. Истифодаи этнопсихология ва илмҳои махфии ҳарбӣ бар зидди давлатҳои дигар;
3. Ба вуҷуд овардани тарсу воҳима ва рафтори бадҷаҳлона дар байни шахрвандони дигар давлатҳо;
4. Пуррагардонӣ ва муҷахҳазгардони қушунҳои киберӣ бо аскарон, афсарон, генералҳо, маблағгузорӣ ва таҷҳизоти нав.

Доктринаи асосии ҷангҳои иттилоотӣ ин бадном кардани роҳбарони давлатҳо, сохторҳои давлатӣ, фалаҷгардони сохторҳои қудратӣ ва ҳифзи ҳуқуқ ба шумор меравад.

Ҷангҳои иттилоотӣ аз технологияи муайян иборат мебошанд:

1. Истифодаи силоҳи иттилоотӣ ва паҳн намудани ахбори ғаразнок ва бардурӯғи иғвоангез;
2. Бедор кардани ҳасад, рашк, бадбинии эмотсионалӣ (антипатия), психологияи эътирозӣ;
3. Таҳрибкорӣ зери унвони «Ҷомеаи нав» ва арзишҳои бегона.

Бо ҳамин роҳ 17-уми январӣ соли 2001 дар кишвари Филиппин, ки сатҳи зиндагии мардум хубтар аст, миллион одамон ба кӯчаҳо ба эътироз кашида шуданд, ки манбаи он

мактуб ба почтаҳои электроники истифодабарандагони интернет буд. 10-уми январи соли 2010 бо истифодаи Фейсбук баъди 4-рӯзи паҳши иттилоот, ҳокимияти сиёсӣ дар Тунис дигаргун карда шуд ва роҳбари он Бен-Алӣ ба истеъфо рафт. Дар Миср низ чунин ҳаракат ба воситаи интернет ба амал оварда шуд, ҳукумат Твиттер ва Гуглро баст, аммо аз хориҷи кишвар сервери нав сохта шуда, ба он занги овозӣ (speakz) ворид гардид, ки мардумро ба эътирозҳо баровард. Санаи 25-уми феввали соли 2011 сарвари муҳолифини Ливия Умар Шиблӣ Маҳмудӣ дар ширкати телевизионии NEWS баромад намуда, изҳорот паҳш намуд, ки ӯ барои ташкили тазоҳурот аз шабакаи иҷтимоии «Мавада», ки зиёда аз 170 ҳазор аъзо дошт, истифода бурд, ки он аз назорати полтсия дур монда буд. Твиттер ва барориши форсии он дар Эрон ҳаракати зиддидавлттии «Сабз»-ро роҳандозӣ намуд, ки ба амнйати ин кишвар хатар эҷод кард. Барои дигаргун кардани сохтори давлатҳо методикаи «Аз диктатура ба демократия» аз ҷониби Чек Шарт навишта шуд, ки дар аксар давлатҳо он истифода гашт. Фонди байналмилалӣи ёрии таъҷилӣ барои таъмини алоқа созмон ёфта, ба ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ ёрии ҳуқуқӣ мерасонид [5, 14].

Имрӯз ҷомеаи илмӣ оид ба консепсияи илмӣ-назариявии ҷангҳои иттилоотӣ, инчунин усулҳои асосии татбиқи онҳо, шаклҳо ва усулҳои татбиқи онҳо якдиллона ташаккул наёфтааст. Мавҷудияти нисбатан кӯтоҳ дар ҷомеаи илмӣ ва таҷрибаи истифодаи технологияи иттилоотӣ ҳамчун усули таъсиррасонӣ ба шуур, рафтор ва афкори ҷомеа имкон намедихад, ки омӯзиши ин падидаҳо тамомшуда ҳисоб кунем. Дар робита ба рушди технологияҳои иттилоотӣ, инчунин бо раванди умумии пешрафти илмию техникаӣ мо метавонем таҳаввул ва ҷорӣ намудани усулҳои нави инноватсиониро, ки дар муқовиматҳои муосири иттилоотӣ истифода мешаванд, мушоҳида кунем. Зеро он нақши муҳим мебозад. Асосҳои назариявӣ ва концептуалии ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун марҳалаи куллан нави рушди иҷтимоӣ ва тамаддун, ки дар он дониш ва соҳиби иттилоот дар бунёди сохти ҷамъиятию иҷтимоӣ нақши бунёдӣ хоҳанд дошт, дар асарҳои М.Кастеллс, Д.Белл, Г.Бехман, М.Маклюэн, Ф.Мачлуп, Э.Тоффлер, Н.Луман, Ф.Уэбстер шарҳу тавзеҳ дода, доир ба моҳияту хусусиятҳои ҷомеаи иттилоотӣ андешаҳои хешро баён намудаанд. Тадқиқоти ин олимони характери иҷтимоию фалсафӣ дошта, ба ташаккули парадигмаи илмию назариявии ҷамъияти донишҳои баъдииндустриалии (ҷамъияти шабакавӣ) бахшида шудааст [11, 55].

Ҳамин тариқ, ҳулоса намудан мумкин аст, ки ҷомеаи илмӣ оид ба консепсияи илмӣ-назариявии ҷангҳои иттилоотӣ, инчунин усулҳои асосии татбиқи онҳо, то ҳол ташаккул наёфтааст. Мавҷудияти нисбатан кӯтоҳ дар ҷомеаи илмӣ ва таҷрибаи истифодаи технологияи иттилоотӣ ҳамчун усули таъсиррасонӣ ба шуур, рафтор ва афкори ҷомеа имкон намедихад, ки омӯзиши ин падидаҳо тамомшуда ҳисоб кунем. Дар робита ба рушди технологияҳои иттилоотӣ, инчунин бо раванди умумии пешрафти илмию техникаӣ мо метавонем таҳаввул ва ҷорӣ намудани усулҳои нави инноватсиониро, ки дар муқовиматҳои муосири иттилоотӣ истифода мешаванд, мушоҳида кунем. Раванди истифодаи шаклҳои иттилоотию коммуникатсионии таъсир динамикӣ аст. Дарвоқеъ, бо ҳар як давраи нисбатан кӯтоҳ тағйироти назариявӣ, методологӣ ва сохтории абзорҳои мавҷудаи мафҳуми ҷангҳои иттилоотӣ сурат мегирад.

АДАБИЁТ:

1. Бухарин С.А. Цыганов В.В. Методы и технологии информационных войн. – Москва. Академический проект, 2001 г. – 382 с.
2. Бородакий Ю.В., Лободинский Ю.Г. Информационные технологии в военном деле (основы теории и практического применения). – Москва. 2008 г. – 392 с.

3. Георгий Ф. Никита Д. Информационный террор. Тактика и стратегия информационной войны». Книжный мир, Москва 2017 г. – 220 с.
4. Манойло А. В. Информационные войны и психологические операции. – Москва. Горячая линия. Телеком. 2021 с – 496 с.
5. Манойло А.В. Технологии несилового разрешения современных конфликтов. – Москва, Горячая линия, Телеком 2008 г. – 392 с.
6. Милославская Н.Г., Сенаторов М.Ю., Толстой А.И. Управление инцидентами информационной безопасности и непрерывностью бизнеса. – Москва 2014 г. – 170 с.
7. Игор Б. А. Аида. М. А. Майрамбековна А. Smart-технологии как инструмент информационной войны. – Москва. 2019 г. – 147 с.
8. Остапенко Г.А., Мешкова Е.А. Информационные операции и атаки в социотехнических системах: организационно-правовые аспекты противодействия. – Воронеж – Московский проспект 2008 г. 134 с.
9. Панарин И.Н. Информационная война и коммуникации. – Москва. 2014 г. – 236 с.
10. Панарин И.Н. Информационная война за будущее России. – Москва 2008 г. – 256 с.
11. Юрий Б. Ш. Анастия Ю.Ш. Гибридная» война. Моделирование информационных полей. – Издательство. Уральского университета. 2018 г. –136 с.

УДК: 327 (496)

НАҚШ ВА ТАЪСИРИ ДОКТРИНАИ ГЕОПОЛИТИКИИ ТУРКИЯ ДАР МИНТАҚАИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ

МАҲМАДӢРЗОДА Х.М.

*Магистранти факултети фалсафа, ихтисоси сиёсат ва идораи давлатии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон*

Минтақаи Осӣи Марказӣ минтақаест, ки тӯли се асри гузашта мавриди таваҷҷуҳи абарқудратҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ қарор гирифтааст. Ин мавзӯ борҳо макони бархӯрди манфиатҳои абарқудратҳои ҷаҳонӣ минтақавӣ буд ва хоҳад монд. Зеро бо ҷуғрофияи нодири хеш андешаҳои геополитикҳои оламро ба худ кашидааст. Зеро вобаста ба гуногунӣ наҷодӣ ва фарҳангӣ, ҳар яке аз бозингарони сиёсат талош мекунад, ки дар минтақаи мазкур афзалият дошта бошанд.

Дар айни замон, чунин кӯшиш ва бархӯрдро дар асоси ташаккули ҷаҳони бисёрқутба, ба Туркия низ метавон нисбат дод. Албатта чунин мавқеъгирӣ барои Ҷумҳурии Туркия мушаххас буда, он таърихи дуру дароз дорад. Он бо назардошти ҳадафҳои мақсадҳои муайян ва бо ба инобат гирифтани чор кишвари туркзбон тарҳрезӣ гардида, бунёди давлати мутамарказ дар шакли муайяни давлатдорӣ дар назар дошта шудааст. Аз ин раванд Ҷумҳурии Тоҷикистон дар канор набуда, таъсир ва бурхӯрди онро ҳосил мекунад. Ҳолати мазкур ба манфиатҳои миллии кишвар таъсири ҷиддӣ мерасонад.

Калидвожаҳо: таҳдидҳо, манфиатҳои милли, истиқлоли сиёсӣ, тамомияти арзӣ, ҳувияти милли, муносибатҳои байналмилалӣ.

РОЛЬ И ВЛИЯНИЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ДОКТРИНЫ ТУРЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКОМ РЕГИОНЕ

МАХМАДӢРЗОДА Х.М.

*Магистрант философского факультета, специальность политика и государственное
управление Таджикского национального университета*

Центральная Азия, является регионом, которая была в центре внимания региональных и мировых сверхдержав на протяжении последних трех столетий. Этот регион неоднократно был и будет точкой столкновения интересов мировых и региональных сверхдержав. Благодаря своей уникальной географии, она привлекает внимание мировой геополитики. Потому что каждый из политических игроков пытается иметь приоритет в этом регионе в силу его расового и культурного разнообразия.

Подобные усилия и противостояние на основе формирования многополярного мира можно отнести и к Турции. Конечно, для Турецкой Республики такая позиция не случайно, она имеет давнюю историю. Она была разработана с учетом определенных целей и задач и с учетом четырех тюркоязычных стран, Центральной Азии и предусматривается создание централизованного государства в определенной форме государственности. Республика Таджикистан не находится в стороне от этого процесса, она ощущает его влияние. Данная ситуация серьезно влияет на национальные интересы страны. Эта угроза может включать нарушение внутренней политики страны, территориальной целостности, национальной независимости и историко-культурных ценностей нации.

Ключевые слова: угрозы, национальные интересы, политическая независимость, территориальная целостность, национальная идентичность, международные отношения.

THE ROLE AND INFLUENCE OF TURKEY'S GEOPOLITICAL DOCTRINE IN THE CENTRAL ASIAN REGION

MAHMADYORZODA KH.M.

Master degree department of the faculty of philosophy, specialty of politics and public administration Tajik national university

The Central Asian region is a region that has been the focus of regional and world superpowers for the past three centuries. This place has been and will remain a place of conflict of interests of world and regional superpowers many times. Because of its unique geography, it has attracted the opinions of world geopolitics. Because each of the political players is trying to have priority in this region due to their racial and cultural diversity.

At the same time, such an effort and confrontation on the basis of the formation of a multipolar world can also be attributed to Turkey. Of course, such a position is not important for the Republic of Turkey, it has a long history. It was designed taking into account certain goals and objectives and taking into account the four Turkic-speaking countries, and the creation of a centralized state in a certain form of statehood is envisaged. The Republic of Tajikistan is not on the sidelines in this process, it feels its impact. This situation has a serious impact on the national interests of the country. This threat may include disruption of the country's internal policy, territorial integrity, national independence and historical and cultural values of the nation.

Keywords: *threats, national interests, political independence, territorial integrity, national identity, international relations.*

Дар замони муосир раванди геополитикии олам дар шакли мураккаб ва зудтағйирёбанда рушд мекунад. Махсусан, бо вайрон гардидани ҷаҳони дукутба ва афзалият пайдо кардани бисёрмарказӣ, дар ҷаҳон ҳар давлати абарқудрат ва ё муқтадири минтақавӣ вобаста ба вазъият ва имкониятҳо мекӯшад, то манфиатҳои худро дар давлатҳои гирду атрофи хеш пайдо созад. Давлатҳои муқтадири минтақа тибқи ҳадафҳои геополитикии худ нисбати кишварҳои бо ном «ҷаҳони сеюм» концепсияҳои гуногуни илмӣ омода месозанд ва ин ҳолатро ба муҳимтарин масъалаи сиёсати берунии худ табдил медиҳанд. Чуноне, ки ба мо маълум аст, муҳаққиқони зиёде вобаста ба ҳосиятҳои илмию амалӣ ҳадафҳои геополитикии давлатҳои абарқудратро масъалагузорӣ намуда, минтақаҳои гуногуни олавро дар асосҳои гуногун тавсиф додаанд. Бештари давлатҳои дунё, аз ҷумла давлатҳои абарқудрат ва муқтадири минтақа бисёртар ба концепсияҳо ва доктринаҳои рӯ меоранд, ки ҷанбаи устувори илмию амалиро соҳибанд. Дар шароити ҳозира доктринаҳои зиёди геополитикӣ дар бораи Осиёи Марказӣ аз тарафи давлатҳои минтақа ва давлатҳои абарқудрати ҷаҳонӣ вобаста ба манфиатҳои геополитикиашон дар амал татбиқ шуда истодаанд. Осиёи Марказӣ маркази бархурдҳо ва кашмакашҳои давлатҳои бузург шудааст. Ба давлатҳои абарқудрат ва муқтадири минтақа ИМА, ИА, ФР, ҶМЧ, Туркия, Эрон ва ғайраҳо дохил мешаванд. Давлатҳои зикргардида дар муносибатҳои сиёсии байналмилалӣ ба ҳайси бозингарони хубе баромад мекунанд, зеро тавоноии зиёдеро соҳибанд. Чуноне, ки З.Бжезинский қайд мекунад: «...бозигарони набардҳои геостратегӣ давлатҳои мебошанд, ки қудрат ва иродаи миллии ҳукумат қардан ва таъсир расонидан ба берун аз марзҳои худро доранд, ба хоҳири тағйир додани вазъият... то ҳамон дараҷае, ки ба манфиатҳои геополитикии онҳо мавофиқат кунад» [1, 54]. Яке аз ин давлатҳо ин Туркия мебошад, ки ҳамаҷун як бозингар дар минтақа ғаъл аст. Ҳарчанд сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Туркия дар Осиёи Марказӣ дар тӯли сӣ соли охир пастиву баландиҳои худро дошт, ҳоло ба назар мерасад, ки ин кишвар тавассути таҳкими равобити дучониба тавонист ба яке аз бозигарони муҳими геополитикии минтақа табдил ёбад. Президенти ин кишвар Р.Т. Эрдоғон умедвор аст, ки бо истифода аз пайвандҳои қавмӣ дар минтақаи захираҳои бой аз нафту газ мавқеъ пайдо кунад ва бо ҳузури иқтисодию дипломатӣ дар минтақа бо Чин ва Россия ворида рақобат шавад. Яке аз афзалиятҳои, ки Туркия дорад, ин пайвандҳои фарҳангӣ аст ва шояд Россия ва Чин бартариятҳои дигар

дошта бошанд, якум ин ки Россия аз нигоҳи амният ва қудрат дар минтақа нуфуз дорад ва Чин бошад, бозингари муҳим дар иқтисоди минтақа аст, аммо ҳеҷ кадоме аз инҳо аз нигоҳи фарҳангӣ ва миллию этникӣ (қавмӣ) пайвандеро мисли Туркия дар минтақа надоранд.

Ҳамзамон, ҳузури Ҷумҳурии Туркия дар Осиёи Марказӣ бахше аз талошҳои коҳиш додани вобастагии Анқара аз Аврупо мебошад. Федератсияи Россия низ, ки барои ҷанг бо Украина зери таҳримҳои Ғарб қарор гирифтааст, ба мушкилии воридоту содироти молу маҳсулот дучор гардида, роҳояш ба самти Ғарб бастаанд ва дигар аз онҳо истифода бурда наметавонад. Бо ин мақсад нақша дорад, ки нуфузашро дар кишварҳои Осиёи Марказӣ устувор нигоҳ дорад. Россия, ки Осиёи Марказиро минтақаи зери таъсири худ медонад, ҳузури Туркияро хуш қабул надорад. Аммо ба ақидаи таҳлилгарон ҳоло В.В. Путин барои дарёфти роҳи ҳимоя ва давр додани таҳримҳо талошҳои нав ба нав мекунад, то ки бо Р.Т. Эрдуғон робитаашро хуб кунад. Эҳтимол дорад, ки Россия зарарҳои худро бартараф кунад ва бо Туркия ворида рақобат шавад, аммо на дар 2 соли минбаъда, ки Россия зери фишорҳои иқтисодӣ аст ва бояд аввал ба ин вазъ мутабиқ шавад.

ИМА низ ба Осиёи Марказӣ таваҷҷуҳ дорад ва талош мекунад, ки нуфузи афзояндаи Чину Россияро дар минтақа коҳиш диҳад. Таҳлилгарон чунин мешуморанд, ки ҳатто ҳадафҳои муштараки Анқара ва Вашингтон метавонад онҳоро дар минтақа ба ҳам оварад. ИМА кӯшиш менамояд, ки бо ҳамкориҳо дар Осиёи Марказӣ аз нуфузи Чин пешгирӣ кунад, бо Россия рақобат кунад ва барои пиёда сохтани ин ҳадафҳои худ ба ӯ Ҷумҳурии Туркия, ки узви НАТО мебошад, ёрӣ мерасонад. Туркия дар ин марҳила эҳтиёткор буда, меҳодад аз ҳарду қувва истифода намояд.

Россия, Чин ва Амрико барои Осиёи Марказӣ тарҳҳои гуногун доранд, ки ҳадафашон нуфузи бештар дар минтақа аст. Осиёи Марказӣ ба як минтақаи рақобатҳои нави кишварҳои абарқудрат табдил ёфтааст, ки дар он Ҷумҳурии Туркия нақши калидӣ дорад. Яке аз самтҳои асосии равобити Туркия бо кишварҳои минтақа ҳамкорӣ дар асоси институтҳои байналхалқӣ ва ташкилотҳост, ки бештар хосияти фарҳангӣ доранд.

Бояд қайд кард, ки доктринаҳои геополитикӣ ба таври назаррас мавқеи асосиро ишғол карда истодаанд. Доктринаи геополитикии Туркия низ дар минтақаи Осиёи Марказӣ бетаъсир нест.

Агар Туркияро аз нуқтаи назари стратегияи геополитикӣ баррасӣ кунем, доктринаи геополитикии Туркия хосияти минтақавӣ дорад. Ҳатто мушовири аввали Эрдуғон ва собиқ вазири корҳои хориҷии ӯ Довудоғлу дар дидгоҳи худ дар бораи «умқи стратеги»-и Туркия бар ин назар аст, ки Туркияро бо истифода аз детерминизми ҷуғрофӣ ва нуфузи фарҳангӣ таърихӣ, ба як гегемони минтақавӣ табдил додан мебошад. Китоби «Стратегическая глубина: позиция Турции на международной арене» асари илмии Довудоғлу мебошад, ки яке аз китобҳои муҳим буда, ҷойгоҳи Туркияро дар масоили мухталифи рақобати қудратҳои ҷаҳонӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ мавриди баррасӣ қарор додааст [2, 46]. Ӯ чунин меандешад, ки Туркия яке аз он қудратҳои минтақавист, ки дар оянда метавонад ба як қудрати ҷаҳонӣ табдил ёбад.

Лоиҳаи геополитикии туркӣ аз гузаштаи таърихии Туркия, ки замоне аз бузургтарин империяҳои ҷаҳон буд, реша гирифта, ҷалби давлатҳои Осиёи Марказиро дар майдони тамаддуни худ ба яке аз вазифаҳои асосӣ табдил додааст. Туркия асоснокунии қаламрави таърихии Империяи Усмонӣ (усмонизм)-ро бо пайдоиши умумӣ (пантуркизм) ва дини муштарак (панисломизм) дидан меҳодад. Воқеан, дар ин се рух (усмонизм, пантуркизм ва панисломизм) стратегияи геополитикӣ ва доктринаи сиёсати хориҷии Туркия сохта шудааст. Дар шароити кунунӣ онро бо неоусмонизм муаррифӣ намуда, меҳоянд, ки «Туркияи бузург»-ро бо модели тамаддуни мероси империяи Усмонӣ бо таъки ба қудрати иқтисодӣ, низомӣ ва сиёсӣ эҳё кунанд.

Туркия мавқеи хуби ҷуғрофиро соҳиб аст. Зеро, Туркия на танҳо нуқтаи пайванди минтақаҳои Ғарби Осиё, Осиёи Марказӣ, Қафқоз, Халиҷи Форс ва Баҳри сиёҳ мебошад, балки кӯшиш менамояд то нуфузи геополитикии худро дар минтақаҳои мазкур густариш диҳад ва аз пайи саҳми байналмилалӣ худ муқобили рақобати абарқудратҳо дар минтақа бошад. Ҳарчанд фишангҳои молии Туркия бо фишангҳои молии ИМА ё Чин қобили муқоиса нест, аммо қудрати нарми Туркия дар Осиёи Марказӣ пеш аз ҳама ба рушди робитаҳои фарҳангӣ, гуманитарӣ ва иқтисодӣ тавассути муассисаҳои таълимӣ, сохторҳои тиҷоратӣ ва созмонҳои байналмилалӣ асос ёфтааст. Илова ба барномаҳои умдатан башардӯстона, Туркия ҳоло ҳам барои расонидани кӯмаки иқтисодӣ ва он чизе, ки дар вақтҳои охир муҳим аст (дар мавқеи рақобат бо Россия), бештар ба кӯмакҳои низомии техникӣ сармоягузорӣ мекунад. Масалан, Туркия ба Қирғизистон дар давоми солҳои 1999-2012 маблағ дар ҳаҷми 12.5 млн доллар кӯмаки низомӣ карда, дар соли 2012 қарзи онро дар ҳаҷми 50 млн доллар бахшидааст ва ин муносибатҳо (2024) сол ба сол ба сатҳи олиӣ худ расидаанд. Инчунин, барои донишҷӯёни кишварҳои Осиёи Марказӣ грантҳо ва дигар кӯмакҳои дар шакли расонидани таҷҳизотҳои техникӣ-ҳарбӣ, омӯзиши роӣгон барои низомӣён ва афсарони ҳифзи ҳуқуқ пешниҳод мекунад. Ин ҳама як пайваст ва ё мустаҳкамкунии риштаи худ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ аз ҷиҳати геополитикӣ мебошад.

Геостратегияи Туркия бештар дар ҳамкорӣ бо ИМА мувофиқат мекунад. Зеро, дар мақолаи сафири Туркия дар Вашингтон Мурат Мерҷон чунин мавқеъгирии Туркия ошкоро баёни худро ёфтааст. Дар зерқисмати мақола, ки таҳти унвони «Вақти мусолиҳаи Туркия ва ИМА расидааст» (17 окт. 2021) чунин гуфта мешавад: «Мо дар Шарқи Наздик, Африкаи Шимолӣ, ҳавзаи баҳри Сиёҳ ва Осиё манфиатҳои умумӣ дорем. Барои шиновариҳои устувор ва беҳатар дар обҳои Авруосиё ҷомеаи трансатлантикӣ ба намунаҳои ибрат ниёз дорад. Ҳузури низомии Туркия ба тағйир додани тавозуни қудрат дар Авруосиёи Бузург ба нафъи ҷомеаи трансатлантикӣ мусоидат кард. Туркия ва ИМА бояд якҷоя кор кунанд...»[4].

Туркия баъд аз ба сари ҳокимият омадани Эрдоғон. Дар аҳди президент Р.Эрдоғон Туркия тавонист нуфузи худро дар Осиё, бахусус Осиёи Марказӣ ба таври мақсаднок афзоиш диҳад. Мақсадҳои ин сиёсат дар стратегияи нави Туркия, ки ба мустаҳкам намудани алоқаҳо бо давлатҳои осӣёгӣ нигаронида шудаанд, ифода ёфтаанд. Ҳанӯз аз 5 августи соли 2019, Вазорати қорҳои хориҷии Туркия (таҳти вазир Чавушоглу) «ташаббуси Осиёи нав»-ро оғоз кард, ки чаҳор ҳадафи стратегӣ дошт: беҳбуди равобити байнидавлатӣ; тавсеаи иқтисодӣ тиҷоратӣ бахши хусусӣ; таҳкими ҳамкориҳои илмӣ; инкишоф додани ҳамкориҳои байни ҷамъиятҳо.

Дар соли 2009 Туркия дар сиёсати хориҷии худ тавонист як заминаи институтсионалӣ эҷод намояд, ки аз он метавон ба таври эътимодбахш ҳамчун як омили таъсири беруна дар минтақа истифода кард. Дар он сол форуми Нишастии солонии сарони давлатҳои туркзабон доир гардид. Дар марҳилаи таъсисёбӣ ба Шӯрои туркӣ - Туркия, Озарбойҷон, Қазоқистон ва Қирғизистон шомил буданд.

Бо асос гузоштан ба Шӯрои туркӣ аз соли 2010 нуфузи бисёрҷонибаи Туркия дар минтақа густариш ёфт. Аз сӯйи дигар, ин қор пас аз тавачҷуҳи афзояндаи кишварҳои минтақа ба Анқара, бахусус дар заминаи ҳамкориҳои башардӯстона ва сармоягузорӣ имконпазир гашт. Тайи чанд сол байни Туркия ва кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ лоиҳаҳои зиёди тиҷоратӣ амалӣ гардиданд: Туркия бо кишварҳои Осиёи Марказӣ парвозҳои нав кушод, ҳар сол баргузориҳои форумҳои тиҷоратӣ дучонибаро оғоз кард, дар Ашқобод барои сохтмони фурудгоҳи байналмилалӣ сармоягузорӣ кард ва бандари Туркманбоширо дар Баҳри Каспӣ барқарор намуд. Лоиҳаҳои сармоягузорӣ ба ҳамбастагии зичтари иқтисодӣ минтақаи Осиёи Марказӣ бо Туркия мусоидат карданд. Агар соли 2010 додугирифтӣ Туркия бо кишварҳои Осиёи Марказӣ 6 миллиарду 540

миллион долларро ташкил дода бошад, пас дар соли 2014 ба 8,6 миллиард доллар расид [7]. Дар интиҳоботи соли 2014 Эрдуғон президенти Туркия интиҳоб гардид. Ў то ин давра, нахуствазир ва раҳбари Ҳизби адолат ва рушдро ба ўҳда дошт. Дар пайи натиҷаи раёйпурсии умумихалқӣ (2017) шакли ҳукумат дар Туркия ба шакли идораи президентӣ табдил ёфт.

Бо омадани Эрдуғон ба сари ҳокимият бори нахуст дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии роҳбарияти Туркия хоҳиши истифода аз омили исломӣ барои сафарбар намудани дастгирӣ ҳам дар дохили давлат ва ҳам дар берун аз худуди он, баръало мушоҳида мешавад.

Туркия ба шарофати робитаҳои зич ва ҳамкориҳои озод дар сатҳи соҳибкориҳои хурду миёна ҳамеша дар мавқеи асосӣ қарор дошт. Муносибати ҳамачонибаи Туркия бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, махсусан бо давлатҳои «туркзабон» дар сатҳи хуб қарор дошта, тавонистааст ба воситаи онҳо як тарзи назорат кардани минтақа ва муқобили дигар абарқудратҳо баромаданро роҳандозӣ намояд.

Қирғизистон. Самтҳои асосии сармоягузори Туркия дар Қирғизистон бунёди иншооти зерсохторӣ, тиҷорат, нақлиёт ва энергетика мебошанд. Сармоягузориҳо асосан аз ҷониби ширкатҳои давлатӣ ва хусусӣ ба роҳ монда мешаванд. Ҳамин тариқ, дар моҳи сентябри соли 2019 дар Бишкек меҳмонхонаи «Шератон» - меҳмонхонаи панҷситорадор, қисми шабакаи меҳмонхонаҳои Marriott кушода шуд, ки аз ҷониби ширкати Mystachoglu Group (Туркия) идора карда мешавад.

Қирғизистон барои Туркия дар бахши фарҳангию гуманитарӣ ҳамкори ҷолибтар аст. Масалан, дар донишгоҳҳои Қирғизистон марказҳои омӯзиши забони туркӣ кушода шудаанд ва дар назди сафорати Туркия дар Қирғизистон маркази омӯзиши забони туркии «TTÖMER» фаъолият мекунад, ки на танҳо омӯзиши забон, балки барои рафтани донишҷӯён аз Қирғизистон ба Туркия барои таҳсил низ мусоидат мекунад.

Туркменистон. Аз лиҳози нуфузи иқтисодӣ дар Туркменистон Туркия аз Россия пештар аст. Дар соли 2020 гардиши мол миёни Россия ва Туркменистон 1 миллиард доллар ташкил медиҳад [8]. Гардиши мол миёни Туркия ва Туркменистон ба 2 миллиард доллар мерасад, ки нисбат ба соли 2018 3 маротиба бештар аст [5]. Ҳаҷми умумии сармоягузори Туркия аз 47 миллиард доллар зиёд аст [6].

Ўзбекистон. Соли 2017 раисҷумҳури нави Ўзбекистон Ш.Мирзиёев дар 20 соли охир нахустин сафари давлатӣ ба Туркияро анҷом дод. Пас аз мулоқоти ду роҳбар дар бахшҳои иқтисод, маориф, фарҳанг, тандурустӣ, бонқдорӣ ва саноати низомӣ 26 созишнома ба имзо расид. Туркия аз бузургтарин шарикони тиҷоратии Ўзбекистон буда, пас аз Россия, Чин ва Қазоқистон дар ҷои чаҳорум қарор дорад. Сарони кишварҳо вазифа гузоштанд, ки гардиши мол миёни ду кишвар дар тӯли 10 сол ба 10 миллиард доллар расонида шавад. 15 октябри соли 2019 дар нишастии навбатии роҳбарони давлатҳои туркӣ дар Боку, Ўзбекистон расман ба ин иттиҳод шомил шуд. Ҳамин тариқ, 4 давлати «туркзабон»-и минтақа ба пуррагӣ ба Шӯрои туркӣ ҳамроҳ гаштанд.

Қазоқистон. Аз ҳамаи шарикони Осиёи Марказӣ Туркия ба Қазоқистон тавачҷуҳи зиёд зоҳир мекунад. Қазоқистон дорои инфрасохтори мувофиқ ва мавқеи мусоиди ҷуғрофӣ барои татбиқи роҳҳои нақлиётӣ аз ҷониби Туркия мебошад. Қазоқистон тавассути баҳри Хазар бо Озарбойҷони дӯсти Туркия ҳамсарҳад аст (ҷойи тавачҷуҳ аст, ки Эрдуғон Озарбойҷон ва Туркияро «ду давлат, вале як миллат» меномад). Қазоқистон ҳамеша прагматик ва бисёрвекторӣ аст, ки ба Туркия муроҷиат мекунад. Дар соли 2020 гардиши мол миёни кишварҳо каме бештар аз 3 миллиард долларро ташкил дод, ки Туркия дар байни шарикони асосии тиҷоратии Қазоқистон дар ҷои панҷум қарор дорад. Кишварҳо ният доранд, ки ҳаҷми тиҷорати мутақобиларо ба 10 миллиард доллар расонанд.

Аҳамияти Қазоқистон барои Туркия аз он замон боз ҳам бештар шуд, ки тибқи шартҳои созишномае, ки моҳи ноябри соли 2020 дар пайи ҷанги тирамоҳӣ дар Қарабоғи

Кӯҳӣ баста шуда буд, Озарбойҷон ҳуқуқи эҷоди як роҳи нақлиётро, ки қаламрави асосии кишварро бо Нахичеван мепайвандад, гирифт. Туркия аллакай нияти сохтмони роҳи оҳанро эълон кардааст. Илова бар иртиботи роҳи оҳан, Туркия ба бунёди маркази ҳавоӣ дар Осиёи Марказӣ тавассути фурудгоҳи Алмаато манфиатдор аст. Моҳи майи соли 2020 ширкати ҳавопаймоии Туркия TAV Airports 100% саҳмияҳои фурудгоҳро харид.

Ҷолиби диққат аст, ки бо ин қадар равобит ва таъсиррасонӣ Туркия натавонист масъалаҳои дохилии Қазоқистонро ба воситаи «Созмони туркӣ» пешгирӣ ва ё ҳал намояд. Моҳи январӣ соли 2022 дар Қазоқистон нооромии аз ҳад зиёд ба вучуд омад, ки бо даҳолати СПАД сулҳ дар ин давлат таъмин гардид. Албатта, аз ин маълум мегардад, ки таъсири Россия нисбат ба Туркия дар Қазоқистон зиёдтар аст.

Тоҷикистон. Дар миёни кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ Тоҷикистон ягона кишваре ба ҳисоб меравад, ки тамаддуни хоси худро дорад. Таъриху фарҳанги он аз умқи қадима маншаъ гирифта, дар тасмимгириҳои сиёсати байналмилалӣ берун аз Созмони давлатҳои туркӣ мебошад. Тоҷикистон масири хешро худ интихоб карда, дар муносибатҳои сиёсӣ геополитикӣ манфиатҳои ҳаётан муҳимашро ҳимоя карда истодааст. Чунки дар ин масъала худ вазифадор аст. Дақиқтар гӯем, ҳифз ва пешбурди манфиати миллии вазифаи аввалиндараҷаи худро ҳар як миллат аст, на субъекти дигар [3, с.12].

Туркия дар сиёсати минтақавӣ хешро бо назардошти муттаҳидони худ самтҳои фарроҳии минтақаро таваҷҷӯҳ намудан меҷӯяд.

Кӯшишҳои Анкара барои ҷалби кишварҳои минтақа ба сиёсати хориҷӣ худ дар дигар минтақаҳо дар муқоиса бо ҷабҳаи фарҳангӣ ё иқтисодӣ камтар муваффақанд. Дар ин ҷо ҳама шарикон дар Осиёи Марказӣ эҳтиёткор буда, пойбандии манфиатҳои миллии худро афзал медонанд. Масалан, дар ҷараёни даргирии мусаллаҳона дар Қарабоғи Кӯҳӣ (2020) кишварҳои Осиёи Марказӣ мавқеи ҳештандориро ишғол намуда, ҷонибдорӣ худро ба ҳалли мусолимотомезӣ низоъ изҳор доштанд, ҳарчанд хеле пеш аз рӯйдодҳои Р.Т. Эрдуғон аъзоёни Шӯро ро даъват кард, ки Бокуро дастгирӣ кунанд [9]. Зеро, ин масъала дар асоси мурочиати Р.Т. Эрдуғон аз Қирғизистон барои нишон додани ҳамраёӣ алайҳи Исроил дар муборизаи Туркия дар дифоъ аз Фаластин буд, оғоз гардид [10].

Бо вучуди дарки он, ки Туркия як иловаи алтернативӣ барои шарикони наздиктарини кишварҳои Осиёи Марказӣ ба мисли Россия ва Чин аст, дар дохили минтақа торафт бештар нуфуз пайдо карда истодааст. Имрӯзҳо Туркия дар асоси Созмони Туркӣ байни «давлатҳои туркзбон» лоиҳаҳои зиёди яктарафа ва бисёртарафа қабул карда истодааст. Тибқи яке аз лоиҳаҳо аъзоёни Созмони Туркӣ ба ташкили «НАТО»-и туркӣ бо номи «Артиши Тӯрон» асос гузоштанд.

Дар масъалаи фарҳангӣ, ҷолибият дар он аст, ки «давлатҳои туркзбон» аз ҷиҳати забон худро хеле наздик меҳисобанд, аммо бе тарҷумон бо мақсаҳои хешро фаҳмида наметавонанд. Яъне давлатҳои Созмони мазкур исбот намудаанд, ки барои интегратсия масъалаи забон, мазҳаб, наҷод, ақида, дар масири интихобгардида муҳим нест.

«Тӯрони бузург» ин доктринаи аслии Туркия ба ҳисоб рафта, махсусан ба давлатҳои Осиёи Марказӣ равона гардидааст. Давлатҳои Ўзбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Озарбойҷон ва баъдтар Туркманистон шомили ин доктрина мебошанд. Яъне, метавон қайд намуд, ки то андозае Туркия ба ҳадафи худ ноил гашт.

Ҳамзамон, бояд хотирнишон кард, ки ин доктринаи геополитикии Туркия бар муқобили доктринаҳои геополитикии Россия ва Чин дар минтақаи Осиёи Марказӣ нигаронида шудааст.

Ҳамин тариқ, нақш ва таъсири доктринаи геополитикии Туркия дар минтақаи Осиёи Марказӣ бисёр калон буда, дар оянда метавонад истиқлолияти давлатҳои минтақаи мазкурро таъсири боризе дошта бошад.

АДАБИЁТ:

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 2002. – 540 с.
2. Довудуглу А. Стратегическая глубина: позиция Турции на международной арене. – Истанбул: 2001. – 312 с.
3. Ятимов С. Таҳлили стратегӣ ва ояндабинии сиёсӣ. – Душанбе, “Ганҷ нашриёт”, 2015. – 144 с.
4. Турция начала торг с США посредством «сдерживания России». URL: <https://news.myseldon.com/ru/news/index/2021/10/22>
5. [Сарчашмаи электронӣ] – URL: https://turkmenportal.com/blog/34631_/tovarooborot-mezhdu-turkmenistanam-i-turciei-za-2020-god-sostavil2-mlrd-dollarov-ssha (санай муроҷиат: 12.04.2024).
6. [Сарчашмаи электронӣ] – URL: <https://www.ritm Eurasia.org/news--2019-11-27--turcija-aktiviziruet-tjurkskiy-faktor-v-centralnoj-azii-46183> (санай муроҷиат: 12.04.2024).
7. [Сарчашмаи электронӣ] – URL: <https://www.csis.org/analysis/turkey-reconnecting- Eurasia> (санай муроҷиат: 12.04.2024).
8. [Сарчашмаи электронӣ] – URL: <https://tass.ru/economika/11032795> (санай муроҷиат: 12.04.2024).
9. [Сарчашмаи электронӣ] – URL: <https://kg.akipress.org/news:1467681/org.akipress:/?embed&pack=onekg> (санай муроҷиат: 10.03.2024).
10. [Сарчашмаи электронӣ] – URL: <https://kloop.kg/blog/2021/05/15/ prezident-turtsii-erdogan-hochet-vmeste-s-kyrgyzstanom-prepodat-urok-izrailyu-press-sluzhba-apparata-prezidenta-turtsii> (санай муроҷиат: 10.03.2024).

ИЛМҲОИ ФАЛСАФӢ – ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ – PHILOSOPHY SCIENCES

УДК: 1

ТАЪСИРИ ПОСТМОДЕРНИЗМ БА САМТҲОИ ИЛМИ ФАЛСАФА

МАҲМАДҶОНОВА М.Т.

Доктори илмҳои фалсафа, профессор, сарҳодими илми Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи академик А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Мақола дар мавриди фалсафаҳои муосири Ғарб ва таъсири онҳо ба афкори фалсафии ҷаҳон баҳс менамояд. Фалсафаи Аврупо дар заминаи танқиди фалсафаи классикӣ ташаккул ва нуму ёфта аст. Асри XX бо кашфиёти илмӣ омили ин мавқеи танқидӣ ва муҳтавои ташаккули фалсафаҳои ба истилоҳ ғайри классикӣ гардид. Кашфиёти илмӣ - фарҳангӣ муҳити маънавиро ба ду шохаи асосӣ - сциентизм ва антисциентизм тақсим намуд.

Дар фалсафаи классикӣ самту равияҳои фалсафӣ дар заминаи классикии худ – ақлгароӣ сохторсозӣ мешуданд. Инкишофи бемайлони ва хеле босуръати илм дар асри XX, кашфиётҳои бунёдии аксарияти илмҳои классикӣ, пайдоиши илмҳои нав ва вусъат ёфтани дастовардҳои онҳо вазияти иҷтимоӣ-сиёсии даврро ба куллӣ тағйир дода сабаби ба вуҷуд омадани шумораи зиёди назариёту таълимотҳои гуногуни фалсафӣ гардид, ки ҳадафи асосии онҳо иборат аз “комилан” ороӣ шудан аз фалсафаи классикӣ буда аст.

Калидвожаҳо: фалсафаи Ғарб, фалсафаи классикӣ, фалсафаи нав, фалсафаи ғайриклассикӣ, деконструктивизм, метафизикаи ҳузур, субъект, объект, модернизм, постмодернизм, экзистенциализм.

ВЛИЯНИЕ ПОСТМОДЕРНИЗМА НА ОБЛАСТИ ФИЛОСОФСКОЙ НАУКИ

МАХМАДЖОНОВА М.Т.

Доктор философических наук, профессор, главный научный сотрудник Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана

В статье рассматриваются современные западные философии и их влияние на мировую философскую мысль. Европейская философия формируется и развивается на основе критики классической философии.

XX век с научными открытиями стал фактором этой критической позиции и содержанием формирования так называемых неклассических философий. Научно-культурные открытия разделили духовную среду на две основные ветви - сциентизм и антисциентизм. В классической философии такие направления структурировались на основе классической саморациональности. Устойчивое и очень быстрое развитие науки в XX веке, фундаментальные открытия большинства классических наук, появление новых наук и расширение их достижений полностью изменили общественно-политическую ситуацию периода и стали причиной возникновения большого количества различных философских теорий и учений, главная цель которых — «полностью» избавиться от классической философии.

Ключевые слова: западная философия, классическая философия, новая философия, неклассическая философия, деконструктивизм, метафизика присутствия, субъект, объект, модернизм, постмодернизм, экзистенциализм.

INFLUENCE OF POSTMODERNISM ON PHILOSOPHICAL DIRECTIONS

MAHMADJONOVA M.T.

Doctor of Philosophy, Professor, chief Researcher of the Institute of philosophy, Political science and law named after A. Bahovaddinov national Academy of science of Tajikistan

The article discusses modern Western philosophies and their influence on the philosophical thought of the ignorant. European philosophy was formed and developed on the basis of criticism of classical philosophy. The 20th century, with scientific discoveries, became the factor of this critical position and the content of the formation of the so-called non-classical philosophies. Scientific and cultural discoveries divided the spiritual environment into two main branches - scientism and anti-scientism.

In classical philosophy, philosophical directions and trends were structured on the basis of the classical self - rationalism. The steady and very rapid development of science in the 20th century, the fundamental discoveries of most classical sciences, the emergence of new sciences and the expansion of their achievements completely changed the socio-political situation of the era and led to the emergence of a large number of various philosophical theories and teachings, the main goal of which was to "completely" get rid of classical philosophy.

Keywords: *Western philosophy, classical philosophy, new philosophy, non-classical philosophy, deconstructivism, metaphysics of presence, subject, object, modernism, postmodernism, existentialism.*

Фалсафаи Аврупо дар заминаи танқиди фалсафаи классикӣ, махсусан фалсафаи Иммануил Кант ва Ф. Гегел ташаккул ва нумӯ ёфтааст. Махсусан, дар асри XX ин мавқеи танқидӣ муҳтавои ташаккули фалсафаҳои ба истилоҳ, ғайриклассикӣ гардид ва муҳити фарҳангӣ ба ду шохаи асосӣ - ссиентизм ва антиссиентизм тақсим шуд.

Дар фалсафаи классикӣ самту равияҳои фалсафӣ дар заминаи классикии худ – ақлгарой сохторсозӣ мешуданд. Инкишофи бемайлони ва хеле босуръати илм дар асри XX, кашфиёти бунёдии аксарияти илмҳои классикӣ, пайдоиши илмҳои нав ва вусъат ёфтани дастовардҳои онҳо вазъияти иҷтимоӣ-сиёсии даврро ба кулӣ тағйир дода, сабаби ба вуҷуд омадани шумораи зиёди назариёту таълимотҳои гуногуни фалсафӣ гардид, ки ҳадафи асосии онҳо иборат аз “комилан” оро шудан аз фалсафаи классикӣ будааст.

Боиси тазаккур аст, ки ссиентистон мекушиданд, то илм, махсусан улуми риёзӣ ва табииро ба ҳайси олигарин арзиши фарҳангӣ ачғузори намуда, тамоми ҳаводиси оламро бо воситаи усули он шарҳу тафсир диҳанд.

Антиссиентистон ин мавқеи илмиро аз ҷиҳати фарогир шудани илм ба ҳамаи ҳаводиси олам зери танқид гирифта, кӯшиш мекарданд, то дар дарки ҳаёти аз роҳкорҳои ғайриақлонӣ истифода намоёнд.

Ба таври умумӣ мавқеи нав нисбат ба ҳаёти дар асрҳои XVIII, пеш аз ҳама дар соҳаи фарҳангу маориф буруз карда, минбаъд дар заминаи рушди илм дар асри XX боз ҳам ба фарҳанг баргашт.

Постмодернизм-шакли ҷадидаи фалсафаи Ғарб аст, ки дар он таъсири анъаноти мухталифи фалсафӣ маълум мешавад. Фалсафаи постмодерн инъикоси зиёдҷанбаи назариявии гардиши бузурги маънавии худшиносии тамаддуни Ғарб ба шумор меравад. Ин шакли ҷадида баъди ғайриклассикии фалсафасозӣ бо тамоми вазоҳат роҳҳои сарбастаи тамаддуни Ғарбро ошкор намуд. Солҳои 60-ми асри XX даврони ҳар гуна инқилобҳо ва ба вуҷуд омадани ба истилоҳ, контрфарҳанг мебошад. Руҳафтадагии Ғарб аз худ ва кӯшишҳои ба таври нав мавриди тафаккур қарор додани даврони нав, ки ба он Д.Белл номи баъдииндустириалӣ дода аст, давраи ба вуҷуд омадани концепсия ва назарияҳои наво гардид, ки онро минбаъд ба номи постмодернизм, яъне баъдимодернизм номиданд. Модернизм худ авангардизм аст, яъне пештозӣ, берун аз қайди анъана будан. Постмодернизм мавқеи мазкурро таҳти танқид гирифта, як навъ, “кор бо ҳатогиҳои” модернизм аст.

Файласуфони нав бо ҷидду ҷаҳд кӯшиши аз фалсафаи классикӣ дур шуданро карда бошанд ҳам, заминаи фалсафасозии онҳо аз орову назариёти Ниче, Витгенштейн, Фрейд, Ҳайдеггер об меҳӯрад.

Рисолати асосии постмодернизмо Жак Дерида дар мафҳуми ДЕКОНСТРУКСИЯ-яъне, аз байн бурдани анъанаи фалсафӣ бо ҳамзамон, таҷдиди назар, баррасии ҷадид намудани он ифода мекунад. Дар натиҷа як қатор равияҳои постмодернӣ монанди матнӣ (Р.Барт, Ж.Дерида), шизоаналитикӣ (Жил Делёз, Феликс Гваттари), ҳикоявӣ (нарративӣ-М.Фуко, Ж.Ф.Лиотар), симулятивӣ (Жан Бодрияр, Жорж Батай) ва ғ ба вуҷуд омаданд.

Чун оғози равияҳои нави фалсафӣ дар заминаи танқиди Кант аз ду тараф- мавқеи ссиентистӣ ва зиддисиентистӣ ташаккул ёфтанд, таълимоти минбаъдаи фалсафӣ низ дар ҳамин ду шоха ба вуҷуд меоянд. Сарчашмаи ин ҳамаро Кант бо ақлгароии худ аз як тараф ва бо ба маркази диққат гузоштани масъалаи субъект-инсон фароҳам овардааст. Мактаби марбургӣ ва бадении кантчиёни нав ин ду шохаро ривочу равнақ дода, аз онҳо равияҳои зиёди нав ба вуҷуд овардаанд.

Гарчанде постмодернизм дар заминаи радди ҳамагуна сарчашма аз Офаридгор сар карда ҳақиқат, ахлоқ ва ҳатто ҳуди воқеияти объективӣ-ба вуҷуд омадааст, аммо дар асоси гуфтумони постмодернӣ, инсон чун субъекти маърифат меистад. Воқеияти инсон ҳамчун муҳити рамзӣ-иттилоотии “субъект-субъекти” орь ва озод аз ҳамагуна “воқеияти объективӣ” мавриди назари ин фалсафаҳост, зеро он ҳамчун як сохтори забонӣ баррасӣ мегардад.

Забон ҳамчун низоми муошират ва муҳиту фазои он аз мавзуи мавриди таваҷҷуҳи постмодернизми асри XX ба ҳисоб меравад. Ин файласуфон дар он ақидаанд, ки донишҳои инсон бо забон (яъне воситаи муошират) пайвастаанд, аз ин рӯ, ин донишҳо субъективӣанд, вале марбути иродаи мо нестанд, бинобар ин, объективӣ будани воқеият муҳим нест. Маълум аст, ки чунин оро ба скептисизм ва агностисизм ишора мекунад. Ба ибораи дигар, фалсафаи муосири Ғарб рангомезаи кӯшишҳои комилан куллан мағлуб кардани фалсафаи классикӣ ва ҳар як равияи фалсафаи муосир худ- таври ба худ хоси рад кардани фалсафаи классикӣ мебошад.

Ҷолиб ин аст, ки навгароии мазкур дар фалсафа дар заминаи рушди босуръату бемайлони илм ва дар ҷомеаи Ғарб фарогир гардидани он ба вуҷуд омадааст. Дастовард ва ноқомии илм инсонро маҷбур ба он менамояд, ки муносибати шахсии худро нисбат ба прогресси илмӣ-техникӣ ташаккул диҳад. Ду равияи ба ҳам зидд, вале ягонаи ссиентизм ва антиссиентизм, ҳамчун ҷаҳонбинӣҳои фарогир, ба ҳамаи соҳаҳои фарҳанг ва ҷомеаи муосир, шуруъ аз тафаккури оддӣ то муҳокимаҳои мураккаби назариявӣ таъсир расонидаанд.

Рукни асосии фалсафаи постмодернизм конструктивизм ва релятивизми маърифатӣ ва ё эпистемологӣ мебошад. Ин чунин маънӣ дорад, ки дар он мавҷудияти чунин нуктаҳои калидӣ дар назар аст:

- Олами ба истилоҳ воқеӣ аслан ғайривоқеӣ ё ҳаёلى аст;
- Ҳақиқат метавонад якмаъно дониста ва шарҳ дода шавад. Он нисбӣ ва гуногунҷанба аст;
- Олами зоҳирӣ ба мо дода нашудааст, инсон онро ҳудаш ба ин ё он андоза месозад;
- Аз нуктаи боло ҳулоса мешавад, ки “сохтори” воқеият ба таври беохир зиёд буда метавонад ва ҳар яке ба ҳам баробаранд, сохтори бештар воқеӣ, ҳақиқӣ ва ё объективӣ вуҷуд надорад;
- Бинобар ин, инсон оламо намеомӯзад, балки онро танҳо шарҳ медиҳад.

Зимнан боиси тазақкур аст, ки ин кашфиёти фалсафаи муосири Ғарб аслан дар тамаддуни башар нав нест, зеро фалсафаи Шарқ ин гуна релятивизмо пешниҳод карда, то ба ҳол аз гуногунҷанбай ва то ба охир даркнашаванда будани ҳақиқат лаззат мебарад.

Ба ҳар ҳол дар замони муосир фалсафаи постмодерн ҷаҳонбинии махсусест, ки хусусияти он нобоварӣ ба назариёти анъанавии воқеият мебошад.

Ҳамчун ҷаҳонбинии махсус постмодернизм пайгири чанде аз арзишҳост, монанди озодии мутлақ, ниёзҳои беихтиёри инсон, майли ӯ ба бозӣ ва нақшофарӣ; назари

шубҳаомез нисбат ба атроф, плюрализми ифротӣ дар баррасии фарҳанг ва ҷомеа. Зимнан ба онҳо бояд чанд усули хоси постмодернро илова намуд, ки онҳо чунинанд:

- моҳияти объективӣ ҳаёлист;
- ҳақиқат якмаъно нест, балки гуногунмаъност;
- донишандузӣ чизе беш аз мутолиаи беохири феҳрист нест;
- воқеият бо хоҳиш ва амали инсон офарида мешавад;

-дониши инсон инъикоси олам нест, балки шарҳи он аст ва ҳеҷ шарҳе назди шарҳи дигар бартарият ва ё қиммати бештаре надорад. Дар соҳаи иҷтимоӣ бошад, постмодернизм арзишҳои либерализмро арҷгузорӣ ва ҷорӣ карда, онҳоро улғуи сохтори иҷтимоӣ-сиёсӣ ва вазифаи иқтисодии худро иборат аз афзоиши бемайлонӣ неъматҳои моддӣ медонад.

Дар фалсафа постмодернизм ҳоҳони фазову вақти нав буда, ба ифодаи Ж.Ф.Лиотар, оид ба “ҳолати постмодернӣ” муҳокима меронад, ки барои он кушодагӣ, озодӣ аз ҳамагуна зинабандиҳои қатъӣ, ҷуфтҳои ғайриассиметрӣ ва ба ҳам зид (баланду паст, воқеӣ-ҳаёӣ, кулл ва ҷузъ, ботин-зоҳир, сатҳӣ-амиқ, Ғарб-Шарқ, мард-зан ва ғ.к.) хос аст. Постмодернизм аз “улғуҳои қотеона” канора мегирад ва марбут бо иваз кардани парадигма, аз нав омӯхтани субъект чун марказ ва сарчашмаи низомӣ тасаввурот мебошад. Мақоми субъектро сохторҳои ғайришахсии гуногун, монанди ҷараёни ниёзҳои шиддатҳо (Ж.Делёз, Ф.Гваттари), трансгрессия ва эротизм (Ж.Батай), васвасаҳои беҳат бузург (Ж.Бодрия), набазони марбут ба либидо (Ж.Лакан), сингулярӣ (П.Вирилио, Ж.-Л.Нанси), киноя (Р.Рорти) ва ё нафрат (Ю.Кристева) иваз менамоянд. Дар натиҷа антропосентризми мансуб ба сурати олами хоси маорифпарварӣ бо онтологияҳои зиёд, ки тибқи объектҳои сершумор сохта мешаванд, иваз мегардад. Дар таҳияи ин гуна объектҳо танқиди ДЕСТРУКТИВӢ ва Метафизикаи ҳузури Ж.Деррида нақши зиёде дорад. Кӯшиши дарки бесарчашмагӣ, дигаргунӣ аммо на умумият ба ҳайси нуқтаи сарҳисоби тафаккур Деррида ва ҳамфикронашро ба таҷдиди назар нисбати мақоми ҳаводис мувоҷеҳ менамояд: ҳаводис зимнан бо ҳақиқати универсалии ҳастӣ муқоиса намешавад. Таҳлили субъективияти М.Фуко ҳамчун сохтори таърихӣ, як навъ вазифаи муносибатҳои ҳокимият, таҷрибаҳои маърифатӣ ва ниҳодҳои онҳоро мустаҳкамкунанда ба ташаккули фалсафаи “бесубъект” таъсири ҳалкунанда ворид намуд. Орову назарияҳо оид ба “марги муаллиф” (М.Фуко, Р.Барт, М.Бланшо), ки томияти таърихии падидаи муаллифро ифода намуда, инчунин шарҳи матнҳои дар асоси он таҳиягардидаро муҳайё месозанд. Мафҳумҳои зиёде, ки аз ин фалсафаи постмодернизм ба истифода гирифта шудаанд, ба адабиёт ва “танқиди санъат” интиқол дода шуданд ва маънои аслиашонро аз даст дода, ба “забони нави ҳокимият” табдил ёфтанд. Постмодернизм ба анвои гуногуни санъат таъсири зиёде ворид намудааст, ки бинобар дигаргун шудани мақоми офаридаҳои санъати муосир (монанди ногузирии маводи дуюмдараҷа ва ишораи бадеӣ, стратегияи маҳсус истифодашавандаи иқтибосгирӣ, пастиш-имитатсия, коллажи осори маъруф, киноя, бозӣ ва ғ.) имконпазир гардид.

Дар фарҳанги постмодерн нақши ТАФСИР зиёд аст, ки он тавсифи воқеоти нав, мунозира, аз нав баррасӣ кардани арзишҳоро дар назар дорад. Воқеияти куллиро онҳо аз матни тафсир дур мекунанд, онро ҳамчун объекти таҳқиқ рад мекунанд. Танҳо тасвирҳои ҷой дорад, ки ба таври воқеияти ягонаи ҳақиқӣ сохторбандӣ мешаванд. Ба мадди аввал он сифоти фарҳанги электронӣ мебароянд, ки тафовути байни рости дуруғро ботил месозанд. Дар ин мавқеъ мисоли Диснейленд хуб аст, ки дар он ҷо воқеият бо фантазия дар як воқеияти маҷозӣ ба ҳам меоянд. Харита пеш аз минтақа пайдо шуда, худ минтақаро месозад, телевизор ҷомеаро ташаккул медиҳад.

Бо рушди фарҳанги постмодерн як навъ тақсимбандии кор дар фазои фарҳанги ҷаҳонӣ ба вуҷуд омад: ИМА дар истеҳсоли кино, барномаҳои телевизионӣ, бозиҳои компютерӣ аввалин шуда бошад, Фаронса дар мавриди тааққулу танқид қарор додани

онҳоро ба роҳ мондааст (бар зидди назарияи видеотияи Маршалл Маклюэн, Норберт Винер-циркуляция информации, цифровая антропология и этнография ва ғ.)

Тойнби А. бо чунин хулосаи худ, ки “постмодернизм таҷассумгари хотимаи салтаи Ғарб дар дин ва фарҳанг аст” аҳамияти постмодернизмро аз ҷиҳати фарҳангшиносӣ ошкор намуд. Постмодернистони Фаронса (Бодрияр, Бурде, Деррида, Фуко, Лакан, Лиотар) логосентризми метафизикаи Ғарбро танқид мекунанд, онро “метафизикаи хатти фонетикӣ” меноманд ва фарҳанги китобии Даврони нав, ки назари инсонро ба олам маҳдуд мекунад, маҳкум менамоянд.

Фуко бар зидди табишавии фикри картезианӣ, татбиқи қонунҳои мантиқи арастуӣ дар қонунҳои табиат баромада, муқобили бартарияти ақлонияти дуруғини мардҳои сафедпӯст аст. Ӯ ба он ақидааст, ки меъёрҳои ахлоқии Даврони нав ҳамагуна номувофиқро ҳамчун беморӣ талаққӣ мекунанд, занонаро ба ҳайси ғайриақлонӣ, ранги дигари пустро чун ноқисӣ шарҳ медиҳанд, ки ин нодуруст аст. Фуко бо ин кӯшиш дорад, ки ба дифои “дигаргунӣ”, “плебс” барояд, ки ба гунаҳои нозуки табиӣ гирифтдор аст. Инчунин, Фуко назарияи нави ҳокимиятро пешниҳод мекунад, ки аз ҷониби феминистҳо пазируфта шуда, ба назарияи нави ҷисм ташаккул ёфтааст (Д.Батлер). Ин назария ба он асос меёбад, ки назарияи дугонаи ҷисм-сунӣ буда, ба он равона гардидаанд, ки ба таври имплицит бартарияти ҷинси “мардонро” дар ҳама ҷабҳаҳо татбиқ намоянд. Дар ин назария ғояе вусъат дода мешавад, ки низомҳои ҳокимияти ҳуқуқӣ субъектҳоеро меофаранд, ки минбаъд ҳамин ҳокимиятро дар ҳокимият муаррифӣ менамоянд. Яъне, барои занон мубориза ба хоҳири расидан ба баробарҳуқуқӣ кори бефоида аст, балки бояд олами мардонро куллан хароб кард.

Гарчанде назарияҳои мазкур муволиғаомезу музҳик менамоянд, аммо онҳо дар ҷомеаҳо дигаргуниҳои тектоникиро ворид намудаанд. Онҳо ба соҳаи иҷтимоӣ таъсири бузург дошта, ба соҳаи иқтисодӣ камтар ворид шудаанд. Назариёти мазкур ба вучуд омадани гуруҳҳои нави иҷтимоиро (бо талаботҳои маънавӣ то ҷисмонии ба худ хос) ба бор овардаанд, ки ҳар яке мақсадҳои худро доранд, ки аз сотсиализми пешина ба кулӣ фарқ мекунанд.

Ақлгарой хоси назарияҳои намоёндагони мактаби марбургии неокантчиён буда, ҳоло бар зидди постмодернизм намоёндагони вориси онҳо К.Поппер, Г.Х.Гадамер ва ғ. баромад мекунанд. Онҳо ба хусусияти тамаддуни техногенӣ, ки нисбат ба оламшиносии инсон такони кулӣ ворид кардааст, аҳамият додаанд. Масалан, телевизион барои интегратсияи инсонӣ муосир ба ҷомеа имконияти нав фароҳам оварда, онро бо вучуди мансуб набудани фард ба олам, бо ҳисси ин гуна мансубият мусаллаҳ менамояд. Баъдан, шабакаҳои иҷтимоӣ, ё ба истилоҳ медиа ин равандро инкишоф дода, барои боз ҳам амиқ гардидани он хизмат кардаанд. Ҳоло ба ҷанбаи технологии муошират аҳамияти зиёд дода мешавад. Шахси истеъмолгари иттилоот бояд аз ҷиҳати технологӣ мусаллаҳ бошад, онро рамзкушоӣ карда тавонад, зерматро ба назар гирад, то ин ки муоширати ӯ мувофиқи мақсад анҷом ёбад. Маъноӣ ибораи Маклюэн “медиа худ иттилоот аст”, низ ҳамин маҷмуи малакаҳои қабул ва таҳлили иттилоотро дар назар дорад. Федерман ин мафҳумро вусъат дода мегӯяд, ки воситаи нави муошират шакли нави иттилоотро пахш менамояд. Дар давраи кӯтоҳи таърихӣ се инқилоби технологиро аз сар гузаронидем-инқилоби шабакаҳои иҷтимоӣ, инқилоби интернет ва инқилоби телефони мобилиро. Ҳар сеи онҳо дар маҷмӯъ падидаи навро ба вучуд овардаанд, ки номи он “фардгароии шабакавӣ” аст. Тавассути ин падида фарди муосир озодиҳои зиёдеро ноил гардидааст, ки аз ҳамагуна назорату меъёрбандӣ орӣ мегардонад. Ҳоло инсон ин озодиро аз телефони худ ба даст меоварад ва инсонро аз шабакаи иҷтимоӣ берун бароварда, ба агенти таъсир мубаддал кардааст, ки аз тариқи ба даст овардани эътимод-валютаи нави ҷомеаи шабакавӣ амал менамояд. Ва ин падида-воқеияти нави иҷтимоист, ки мо дар он зиндагӣ дорем.

Ссиентистон мекӯшанд, ки бар зидди ҳисси ноумедӣ аз фардо ба башар эътимод ба қувваи ақлу тафаккур, донишу маърифат ва қудрати раҳой аз тамоми бумбастҳоро баргардонад.

Тасвири равшангарии оламро шумораи зиёди онтологияҳо иваз мекунанд, ки мувофиқи шумораи зиёди «объектҳо» сохта шудаанд. Дар инкишофи ин ақидаҳо танқиди «деконструктивии» Ж.Деррида аз «метафизикаи мавҷудият» роли калон бозид.

Кӯшиши дарки набудани сарчашма, тафовут, на ҳувият, чун худӣ нуқтаи ибтидоии тафаккур Деррида ва ҳамфикрони ӯро водор мекунад, ки мақоми ҳодисаро аз нав андеша кунанд: ҳодиса робитаи худро бо ҳақиқати универсалии ҳастӣ қатъ мекунад.

Таҳлили падидаи субъективӣ аз ҷониби М.Фуко ҳамчун сохти таърихӣ, ҳамчун вазифаи ягонаи муносибатҳои қудратӣ, амалияи маърифатӣ ва ниҳодҳои тақвиятдиҳандаи он, ба ташаккули фалсафаи «бесубъектӣ» таъсири ҳалкунанда расонд.

Аз нуқтаи назари постмодернизм ҳамчун як падидаи бадеӣ ва эстетикӣ, принципҳои асосии ташкили матни адабӣ: деконструкция, интертекст, симулятсия, шизоанализ, ризоматика, киноя мебошанд. Дигаргунсозии таҳлили постмодернии таҷрибаи эстетикӣ дар намудҳои асосии санъат: меъморӣ, рассомӣ, кино, адабиёт, театр, мусиқӣ ва ғайра таъсири бориз доранд. Дар натиҷа субъекти ин осор аз мавқеи дуум ба мадди назар баромада, аз ҷузъиёти зиёде ташаккул дода шуда, аз ҷониби бинанда эъмор мешавад, ки барои эстетика хеле ҷолибу диққатҷалбкунанда аст. Ба ин роҳ ҳадафи асосии постмодернизм - сохтор додани маъниҳо аз ҷониби ҳар фард, нисбӣ будани маънӣ исбот ва татбиқи худро пайдо намудааст.

АДАБИЁТ:

1. Деррида Ж. Письма к японскому другу. – Вопросы философии. М., 1922
2. Гидденс Э. Постмодернизм. – В сб.: Философия истории. Ред. Кимелев Ю.М., 1995
3. Лиотар, Ж. Ф. Состояние постмодерна = La condition postmoderne / Шмако Н.А. (пер.) с фр. — СПб.: Алетейя, 1998. — 160 с. — (Gallicinium). — 2000 экз. — ISBN 5-89329-107-7.
4. Алейник Р. М. Образ человека во французской постмодернистской литературе // Спектр антропологических учений. - М.: ИФ РАН, 2006. - с. 199—214.
5. Берг М. Ю. Литературократия (Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе) — Москва: Новое литературное обозрение, 2000.
6. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. М., 1996
7. Ильин, И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. — М.: Интрада, 1998.
8. Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма — СПб.: Алетейя, 2000. — 347 с. — (Gallicinium). — 1600 экз. — ISBN 5-89329-237-5.
9. Можейко М. А. Становление теории нелинейных динамик в современной культуре: сравнительный анализ синергетической и постмодернистской парадигмы — Минск, 1999.

УДК: 130. 3 (575.3) –(575.1)

КОНЦЕПЦИЯ ВРОЖДЕННЫХ ПСИХИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЧЕЛОВЕКА (СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ)

АМИНОВ Ф.А.

Кандидат философских наук, доцент, ведущий научный сотрудник Научно-исследовательского Института при Таджикском национальном университете

В статье проводится социально-философский анализ концепции врожденных психических особенностей человека или «задатковая» концепция способностей, согласно которой способности рассматриваются как проявление существующих в реальной жизни задатков. Подчеркивается, что последователей «задатковой» концепции способностей можно обнаружить среди литературоведов и эстетиков. Анализируя точки зрения некоторых представителей данной концепции, автор установил, что эти исследователи сущность человека сводят к одному из его качеств, рассматривая становление художественного таланта и умений человека вне общественной жизнедеятельности людей. В суждении этих авторов, психическая структура человека объясняется исключительно как наследственно-врожденная и они являются определяющими и направляющими силами в формировании личности и способности. Автор статьи не воспринимает тезис о том, что одаренности, существуют еще до вступления человека в общественную жизнь и якобы врожденные психические особенности сами как бы призывают человека к художественной деятельности. Автор более чем убежден, что сущностные силы человека – это качественно новый уровень, именно социальный уровень его организации. Талант, умение, деятельность, потребности в их собственно человеческом смысле и содержании складываются и реализуются в общественном процессе становления и развития человека человеком, чего не следует отождествлять с его органическим телом.

Ключевые слова: врожденные психические особенности, «задатковая» концепция, способность, талант, личность, потребность, деятельность, человек, информация.

КОНСЕПСИЯИ ХУСУСИЯТҲОИ ИРСИИ РАВОНИ ИНСОН (ТАҲЛИЛИ ИҶТИМОӢ-ФАЛСАФӢ)

АМИНОВ Ф.А.

Номзади илмҳои фалсафа, дотсент, ходими пешбари илми Институти илмӣ-таҳқиқотии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар мақола таҳлили иҷтимоӣ-фалсафии назарияи хусусиятҳои ирсии равонии инсон ё назарияи “нишонаҳо”-и қобилият анҷом дода шудааст, ки мувофиқи ин назария қобилият ҳамчун зуҳури то воқеияти ҳаёти мавҷудбуда ҳисобида мешавад. Таъкид мегардад, ки пайравони назарияи “нишонаҳо”-и қобилиятро метавон дар миёни адабиётшиносон ва эстетикҳо (зебоишиносон) низ пайдо кард. Нуқтаи назари баъзе аз намояндагони ин назарияро таҳлил намуда, муаллиф муқаррар месозад, ки ин муҳаққиқон моҳияти инсонро ба яке аз сифатҳои ӯ пайванд сохта, ташаккули қобилият ва маҳорати инсонро берун аз ғавҷи ҳаёти ҷамъиятии одамон арзёбӣ мекунад. Дар ҳукми ин муаллифон сохтори равонии инсон қотеона ҳамчун ирсию модарзодӣ тавзеҳ ёфта, онҳо нерӯҳои муайянкунанда ва раҳнамокунанда дар ташаккули шахсият ва қобилият ҳисобида мешаванд.

Муаллифи мақола қазияро дар хусуси он ки истеъдод ҳанӯз то ворид шудани инсон ба ҳаёти ҷамъиятӣ вуҷуд дошта, инчунин андешаро дар хусуси он ки гуё хусусиятҳои ирсии равонӣ худ ба худ инсонро ба ғавҷи бадеӣ даъват мекунад, наметавонад. Муаллиф итминони комил дорад, ки нерӯҳои моҳиятии инсон ин сутуҳи сифатан нав – ҳосатан сатҳи иҷтимоии ҳамин нерӯҳои моҳиятии инсон аст. Истеъдод, маҳорат, ғавҷи, талабот ба маъно ва мундариҷаи пурраи инсонӣ будани хеш дар раванди ташаккул ва инкишофи

ҷамъиятии инсон ҷамъ шудаю амалӣ мегардад ва набояд ин зухуротро айният ва шабоҳат ба ҷисмониятии узвии инсон ҳисобид.

Калидвожаҳо: хусусиятҳои ирсии равонӣ, назарияи “нишонаҳо”, қобилият, истеъдод, шахсият, талабот, фаъолият, инсон, иттилоот.

THE CONCEPT OF INNATE MENTAL CHARACTERISTICS OF HUMANS (SOCIAL AND PHILOSOPHICAL CRITICISM)

AMINOV F.A.

Candidate of philosophy sciences, associate professor, leading researcher at the Tajik National University Research Institute

The article provides a socio-philosophical analysis of the concept of innate mental characteristics of a person or the “inclination” concept of abilities, according to which abilities are considered as a manifestation of an inclination that exists before real life. It is emphasized that the followers of the “inclined” concept of abilities can be found among literary critics and aestheticians. Analyzing the points of view of some representatives of this concept, the author found that these researchers reduce the essence of a person to one of his qualities, considering the formation of artistic talent and human skills outside of the social life of people. In the opinion of these authors, the mental structure of a person is explained exclusively as hereditary and innate, and they are the determining and guiding forces in the formation of personality and abilities. The author of the article does not accept the thesis that gifts exist even before a person enters public life and that supposedly innate mental characteristics themselves call a person to artistic activity. The author is more than convinced that the essential powers of man are a qualitatively new level, namely the social level of his organization. Talent, skill, activity, needs in their proper human meaning and content are formed and realized in the social process of becoming and developing a person as a person, which should not be identified with his organic body.

Keywords: innate mental characteristics, “predisposition” concept, ability, talent, personality, need, activity, person, information.

В философских и психологических работах советских исследователей изыскание проблемы человеческих способностей осуществлялось в нескольких направлениях, которые можно объединить в две группы. Первая, деятельностьная теория способностей, которая считает, что человек во всех сферах своей деятельности - в теоретической и практической - непрерывно формирует, создает новые способности и в рамках этой же деятельности наращивает и социальным путем передает свои способности последующим поколениям. Среди советских исследователей конца XX века данную позицию в указанном выше смысле занимают А.Н. Леонтьев, Э.В. Ильенков, П.Я. Гальперин, Б.М. Теплов, С. Наврузов, Е.А. Климов, В.В. Давыдов, Л.П. Буюева, Д.И. Фельдштейн, П.А. Рудик, Е.Н. Будилова, Д.В. Гурьев, А.Е. Фурман, Г.Г. Дилигенский, Л.С. Берг, Н.П. Дубинин, Л.В. Скворцов, А.П. Огурцов, Т.И. Ойзерман, Л. Живкович, К.А. Абдулханова-Славская, В.И. Толстых, Г.С. Арефьева, К.Р. Мегрелидзе, Л.И. Божович, И.Н. Назимов, В.Г. Афанасьев, Н.С. Злобин, В.С. Швырев, Э.С. Маркарян, В.П. Иванов и мн. др.

Вторая концепция биолого-физиологическая или «задатковая» концепция, согласно которой способности рассматриваются как проявление существующего до реальной жизни задаток, и эта концепция разделяется еще на различные ветви. Наиболее известными представителями первой концепции являются С.Л. Рубинштейн, К.К. Платонов, А.М. Ковалев, Г.С. Спасибенко, Б.Я. Первомайский, Л.О. Бадалян, Г.Д. Новинский, А.И. Миронов, Н.И. Губанова, Г.И. Царегородцев, П.Сивокон, З.Каганова, В.Вольфсон, Л.М. Архангельский, М.В. Дёмин, А.И. Самсин, А.Мясников, И.М. Рогов, Г.А. Ермаш А.В. Брушлинский, и др. [10, 3 – 4]. Эти ученые, хотя и придерживаются точки зрения, что развитие способностей человека связано с деятельностью, общественными отношениями, развитием способа производства и материальных производительных сил, одновременно считают, что в структуре способностей изначально присутствуют

«биологические задатки», которые проявляются в процессе общественной деятельности людей, выявляя изначально заданные свойства, качества и способности людей, которые дремлют в их органических структурах. Подобного рода идеи и взгляды известны под названиями таких концепций, как «задатковая», «нервно-типологическая», «конституциональных депрессантов», «анатомио-физиологическая», «биосоциальных начал», «биохимических и генетических программ», «врожденных задатков», «тонкой дифференциации соответствующих структур головного мозга», «сведение биологического к социальному» (и наоборот), «концепция динамической, функциональной структуры», «одаренность», «экстрасенсорная концепция способностей», «отклонение от нормы» и др., которые возникли в советской философии, психологии и физиологии последней трети XX века. В структуре биологической концепции способностей особенное место занимает концепция врожденных психических особенностей человека.

Последователей концепции врожденных психических особенностей человека можно обнаружить и среди литературоведов и эстетиков. Например, А.Мясников творческие способности полностью подчиняет щедрости природы, художник, согласно его мнению, может появиться только из недр природы: «художник – это прежде всего талант, который дан от природы» [8, 100]. Как видно, художник со всеми своими социальными и личными качествами приравнивается к его биологической природе. Потому А.Мясников считает, что художнику все дано природой в его собственном теле. Неверно так же определять способности как чисто психологические качества и свойства. Такую дефиницию способностей мы находим у С.Г. Спасибенко, которая пишет: «способности – это психические свойства человека, являющиеся условием и мерой определенного вида деятельности» [12, 117], с чем, конечно нельзя согласиться, поскольку никакая деятельность не состоит из «психических свойств человека» и тем более, что из них невозможно строить какую-то деятельность и её составляющие. Далее, она говорит, что способности «формируются на основе задатков, врожденных анатомо-физиологических особенностей человека при благоприятных социальных условиях». В двух других её книгах опять мы следим, что «способности, как целостное совокупное социальное качество» тесно связываются с нервно-психическими свойствами человека [11, 9] и «имеют органические, наследственно закрепленные предпосылки развития в виде задатков» [13, 46]. Для неё способности идут впереди деятельности и человек заранее обладает «определенными способностями к деятельности, к труду, познанию, общению...» [13, 45]. «Обладание» способностью к деятельности указывает на неопределенное содержание деятельности и выводит деятельность за пределы способностей. В действительности, способности человека, как и другие его сущностные силы, формируются именно в преобразовательной жизнедеятельности человека и получают свое многообразие в неограниченных просторах многообразных способов общественной человеческой деятельности.

К взглядам С.Г. Спасибенко близки и взгляды А.Н. Красина, по мнению которого «...основу социального человека составляет: способность человека объективировать свою деятельность, отделить от самого себя результаты своей деятельности и сделать их достоянием других людей; способность овладевать накопленным опытом» [6, 119]. Однако способности, прежде чем быть способностями, должны каким-то образом формироваться и иметь социальные способы своего становления. Кроме того, социальное бытие человека по сравнению с его способностями гораздо более широкое и способности отдельного человека не могут в целом определять его бытие. Социальное бытие состоит из целого ансамбля других связей, отношений, включает в себя многочисленные другие сферы общественной жизни и способов деятельности людей. Основы социального бытия человека по сравнению с личными его способностями гораздо более широко распространены, только одни его способности не могут охватить все основы ни его собственно индивидуального бытия и ни, в целом, его общественного бытия. Силы и причины, которые порождают его способности, постоянно накладывают на него новые силы, наращивают их, придают его способностям широкую разнонаправленность, чтобы они отвечали как личным потребностям человека, так и его общественным потребностям,

а эти потребности порождаются общественной практикой, потому что они отвечают этой практике.

Для А.Н. Красина сущностные качества человека обнаруживают себя в самых различных сферах производственной и социальной деятельности и в «этих многообразных проявлениях сущностных качеств личности выражается основная направленность в достижении идеала человека будущего» [6, 27]. «Обнаружение и проявление» сущностных качеств личности наводит на мысль, что уже до деятельной активности человека эти сущностные силы где-то внутри человека дремали в ожидание деятельности. Однако, А.Н. Красин в другой работе категорически не признает биологизации социальных качеств человека [5, 17 – 23], но об особенностях формирования личности и воспитания человека в рамках классового подхода подчеркивает в своей книге под названием «Всестороннее и гармоничное развитие личности» [4, 47].

Человеческие способности и потребности суть следствие общественно-исторического прогресса. Каким способным ни был человек, не может из ничего создать что-то или созданные им объекты и предметы превратить в ничто. За целями, планами и намерениями человека скрываются определенные отношения, действия противостояния и соглашения, которые не выходят прямо из его собственной телесности. Причем эти связи и отношения, объекты преобразуются не по собственной прихоти человека, а в соответствии с их объективными свойствами и законами. В процессе своей преобразовательной деятельности он использует предшествующий опыт человечества, имеющийся в его распоряжении знания, его деятельность опосредуют социальные, экономические отношения и другие факторы, в частности национальные, культурные традиции, сферу быта и все это так или иначе сказывается на формировании его способностей. Индивидуальные способности тесно связаны с освоением социального опыта и, по словам А.Н. Леонтьева, реализуют «у человека... главный принцип онтогенетического развития – воспроизведение в свойствах и способностях индивида исторически сложившихся свойств и способностей человеческого вида» [7, 370].

Сущность человека сводить к одному из его качеств, и оценить отдельное свойство человека как направляющее в формировании личности, вызвало справедливое возражение других исследователей. Профессор С.Наврузов, один из ярких последователей и приверженцев теории деятельных способностей, категорически не согласен с подобными взглядами и доходчиво объясняет: «Но «что» за фантазия этот «весь человек», который заключается в одном единственном свойстве действительного индивида и объясняется философом из этого свойства. Что это вообще за «человек», который рассматривается не в своей действительной исторической деятельности и бытии, а может быть выведен из своей собственной ушной мочки или какого-нибудь признака...» [9, 37].

Проблеме способностей много уделил внимания философ-эстетик М.С. Каган в двух своих фундаментальных книгах «Лекции по марксистско-ленинской эстетике» и «Системный подход и гуманитарное знание». В суждениях этого автора также наблюдается двойственный подход к проблеме способностей. С одной стороны, он считает, что способности существуют в природе индивида еще до того, как он приступает к той или иной деятельности. Способности и таланты с самого начала сопровождают его, и если эти таланты принадлежат художественному типу, то при вхождении его в общество призывает его к общественной жизни. Значит, талант художника скрыт в его природе и ценой больших усилий можно его проявлять. «В искусстве, - говорит он, - гениальность и вообще одаренность не отрывает художника от общества, а погружает его в глубочайшие недра социальной жизни» [1, с.417]. С другой стороны, он считает, что художник и его талант есть продукт определенного этапа развития общественной жизни. Деятельность «способ существования человека, и соответственно его самого правомерно определить как действующее существо» [3, 5]. В этом его суждении человек только в деятельности становится активным социальным существом.

Как видим, в определении, которое он дает способностям, одаренности, последние существуют еще до вступления человека в общественную жизнь и они сами как бы

призывают его к художественной деятельности. Короче говоря, в этом его суждении талант додеятелен, дообщественен и выступает как феномен вне общества и оказавшимся из мира органического в мир социальности, культуры, дает им свои плоды. М.С. Каган в то же время, говорит о «социальной информации», предлагает информационную теорию в становлении структуры личности художника с точки зрения гносеологически-познавательной, аксиологической, коммуникативной и художественной и объявляет их творчеством самообразованием художника. М.С. Каган пути приобретения информации, наряду с образованием и практическим опытом, ставит в зависимость от естественного ума. В этой связи он пишет: «Получение этой информации зависит от природного ума, образованности и практического опыта личности...» [2, 219]. Согласно интерпретации М.С. Кагана «природный ум» существует до обучения и практического опыта и сфера его действия гораздо более широка, чем информированность индивида, поскольку формирующиеся в жизненном процессе человека способности, с точки зрения М.С. Кагана, еще не могут быть втянуты в орбиту художественной информации. Процесс информационного познания, по Кагану, оказывается, имеет место еще до действительно социального формирования познавательно-гносеологических способностей индивидов, а стало быть, они содержат художественную информацию в своем собственном теле. Поэтому М.С. Каган и говорит: «Наличия большой, глубокой, общеинтересной личности недостаточно, однако, для того, чтобы в ее деятельности возникла художественная информация. Для этого нужно еще, чтобы данная личность обладала специфической способностью превращать в художественно значимую всю добываемую ею информацию о мире и о себе. Такая способность именуется художественной одаренностью, талантом, гением» [2, 221]. Кажется, что этот автор еще до действительного становления художественного таланта и умений, их видит еще до их формирования и реализации, вне общественной жизнедеятельности людей.

Если в наследии других советских исследователей сознание и психика есть порождение жизненного процесса и бытия людей, то для М.С. Кагана психические структуры человека наследственны, только наследственные и врожденные качества человека порождают талант, словно как фильтр пропускающий через себя все жизненные процессы и опыт, которые в форме художественного творчества переживает их или перемалывает через мясорубку.

Такую до – и внедеятельностную способность М.С. Каган интерпретирует следующим образом: «Ее суть заключается в том, что врожденная у индивидуума психическая структура позволяет ему и требует от него образно воспринимать мир, образно мыслить, образно воплощать свои идеи. Талант есть своеобразный фильтр, через который пропускается весь жизненный опыт художника, превращаясь в результате в художественную информацию, которую он стремится передать людям» [2]. Из этого суждения автора явствует, что наследственные психические структуры требуют от человека, который находит свое назначение в обществе, чтобы он в образах применял свои идеи. Иначе говоря, врожденные и наследственные структуры являются определяющими для художественной деятельности человека. И отсюда выходит, что реальный мир, материальные, духовные формы и способы и отношения, в которых живет и действует человек, в данном случае художник, по сравнению с наследственными структурами его психики, почти ничего не представляют собой. Удивительно, в своих работах 20 лет тому назад М.С. Каган эстетическое сознание и художественные ценности рассматривал с точки зрения социальной деятельности и отношений, где критерием освещения этих вопросов были реальные социальные отношения. В его «Лекциях по марксистско-ленинской эстетике» проблемы человеческих способностей и путей формирования человеческой психики освещались с позиций их социально-деятельностной сущности, эстетические отношения к действительности оценивались с точки зрения социального познания. Однако, в выше приведенном его суждении психическая структура человека объясняется исключительно как наследственно-врожденная. В его «Лекциях...» эстетическое сознание не наследственно-врожденное, формируется в ходе индивидуального развития человека

под влиянием социальных отношений, представляет собой качественный скачок от биофизиологии человека к человеческим ценностям: «Эстетическое сознание формируется на сравнительно высокой ступени родового и индивидуального развития человека, формируется под влиянием социальных отношений...» [1, 80]. Нижеприводимая мысль в «Лекциях...» еще больше противоречит его высказываниям в книге «Системный подход и гуманитарное знание» (Л., 1991): «Крайне показательно, что даже человеку эстетическое восприятие цвета и звука отнюдь не дается от рождения: если младенец засыпает под звуки колыбельной песни, то это свидетельствует как раз о том, что звуковые сигналы он воспринимает еще далеко не эстетически; точно также наивно было бы видеть эстетический импульс в тяге младенца к ярко окрашенным и блестящим погремушкам – тут действует всего лишь чисто животный биофизиологический рефлекс; равным образом слезы и смех ребенка не свидетельствуют о наличии у него врожденного чувства трагического или природного чувства юмора» [1, 79]. Здесь это суждение изложено совсем с другой методологической позиции, выражает действительный процесс формирования, развития и возрастания способностей. Вне процесса интериоризации ребенок не может осваивать эстетические познавательные достижения человечества. Если в ранних своих исследованиях М.С. Каган рассматривал человеческую деятельность, способностей и другие качества с позиций социально-деятельностных парадигм, то в последних своих работах эти вопросы подчинил биофизиологическим структурам человека.

Сущностные силы человека – это качественно новый уровень, а именно социальный уровень его организации, чем какие-то абстрактные «задатки». Деятельность, потребности и способности в их собственно человеческом смысле и содержании складываются и реализуются в общественном процессе становления и развития человека человеком, чего не следует отождествлять с его органическим телом. Развитие общественных производительных сил, развитие общественной практики, цивилизации и культуры, сам процесс человеческого созидания – вот что лежит в основе способностей и потребностей и всех других сущностных сил человека, что отличает его от всех других живых существ. Поэтому сведение сущностных сил человека как родового существа к каким-то инстинктам, задаткам и органическим свойствам просто ошибочно.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Каган М.С. Лекции по марксистско-ленинской эстетике / М.С. Каган. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1971. – 766 с.
2. Каган М.С. Системный подход и гуманитарное знание / М.С. Каган. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1991. – 383 с.
3. Каган М.С. Человеческая деятельность / М.С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
4. Красин А.Н. Всестороннее и гармоничное развитие личности / А.Н. Красин. – М.: Знание, 1981. – 63 с.
5. Красин А.Н. Социализм и формирование личности молодого человек / А.Н. Красин. – М.: ВКШ, 1978. – 103 с.
6. Красин А.Н. Социально-философские проблемы становления коммунистического типа личности / А.Н. Красин. – М.: Высшая школа, 1985. – 176 с.
7. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. 3-е изд. / А.Н. Леонтьев – М.: Изд-во Московского университета, 1972. – 575 с.
8. Мясников А.А. Советская литература – воплощение ленинских эстетических принципов / А.А. Мясников // Коммунист. – 1970. – № 6.
9. Наврузов С. Человеческие способности. Социально-философский аспект. – Душанбе: Дониш, 1990. – 265 с.
10. Проблема способностей в контексте теории деятельности / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук: Аминов Файзали Азимович. – Душанбе, 2015.

11. Спасибенко С.Г. Диалектика формирования способностей и потребностей личности в условиях развитого социализма / С.Г. Спасибенко. – М.: Знание, 1983. – 64 с.
12. Спасибенко С.Г. Личность и социализм / С.Г. Спасибенко. – М.: Высшая школа, 1972. – 180 с.
13. Спасибенко С.Г. Формирование личности в условиях социализма / С.Г. Спасибенко. – М.: Высшая школа, 1986. – 156 с.

УДК: 39(~)

НАВРҶҶ – ҶАШНИ МИЛЛӢ ВА БАЙНАЛМИЛАЛӢ ҶАМОЛИДДИН САИДЗОДА

Ходими калони илмии институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ АМИТ

Дар мақолаи мазкур андешаҳо дар бораи ҷашни байналмилалӣ Наврӯз дар асоси сарчашмаҳои илмӣ ва таърихӣ оварда шудааст. Инчунин, далелҳо ва асосҳои воқеӣ аз таърихи ҷашнгирии Наврӯз, ки ба замони шоҳ Ҷамшед рост меояд, шарҳ дода шудаанд. Дар замони муосир ҷашни байналмилалӣ Наврӯз ҳамчун иди муттаҳидсозанда ва ваҳдатфарин шинохта шуда, эҳёи дубораи он ба замони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон рост меояд.

Саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаҳони сохтани ин ҷашни аҷдодӣ ба таври возеҳ инъикос ёфтааст. Нақши шоирон ва мутафаккирони классики форсу тоҷик низ дар таҷассуми ин иди Наврӯз бағоят бузург арзёбӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: Нарӯз, эҷшавии табиат, инсондӯстӣ, ваҳдат, дунявият, баҳор, фарҳанги миллӣ, истиқлол, муттаҳидӣ.

НАВРУЗ – НАЦИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ПРАЗДНИК

ДЖАМОЛИДДИН САИДЗОДА

*Старший научный сотрудник Института языка и литературы
имени Абуабдулло Рудаки НАНТ*

В данной статье сформированные размышления автора в отношении международного праздника Навруз, собранные на основе научных и исторических источников. Также, приведены факты основанные на реальных событиях из истории празднования Навруз, которые приходятся на эпоху правления царя Джемшеда. В современном мире международный праздник Навруз является объединяющим нацию и его единство, его второе возрождение приходится на время приобретения суверенитета Республикой Таджикистан.

Вклад Основателя мира и национального согласия – Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона, в миростроительство этого древнего праздника для всех является очевидным. Роль поэтов и мыслителей классической персидской и таджикской литературы в олицетворении праздника Навруз тоже оценивается как очень значительная.

Ключевые слова: Навруз, оживление природы, человеколюбие, единство, светский, весна, национальная культура, суверенитет, единство.

NAVRUZ – NATIONAL AND INTERNATIONAL HOLIDAY

JAMOLIDDIN SAIDZODA

*Senior scientific worker of the Institute of language and literature named after Abuabdullo
Rudaki of National Academy of Sciences of Tajikistan*

This article presents the international Navruz hoiliday on the basis of scientific and historical sources. As well, facts and the real basis from the history of Navruz celebration in king Jamshed period has explained. At present the celebration of Navruz hoiliday recognizing as uniting and unanimity holiday, the second its revival coincides to the self-independence of the Republic of Tajikistan.

The contribution of the Founder of peace and national unity- the Leader of nation respected Emomali Rahmon obviously reflects in the building world of this ancestor's celebration. The role of classic Farsi- Tajik poets and thinkers also highly has valued in realizing Navruz hoiliday.

Key words: Navruz, revival of nature, humanity, unity, secularity, spring, national culture, independence, unity.

Ниёкони мо ҳар ки будаст пеш,
 Ниғаҳ доштандӣ ҳам оину кеш.
 Фирдавсӣ

Мусаллам аст, ки ҷашнҳо ба миллий, байналмилалӣ, мазҳабӣ, динӣ, касбӣ, тахассусӣ, оилавӣ, шахсӣ, давлатӣ, сиёсӣ, адабӣ, фарҳангӣ, ҷамъиятӣ ва ғайра мунқасим мешаванд. Наврӯз яке аз қадимтарин ҷашнҳои миллии мардуми мо мебошад, ки ба рӯзи нахустини солшумории шамсӣ-1-уми фарвардин (Ҳамал), яъне 21 мартӣ солшумории мелодӣ рост меояд. Қариб ҳамаи сарчашмаҳо ба таври расмӣ ҷашн гирифтани Наврӯзро ба Ҷамшед нисбат медиҳанд. Лиҳозо, онро Наврӯзи Ҷамшедӣ ҳам меноманд. Сарчашмаҳое аз қабилӣ «Китоб-ут-тафҳим», «Осор-ул-боқия»-и Абӯрайҳон Берунӣ, «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, «Шоҳнома»-и Саолибӣ, «Зайн-ул-ахбор»-и Гардезӣ, «Наврӯзнама»-и Умари Хайём, «Форснома»-и Ибн-ал-Балхӣ ва ғайра. Албатта, дар ин китобҳо маълумоти зидду нақиз, ки аз ҷанбаи илмӣ дақиқ бархурдор нестанд, низ мавҷуданд, аммо боз ҳам барои омӯхтани Наврӯз-ҷашни миллии ниёкони мо, аз ҷумла расмият пайдо кардани Наврӯз, сабаби ҷашнгирии он ва ғайра, басо муфиданд. Масалан, Абӯрайҳон Берунӣ расмият пайдо кардани Наврӯз ва сабаби ҷашнгирии онро дар «Осор-ул-боқия» ба қарори зайл меорад: «Баъзе уламои Эрон мегӯянд: «Сабаби ин ки ин рӯзро Наврӯз меноманд, ин аст, ки дар айёми Тахмураас собиҳо ошкор шуданд. Ва чун Ҷамшед ба подшоҳӣ расид, динро нав кард. Ва ин кори хеле бузург ба назар омад ва он рӯзро, ки рӯзи тозае буд, Ҷамшед ид гирифт, агарчи пеш аз ин ҳам Наврӯз бузургу муаззам буд. Ва боз ид будани Наврӯзро чунин гуфтаанд, ки Ҷамшед барои худ тахт бисохт, дар ин рӯз бар он савор шуд ва чину шаётин онро бардоштанд. Ва ба як рӯз аз кӯҳи Дамованд ба Бобул омад. Ва мардум барои дидани ин амр дар шигифт шуданд ва ин рӯзро ид гирифтанд» [1, 233-234]. Абулқосим Фирдавсӣ низ расмият пайдо кардани ин ҷашнро аз ҷониби Ҷамшед медонад ва мегӯяд:

Ба фарри каёнӣ яке тахт сохт,
 Чӣ моя бад-ӯ гавҳар андар нишохт.
 Ки чун хостӣ, дев бардоштӣ,
 Зи ҳомун ба гардун барафроштӣ.
 Чу хуршеди тобон миёни ҳаво
 Нишаста бар ӯ шоҳи фармонраво.
 Ҷаҳон анҷуман шуд бари тахти ӯй.
 Фурӯ монда аз фарраи бахти ӯй.
 Ба Ҷамшед бар гавҳар афшонданд,
 Мар он рӯзро рӯзи нав хонданд.
 Сари соли нав ҳурмузи фарвадин,
 Баросуда аз ранҷ тан, дил зи кин.
 Бузургон ба шодӣ биёростанд,
 Маю ҷому ромишгарон хостанд.
 Чунин рӯзи фаррух аз он рӯзгор
 Бимонда аз он хусравон ёдгор. [2, 64]

«Наврӯзнама»-и Хайём, ки дар ин замина аз муҳимтарин китобҳои доир ба ҷашни Наврӯз ва аз замони Ҷамшед шурӯъ шудани он маълумоти нисбатан батафсилро дар ихтиёри хонандагон мегузорад. Чунончи, ӯ мегӯяд: «Сабаби ниҳодани Наврӯз он будааст, ки чун бидонистанд, ки Офтобро ду давр бувад, яке он ки ҳар сесаду шасту панҷ рӯз рубъе аз шабонрӯз ба аввал дақиқаи Ҳамал боз ояд ба ҳама вақту рӯз, ки рафта буд бад-ин дақиқа натавонад омадан, чи ҳар сол муддате кам шавад ва чун Ҷамшед он рӯзро дарёфт, «Наврӯз» ном ниҳод ва ҷашн оин овард ва пас аз он подшоҳон ва дигар мардумон бад-ӯ иқтидоъ карданд...». [17, 25-26] Дар «Шоҳнома»-и Саолибӣ низ оид ба Наврӯз ва ҷашнгирии расмӣ он аз рӯзгори Ҷамшед изҳори назар шудааст: «Чун Ҷамшед ба подшоҳии ҷаҳон расид ва париву мардум роми ӯ шуданд, барои онон суҳанронӣ кард ва гуфт: ман барои вежагиҳо, ки Худованд бар ман арзонӣ дошта ва фурӯге, ки ба ман додааст, подшоҳи шумо шудаам, то заминро ободон созам ва мардумро бебиму осуда

гардонам ва дод бигустаронам, диҳиши бисёр кунам ва некиҳоро зинда кунам ва бадиро аз миён бардорам. Мардум ўро намоз бурданд ва аз подшоҳии ӯ шодиҳо карданд... Он гоҳ фармон дод, ки гардунае аз очу соҷ бисозанд ва онро ба дебо фарш кунанд. Сипас, бар он савор шуд ва девонро фармуд, ки ўро баргиранд ва ба миёни осмону замин бубаранд ва бо ҳамон чархи якрӯза аз роҳи ҳаво аз Дамованд ба Бобул омад. Ин рухдод дар нахустин рӯзи фарвардин аз нахустин моҳи баҳор пеш омад, ки оғози сол ва ҳангоми тозагии ҷаҳон ва зинда шудани замин пас аз марги он аст. Мардум он рӯзро рӯзи нав ва ҷашни фархунда номиданд ва сарафрозии фароҳам ва подшоҳии шигарфи кишвар донистанд ва онро ба сони бузургтарин ҷашнҳо баргузиданд ва Наврӯзаш номиданд ва Худои гиромиро барои ин, ки чунин ҷойгоҳи арҷманд ба подшоҳашон бахшидааст, сипос гуфтанд ва низ Худовандро, ки ба фархундагии Ҷамшед ба онон рӯзӣ бахшида ва дар сояи ӯ ононро дар нозу осоиш ҷой додааст, ситоиш карданд. Ва ба ҷашну ромишу шодхорӣ ва пойкӯбӣ пардохтанд ва доди ин ҷашни хучастаро бидоданд» [21, 46-47]. Мо ингуна маълумотро дар «Форнома»-и Ибн-ал-Балхӣ, ки дар асри XII зиндагӣ эҷод кардааст, низ боздид менамоем. Ба қавли муаллифи ин китоб, «Ҷамшед ба як ривоят бародари Тахмураш будааст ва ба ривояти дигар бародарзодаи ӯ будааст ва падарашро Ваюнҷаҳон гуфтандӣ... ва муддати мулки ӯ ҳафтсаду шонздаҳ сол буд... Ва аввал касе, ки наққошӣ ва суратгарӣ фармуд, ӯ буд. Ва Истаҳри Порсро дорулмулк сохт ва онро шаҳре азим гардонид... Се қалъа сохт дар миёни шаҳр ва онро Сегунбадон ном ниҳод. Яке қалъаи Истаҳр ва дувум қалъаи Шикаст ва савум қалъаи Шакнаван... Пас бифармуд то ҷумлаи мулк ва асҳоби атроф ва мардуми ҷаҳон ба Истаҳар ҳозир шаванд, чи Ҷамшед дар сарои нав бар тахт хоҳад нишастан ва ҷашн сохтан ва ҳамагон бар ин миод он ҷо ҳозир шуданд ва толеъ нигоҳ дошт ва он соат, ки Шамс ба дараҷаи эътидоли рабей расид, вақти солгардиш дар он сарой ба тахт нишаст ва тоҷ бар сар ниҳод ва ҳама бузургони ҷаҳон дар пеши ӯ бистоданд ва Ҷамшед гуфт: «Бар сабили хутба, ки Эзиди таоло варҷу баҳои мо тамои гардонид ва таъйид арзонӣ дошт ва муқобалаи ин неъматҳо ба ҳештан воҷиб гардонидем, ки ба раоё адл ва некӯӣ фармоем». Чун ин суханон бигуфт, ҳамагон ўро дуои хайр гуфтанд ва шодиҳо карданд ва он рӯз ҷашн сохт ва Наврӯз ном ниҳод ва он сол Наврӯз оин шуд ва он рӯзи ҳурмуз аз моҳи фарвадин буд ва дар он рӯз бисёр хайрот фармуд ва як ҳафта мутавотир ба нишоту ҳуррамӣ машғул буданд...» [18, 35-38].

Хулоса, тамоми сарчашмаҳо Ҷамшедро бунёдгузори Наврӯз ва Наврӯзро ҷашни миллии ақвоми ориёӣ, аз ҷумла тоҷикону форсҳо, хондаанд. Аз ин рӯ, Наврӯз ҳамчун ҷашни қадимию милли ҳамеша барои мо ошно буд, зеро он аз падарону бобоён, яъне нисбонамон ба мо мерос мондааст. Албатта, дар ин замина хидмати муаллифони китобу рисолаҳое, ки оид ба Наврӯз маълумоти арзишмандро дар ихтиёри ҳаммиллатони хеш гузоштаанд, хеле бузург мебошад. Аммо мо ба васфи Наврӯз беш аз ҳама дар шеърӣ ҷаҳонгиромон рӯ ба рӯ мешавем. Агар мо бихоҳем дар ин замина мисол биёрем, дар ҷандин муҷаллад намегунҷад. Бинобар ин, мо бо овардани ҷандин намуна дар ин мавқеъ иктифо менамоем:

Рӯзи Наврӯз аст имрӯзу чу имрӯз гузашт,
Кас бад-ин дарнарасад, то нарасад соли дигар.[6, 171]

Фаррухӣ

Наврӯз рӯзгор мучаддад кунад ҳаме
В-аз боғи хеш боғи Ирам рад кунад ҳаме.[7, 136]

Манучехрӣ

Наврӯз ҷавон кард ба дил пиру ҷавонро,
Айёми ҷавонист заминрову замонро.[3, 50]

Абулфараҷ

Алами давлати Наврӯз ба саҳро бархост,
Заҳмати лашкари сармо зи сари мо бархост.[15, 40]

Саъдӣ

дТавре ки мебинем, аҳли илму адаб дар осори хеш доир ба Наврӯз маълумоти муфид додаанд ва онро аз лиҳози мухталиф мавриди васфу ситоиш қарор додаанд. Эшон, бад-ин тартиб дар зинда ниғаҳ доштани зехну хотираву тафаккури миллии мо хидмати пураарзиш намудаанд ва ба наслҳои бадина сабақи худшиносиву худогоҳӣ додаанд. Ба қавли шоир:

Аввал сабақи ту абҷад омад, яъне
Бар сирати аб ва ҷадди худ бояд буд.[19, 25]

Воқеан, агар онҳо дар бораи расму русум, ҷашну идҳои ниёгон, аз ҷумла Наврӯзу Садаву Меҳргон ва ғайра, дар кутуби хеш маълумот намероданд ва аз ин ҷашнҳои ситоиш ба амал намеоварданд, мо дар бораи ин идҳо ҳеҷ гуна тасаввуроте надоштем. Лиҳозо, мо маҳз аз рӯи гуфтори эшон дар бораи Наврӯз, сабабу оғози ҷашнгирӣ, тарзи барпо кардан ва бисёре аз вижаҳои он маълумот ба даст меоварем ва аз ҷашни қадимию милли будани он огоҳӣ меёбам. Аз ин рӯ, мо бояд ба муаллифони ин кутубу расоилу ашъор таҳсину офарин хонем, ки Наврӯзро барои мо муаррифӣ намудаанд ва поягузори оғозгару расмiateбахши он будани Ҷамшедро таъкид ва таъйид намудаанд. Масалан, дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ», ки дар соли 1652 дар Ҳинд иншо шудааст, зимни маълумот доир ба Ҷамшед, аз поягузори Наврӯз будани ӯ низ сухан дар миён оварда шудааст: «Ҷамшед номи подшоҳест маъруф, ки ӯро арабон Манушалх гӯянд. Ва ӯ дар аввал Ҷам ном дошт, яъне султон ва подшоҳи бузург. Ва сабаби Ҷамшед гуфтан он шуд, ки ӯ сайри олам мекард, чун ба Озарбойҷон расид, рӯзе буд, ки Офтоб ба нуқтаи аввали Ҷамал омада буд. Фармуд, ки тахти мурассаъеро дар ҷои баланде гузоштанд ва тоҷи мурассаъе бар сар ниҳода бар он тахт нишаст. Чун Офтоб тулӯъ кард, шуъо ва партави Офтоб бар он тоҷу тахт уфтод, шуъое дар ғояти равшанӣ падид омад. Ва чун ба забони паҳлавӣ шуъоро шед мегӯянд, ин лафзро бар Ҷам афзуданд ва Ҷамшед гуфтанд, яъне подшоҳи рӯшан. Ва дар он рӯз ҷашне азим карданд ва он рӯзро Наврӯз ном ниҳоданд» [9, 324].

Мусаллам аст, ки дар таърихи тамаддун ва фарҳангу адаби тоҷикӣ расму русум ва ҷашнҳои зиёде мавҷуданд, аммо бузургтарини онҳо иди Наврӯз мебошад, ки аз бостонзамон бо шукӯҳу шавкати хос дар байни ақвоми эронӣ ҷашн гирифта мешавад. Лиҳозо, на фақат муаллифони китобҳои пешин, балки асри гузашта ва имрӯз низ доир ба он маълумоти арзишманд дар ихтиёри мо гузоштаанд. Ин муаллифон низ дар асарҳои Наврӯзро ҳамчун ҷашни милли, оғози баҳор, ҷашни табиат, кишту кор, сари сол, бедории замин, рӯишу ҳаракат таъбир ва тавсиф намудаанд ва бо ин роҳ дар пойдоорию устуворию мондагории он сахм гирифтаанд. Чунончи, устод Айни дар «Ёддоштҳо» гуфтааст: «Иди Наврӯз, ки дар сари соли шамсӣ, дар аввали Ҷамал сар мешуд, яке аз идҳои пеш аз исломият аст. Бинобар ин халқи тоҷик, дар ҳолате ки иди рамазон ва иди қурбон барин идҳои диниро як рӯз барпо медошт, иди Наврӯзро ҳафтаҳо давом медод. Ба сабаби дар аввали баҳор, дар вақти ба ҳаракат даромадани тамоми растаниҳо рост омадани ин иди табиат, инсон ҳам ба ҳаракат меомад. Аз ин ҷост, ки тоҷикон «Ҷамал-ҳама чиз дар амал» мегӯянд. Дар ҳақиқат, ин ид ба ҳаракат омадани киштҳои ғалладона ва сар шудани киштукори дигар ҳосилоти заминӣ буд, ки инсонро сер карда, сабаби бақои ҳаёти ӯ мешуданд. Дар замонҳои пеш деҳқонони тоҷик пеш аз соли нав-пеш аз моҳи Ҷамал-дар ҳар деҳа ба майдонҳо ҷамъ шуда гӯштигирӣ ва дигар ҳаракатҳои баданӣ карда гӯё ба тани аз сармои зимистон афсурдашудаашон қуввати нав медоданд ва дар аввали Ҷамал се рӯз сайругашти умумӣ карда, ба киштукор медаромаданд. Аммо рӯҳониён ба ин ид ранги динӣ дода, «ҳафт салом» тар карда хӯрданро расм карда, ӯро як манбаи даромади худ қарор доданд. Ҳатто беҳаётарин муллоён «дар бораи шарафи ин ид» аз номи пайғамбар ҳадисҳо сохта бофта бароварданд...» [14, 580]. Дар ҳақиқат, аъроб баъди пирӯзӣ, кӯшиданд, ки ба ҳар васила бисёре аз расму русум, ҷашну оинҳои миллии моро маҳв созанд ва бад-ин васила ба ёду хотираву худшиносии миллии мо осеб бирасонанд, аммо билкул натавонистанд ба ин мақсади хеш бирасанд, яъне Наврӯзро нобуд созанд, чунки мардум дар баробари пазириши ислом аз расму русум, ҷашну оинҳои миллии худ, аз ҷумла Наврӯз, даст накашиданд, балки бо сабабҳои айнию зехнӣ онро ба шакли тоза, бо рангу бори дигар, аз ҷумла бо рангу бори мазҳабӣ, эҳё намуданд. Агарчи бархе аз удабову

уламои чоплусу маддох, аз чумла Унсурию Фаррухию Ғазолӣ, даст ба бостонситезӣ мезаданд ва ба чашни миллии мо метохтанд, аммо ғолибан аҳли қалам барои зинда нигоҳ доштани арзишҳои миллӣ, аз чумла забон ва Наврӯз, кӯшо буданд. Дар ин замина, яъне эҳё ва зинда нигоҳ доштани рӯҳи миллӣ, расму оинҳои қадимӣ, шоҳону паҳлавонони асотирий, шахсиятҳои таърихӣ ва ба вижа забон, хидмати муаллифи «Шоҳнома»-Абулқосим Фирдавсӣ хеле бузург ва қобили тамҷид мебошад. Ба қавли худи шоир:

Басе ранҷ бурдам дар ин сол сӣ,
Ачам зинда кардам бад-ин порсӣ. [22, 205]

Дигар, дар тарвич, зинда мондану эҳёи арзишҳои бостонӣ давлатҳои миллию маҳаллии эронитаборон, аз чумла Саффорӣён ва Сомонӣён, нақши муҳим бозидаанд. Онҳо на танҳо забон, балки расму русум, ҷашну оинҳои бостонӣ, аз чумла Наврӯзро низ зинда намудаанд ва бад-ин тартиб тамадун ва фарҳанги миллиро аз марғ начот додаанд. Ба қавли Муҳаммадамини Рӣёҳӣ, «бо ҳимояти давлати Сомонӣ, аз як тараф, фарҳанги эронӣ дар омезиш бо фарҳанги исломӣ ҷилваю таровати навойин ёфт, аз тарафи дигар, баргузори ҷашнҳои эронӣ аз Наврӯзу Меҳргону Садаву Баҳманҷана рӯҳи тозае дар пайкари ҷомеаи Эрон дамид» [11, 48]. Аммо, баъди аз байни рафтани давлати миллии Сомонӣён ва рӯи кор омадани Ғазнавиёни турктабор бостонситезӣ авҷ мегирад, ҳикмату андеша, баҳсу истидлол, озодандешӣ рӯ ба заволи мениҳад. Девону мадраса бар алайҳи тамаддуну фарҳанги миллӣ мебарояд. Илмҳои ақлӣ аз мадрасаҳо берун андохта мешаванд, таълим ба забони арабӣ сурат мегирад. Хусусан дар мадрасаи Низомияи Бағдод бозори таассубу хурофоту бостонситезӣ гарм мегардад. Аз ин рӯ, Ғазолӣ, ки аз пешвоёни бостонситезон буд, «баргузори маросими Наврӯзу Сада ва фурӯши лавозимеро барои онҳо «ҳаром» шумурда ва гуфта: «Изҳори шиори ғабракон аст, ки муҳолифи шаръ аст... Наврӯзу Сада бояд, ки мундарис шавад ва касе номи он набарад. Шаби Сада ҷароғ фаро набояд гирифт, то аслан оташ набинанд. Ва нашояд, ки номи ин рӯз баранд ба ҳеч вачҳ, чунонки аз ӯ худ нишон намонад» [11, 150]. Агарчи душманони арзишҳои миллӣ, хушкмағзону кӯрдилон ба Наврӯз ба назари манфӣ ва душманӣ менигаристанд, вале мардум ҳамвора ин ҷашнро ба масобаи ҷашнҳои миллӣ баргузор мекарданд ва аз бузургтарин идҳо мешумориданд. Ба ҳарфи дигар, тоҷикон, ки аз дер боз қудрати иҷтимоӣ сиёсӣ, яъне шамшерро аз даст дода, аз миллати забардаст ба миллати зердаст табдил ёфта буданд, минбаъд тавассути қалам мубориза мекарданд ва даст ба ҳаллоқият мезаданд. Мутаассифона, қалам дар хидмати аҳли зӯру зар буд ва аҳли адабу илм бар муроди аҳли зӯру зар сухан мегуфтанд, зеро давлаташонро аз даст додаву асири ғуломони худ гардида буданд. Аз ин рӯ, танҳо ҳузури фарҳангию маънавию адабӣ доштанд ва фақат бо забон ва бархе аз расму оинҳои миллии хеш, аз чумла Наврӯз, аз вучуди хеш хабар медоданд. Аммо, тавре ки гуфтем, истилогарон, ки давлатро соҳибӣ карда буданд ва бо андешаву рӯҳи миллӣ душманӣ меварзиданд, натавонистанд, ки билкул забону расму оинҳои мо, аз чумла Наврӯзро аз байн бибаранд. Воқеан, забон ва Наврӯз ду боли тавоноии миллат буд, ки Аҷамро зинда нигоҳ медошт ва мучиби мубоҳоти мо дар тӯли замонҳо, аз чумла замони бедавлатӣ (аз асри XI то аввали асри XX), буд. Лиҳозо, забон ва ҷашни Наврӯз ҳамеша аз муҳимтарин ифтихороти миллии мо дар дарозии таърих будааст ва худшиносию ҳудогоҳии моро таъмин намудааст. Агар чунин намебуд, аз қалами Мавлоно чунин абёт таровиш намекард:

Форсӣ гӯ, гарчи тозӣ хуштар аст,
Ишқро худ сад забони дигар аст.
Бӯи он дилбар чу паррон мешавад,
Он забонҳо чумла ҳайрон мешавад. [10, 313]

Бе сабаб нест, ки донишманди пурмои муосири тоҷик Акбари Турсон забони тоҷикии форсӣ ва ҷашни Наврӯзро ду шахсутуни ҳештаншиносӣ хонда ва гуфтааст: «Иморати ҳештаншиносии тоҷику эронӣ ду шахсутун дорад, ки ба унвони мучассамаи суннати зиндаи мардум замонати бақои рӯзгор аст: яке забони форсисти дигар ҷашни

Наврӯз. Ва аз ин рӯ, ҳар истилогаре, ки Ориёзаминро забт карду мардуми зодсарвашро таҳти итоати худ нигоҳ доштан хост, пеш аз ҳама ин ду рукни ҳастии таърихии аҷамиёро шикастанӣ шуд: ё забони форсиго хонабанд кард ё чашни Наврӯзро боздошт ва ё ҳар ду. Чунончи, юнониёни мақдунӣ, ҳамин ки Эронро забт карданд, нахуст таҳти Ҷамшедро оташ заданд... Сарафшонони Искандар, ки ўро вассофони таърихиаи шогирди Арасту меҳонанд, иҷрои фармони он «шоҳи оқилу одил»-ро аз китобсӯзӣ сар карданд. Ва нахуст нодиртарин дастхати Авасторо, ки дар ҷандин пӯсти гов бо оби тилло навишта буданд, аз ҳазинаи Доро берун оварда, оташ заданд!.. Пас барои ҳокимияти юнониён ё арабҳои ғолибро дар Эрон Турон устувор намудан Искандар ва баъд Кутайбаро мебоист даставвал ҳофизаи таърихии мардуми мағлубро кӯр кардан. Вале чунин кори таърихсӯзро на ину на он аҷнабӣ натавонистӣ кардан!..» [10, 15-16]. Дар ҳақиқат, Наврӯз, ки аз қадимтарин ҷашнҳои миллии мардуми мост, бо вучуди фишорҳои муҳталиф аз ҷониби истилогарон ва мутаасибони худию бегона, дар дарозии таърих, на танҳо нест нашуд, коҳиш наёфт, балки батадриҷ хусусияти ҳамагонӣ касб намуд ва ҳар чи бештар таваҷҷӯҳи дигаронро ба худ ҷалб намуд, ба ҷашни қавму миллатҳои ҳамсояву ҳамдин табдил ёфт ва билохира мақоми байналмилалӣ пайдо кард, яъне ба таъбири Мавлавӣ, ба дили мову «ҷаҳониён» шодӣ ва нишот илқо намуд:

Андар дили ман, маҳо, дилафрӯз тӯй,
Ҳастанд дигарон, валеқ дилсӯз тӯй.
Шоданд ҷаҳониён ба Наврӯзу ба ид
Иди ману Наврӯзи ман имрӯз тӯй. [4, 8]

Бояд гуфт, ки ҷашнгирии Наврӯз дар Тоҷикистони мо маҳз дар асри гузашта хусусияти ҳамагонӣ пайдо намуд, аз зери фишорҳои муҳталиф берун омад ва ҳамчун ҷашни миллии эҳё гардид. Ба ҳарфи дигар, ҳалқи тоҷик маҳз дар асри гузашта, бо ташкилшавии Ҷумҳурии мустақили Тоҷикистон (1929), на танҳо ҷашнҳои миллии, балки номи адибону олимони худро ҳам дигарбора зиндаю эҳё намуд. Маҳз дар рӯзҳои дуҷуми сеюми Наврӯз таҷлил гардидани «Рӯзи Рӯдакӣ» далели гуфтаҳои метавонанд буда бошанд. Мо ин маъниро дар оғози мақолаи «Рӯзи Рӯдакӣ», ки дар маҷаллаи «Дониш ва омӯзгор» нашр шудааст, бармало боздид менамоем: «Дар таъкиби як силсила дархостҳои заҳматкашони тоҷик, чи ба воситаи мақолот дар рӯзномаҳо ва чи аз забони ҷиргаи (ҳайати мушовараи) Вазорати маорифи Тоҷикистон, рӯзи 2 ва 3- юми иди Наврӯз-Соли навро «Рӯзи Рӯдакӣ» таъйин кард» [5, 428 – 429]. Гузашта аз ин, дар қарори вижаи барои КМ ПК Тоҷикистон, ки ба ҷашнгирии Наврӯз ихтисос мегирад, чунин изҳори назар шудааст: «Барқарор намудани «Наврӯз», ки иди меҳнат ва баҳор аст, намунаи муносибати эҳтиёткорона ба маросими башардӯстонаи замони гузашта мебошад. Ин ид аз рӯҳияи динӣ тамоман озод буда дар назари мо чун намоиши ҳаяҷонбахши тантанаи фасли баҳор хувайдо гардид» [20]. Ҳақиқатан ҳам Наврӯз, ки аз идҳои бузург ва қадимии мардуми мо ба ҳисоб меравад, иди меҳнату баҳор, сари соли нав ва ҷашни башардӯстона буда, ба мазҳабе, ба дине алоқаманд нест, балки як ҷашни шодию нишот, бахту нур, пирӯзӣ бар зулмот, сулҳу дӯстию ваҳдат, айёми баробаршавии шабу рӯз, оғози кишту кор, деҳқонӣ, ҳамраъӣ, ҳамфикрӣ, ҳамдилӣ мебошад, ки роҳи тӯлонӣ ва пур аз шебу фарозро паймуда, то ба имрӯз расидааст. Бинобар ин, мо бояд ин ҷашни миллиро ба таври боиставу шоиста таҷлил бинамоем ва ба гузаштаи худ жарфтар сар фуру бибарем, таърихи онро хубтар беҳтар биёмӯзем ва бад-ин васила дар тарбияи шаҳрвандони Тоҷикистони тозаистиклоламон, хусусан ҷавонон, ки ояндаи кишвари мо дар дасти онҳост, сахим бошем. Дар воқеъ, таҷлили бошукӯҳи Наврӯз барои дар рӯҳияи ҳештаншиносӣ, арҷгузорӣ ба арзишҳои миллию бостонӣ тарбия кардани шаҳрвандони кишвар, ба вижа дар замони истиклолият ва мақоми байналмилалӣ гирифтани ҷашни Наврӯз, аҳамияти хос касб менамояд. Алабтга, ин боиси ифтихори мо-тоҷикону форсҳою эронинажодон ва тамоми мардуми мутараққии олам мебошад. Ҳақ бар ҷониби Президенти кишвар, пешвои миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аст, ки гуфта: «Имрӯз Наврӯзи аҷдодии мо на танҳо дар кишварҳои ориёӣ, балки дар сарзаминҳои низ ҷашн гирифта мешавад, ки дар замони худ

аз сарчашмаи пурбаракат ва ҷовидонаи фарҳанги мо баҳравар шудаанд. Мо ҳоло аз он хушбахтем, ки тамоми халқҳои Осиёи Миёна дар рӯзи ин ҷашни фархунда ҳамдигарро ба ибораи тоҷикии «Наврӯз муборак» табрик мекунад. Ин нукта бори дигар тасдиқ мекунад, ки миллати мо дар тамоми таърихи худ нақши паҳнкунандаи тамаддуноро бозидааст» [4, 7]. Оре, миллати мо фарҳангофарину тамаддунсоз ва дорои орову андешаи қавии миллию байналмилалӣ мебошад. Ҳамин рӯҳи қавии миллӣ ва байналмилалӣ тамаддуну фарҳанги мо буд, ки Наврӯз ба ҷашни ҷаҳонӣ табдил ёфт ва мучиби таҷлили он дар бисёре аз кишварҳои ҷаҳон гардид. Ҳамоиш ва ҷорабиниҳое, ки ҳамасола дар ин замина дар кишварҳои мухталиф, аз ҷумла Тоҷикистон, баргузор мегарданд, шаҳодати густариш ва тавсеаи ин иди миллӣ ва ҷаҳонӣ мебошанд. Мо боварӣ дорем, ки ин ҳамоиш ва ҷорабиниҳо ба иди дӯстии халқҳою кишварҳо, шеърӯ сухани воло, ваҳдату сулҳу сафою одамият табдил меёбад ва дар таҳкими ҳудӯгоҳию ҳудӯшносии миллати мо нақши муҳим мебозад. Ба қавли шоир:

Ҳар сари мӯи туро ҷилваи нози дигар аст,
Нигаҳе сӯи худ андоз, ки дидан дорӣ! [8, 315]

Тавре ки гуфтем, қариб тамоми сарчашмаҳо ва нақлу ривоятҳо таҷлили расмӣ Наврӯзро аз замони Ҷамшед медонанд ва ба номи ӯ рабт медиҳанд. Агарчи Наврӯз то Ҷамшед низ ҷашн гирифта мешуд, аммо маҳз дар замони ӯ расмият пайдо мекунад. Аз ин рӯст, ки ин ҷашнро ҷашни ҷамшедӣ низ мегӯянд. Мисли он ки Рӯдакиро падари шеъри форсӣ ва сабки хуросониро сабки Рӯдакӣ низ ном мебаранд. Албатта, то Рӯдакӣ низ шоирон шеър мегуфтанд, аммо Рӯдакӣ аввалин касе буд, ки дар анвои мухталифи шеъри он замон шеърҳои пухта гуфт ва ба масобаи муассиси шеъри форсии тоҷикӣ қад баланд кард. Бинобар ин, бо як овоз ӯро падари шеъри форсии тоҷикӣ, бунёдгузори шеъри форсии тоҷикӣ хондаанд ва гоҳе сабки эҷодии ӯро ки хуросонист, сабки Рӯдакӣ ҳам гуфтаанд. Таҷлили Наврӯз низ ҳамин ранг аст, тавре ки гуфтем, агарчи пеш аз замони Ҷамшед онро ҷашн мегирифтанд, аммо дар замони Ҷамшед расмият пайдо мекунад. Аз ин хотир, ӯро муассиси ҷашни Наврӯз медонанд ва муаррифӣ менамоянд. Донишмандоне чун Берунӣ, Гардезӣ, Саолибӣ, Табарӣ, Фирдавӣ, Умари Хайём ва ғайра таҷлили ин ҷашнро ба Ҷамшед нисбат додаанд. Мутаассифона, имрӯз бархе аз донишмандон дар нигоришоти хеш бунёдгузори ҷашни Наврӯз будани Ҷамшедро сарфи назар менамоянд ва бад-ин тартиб аз ҷанбаи миллӣ бархурдор будани ин иди бузурги ориёӣ эронитаборро зери суол мегузоранд ва онро як иди маъмулии табиат ва қалам медиҳанд, ки гӯё аз ибтидо ҷашн гирифта мешуд ва ба подшоҳе, аз ҷумла Ҷамшед, иртибот намегирад. Аммо, тавре ки дар боло гуфтем, сарчашмаҳо нишон медиҳанд ва ривоят мекунад, ки ҷашни Наврӯз маҳз аз замони Ҷамшед ва бо ибтикори ӯ ба анъана даромад ва расмият пайдо кард. Аз ин хотир, ӯро бунёдгузори ин ҷашн медонанд. Воқеан, ҳар ҷашне, ки дар рӯи замин мавҷуд аст, таърихи ҳудӯ дорад. Масалан, ҷашни Сада, Меҳргон, Иди Қурбон, Рамазон, Иди 8 март ва ё Иди Модар, Иди якуми май ва ғайра. Лиҳозо, мо оғози ҷашнгирии ин идҳоро медонем. Мо танҳо аз оғози ҷаҳон беҳабарем, агарчи дар ин замина ҳам суханони зидду нақиз зиёданд, аммо аксари донишмандону шоирону нависандагони мутараққӣ аз аввалу анҷоми ҷаҳон изҳори беҳабарӣ кардаанд, ки намунаи волои онро мо дар дар ин байти Калими Қошонӣ боздид менамоем, ки забонзади мардум мебошад:

Мо зи оғозу зи анҷоми ҷаҳон беҳабарем,
Аввалу охири ин куҳнакитоб афтодаст.[8, 119]

Аммо, тавре ки гуфтем, бисёре аз руҳдодҳои дигар, аз ҷумла ҷашнгирии Наврӯз, Сада, Меҳргон, 8 март, Якуми май ва амсоли ин, таърихи ҳудӯ доранд ва барои ҳамагон маълуманд. Лиҳозо, нодида гирифтани онҳо ва сарфи назар кардани маълумоти сарчашмаҳои дараҷаи аввал доир ба Наврӯз ва гурез аз ҳақиқати таърихӣ як амали носавобу зиддимиллӣю зиддиинсонӣ ва таҳрифи воқеият маҳсуб меёбад. Чунончи, баъзе аз амалкарди пажӯҳишгарони эронӣ, ки аз ғаразҳои сиёсӣ маънавӣ эшон моя мегирад, барои мо-ворисони ин иди миллии тоҷикону форсҳо хеле нигаронкунанда буда, саҳт моро

нороҳат месозад, ба рӯҳ ва арзишҳои миллии мо зарба мезанад, зеро онҳо Наврӯзро на як ҷашни миллий, ки расман аз Ҷамшед ва бо ибтиқори вай шурӯъ мешавад, балки як ҷашне, ки гӯё «онро аз лобалои кӯҳҳо ва синаи даштҳо ва канори наҳрҳо ёфтаанд», медонанд. Масалан, дар баъзе аз китобҳои, ки дар Ҷумҳурии Исломии Эрон чоп мешаванд, мо ин гуна бархурдҳои носоҳеҳу нодуруст ва зиддимиллиро нисбат ба Наврӯз-иди миллии ақвоми эронӣ мушоҳида менамоем. Аз ин хотир, мо бояд ин гуна бархурди носоҳеҳи эшонро, ки аз сиёсат ва мавқеи зиддимиллии онҳо берун меояд, нодида нагирем, балки ҷилавгирӣ намоем ва бо далоили бароҳини қотеъ исбот намоем, ки ин ҷашн аз ягон ҷо ба кишвари мо (Эрону Хуросону Мовароуннаҳр) наёмадааст, мо онро аз ягон ҷо, масалан, аз домани дашту кӯҳ наёфтаем, зеро он тангаву тилло нест, бузу гӯсфанду гов нест, ки гум карда бошем, балки он иди миллии мост, ки ҳазорон сол боз мо онро ҷашн мегирем. Аммо муассиси он Ҷамшед мебошад ва расман ҷашнгирии онро сарчашмаҳо ба Ҷамшед ва замони подшоҳии ӯ нисбат додаанд. Ба ҳарфи дигар, ба таври расмӣ ҷашн гирифтани Наврӯз аз ҷониби Ҷамшед ва замони ӯ шурӯъ шудааст ва ҷашни Наврӯз як ҷашни миллий буда, муассиси он Ҷамшед мебошад. Мутаассифона, «муаллифи китоби «Наврӯзгон»- Муртазии Хунарӣ, бар хилофи нақлу ривоят ва маълумоти тамоми сарчашмаҳои дараҷаи аввал, ки ҷашнгирии Наврӯзро ба Ҷамшед нисбат медиҳанд, муассиси ин ҷашни миллий ва байналмилалӣ будани ӯро инкор менамояд ва онро на як ҷашни миллий, балки танҳо як ҷашни табиӣ, мардумӣ медонад, аммо кадом мардум зикр наменамояд. Ӯ бад-ин тартиб теша бар решаи арзишҳои миллии ақвоми эронӣ, аз ҷумла тоҷикону форсҳо, ки Наврӯз яке аз муҳимтарин идҳои миллии эшон мебошад, мезанад ва мегӯяд: «Наврӯзро мо-эронӣҳо ҳазорон сол пеш дар лобалои кӯҳҳо ва синаи даштҳо ва канори наҳрҳои ин сарзамин ёфтем. Ин моем, ки дар дарозии ҳазорон соли худу сарзамини худу фарҳанги худ як рӯзи бошукӯҳи бузург доштаем. Решаҳои барпоии Наврӯз фаротар аз устураҳо ва қиссаҳо. Ҳеҷ кас, ҳеҷ вақт дар ин диёр Наврӯзро ба хоҳири Ҷамшед ҷашн нагирифта ва намегирад, он ҳам Ҷамшеде, ки баъд аз подшоҳии дароз ва хидматҳои бисёр, оқибат ба шар шуд ва «аз осмон боло рафт». Аз Худо ва мардум рӯй гардонд ва Заҳрокро бар тахт хонд. Шояд шояхон барои ба даст овардани дили мардум ё шодии худ Наврӯзро ҷашн мегиританд... Наврӯзро ҷашн мегирем на бад-он ҷиҳат, ки фалон шох ва фалон ҳоким мехост додехӣ кунад, балки аз он рӯй, ки мо додхоҳӣ кардем... Бо ин ҳол касе Наврӯзро барои «ба мазолим нишастани Ҷамшед дар ин рӯз» ҷашн намегирад... Наврӯз ҷашни шумо ва ман ва падарони мост, ки мехоҳем бо саломату оромиш ва шодӣ дар ин диёр ва дар ин фарҳанг зиндагӣ кунем. Пас ин қорхоро мардум барои саломатӣ ва шодмонии худашон мекунанд, на барои он ки Сулаймон ангуштараширо гум кард ва пайдо кард ё Ҷамшед савори сандалии девон шуд ва аз Мозандарон ба Бобул рафт».

Бояд донист, ки таҳрифи таърих, воқеият, сарчашмаҳо ва ситез ба рӯҳи миллий, ба вижа олимону андешамандони бузурги илму адабу тамаддуни эронӣ, таҳқир ва таҳвин дар ҳаққи эшон, ки дар нигоришоти баъзе аз муҳаққиқони эронии пас аз Инқилоби исломӣ ба ҷашм мерасад ва аз рӯҳи панисломистӣ пантуркистонаи эшон поя мегирад, рӯз аз рӯз ривочу раванқ пайдо карда, ба авҷи аъло мерасад. Ин амали носавобу беҳирадона ва дур аз инсофу ҳақиқати онҳо на танҳо ба фарҳангу адабу тамаддуни сокинону соҳибони асосии кишвари Эрон-форсҳо, балки тоҷикон низ латмаи бузург мезанад. Воқеан, ҳамлаи онҳо ба рӯҳу андешаву тамаддуни миллий мо-ворисони ин тамаддуни бузургро наметавонад бетафовут ва бетараф бигузорад.» [20]. Бинобар ин, мо аз пажӯҳишгарону донишмандони эронӣ, ба вижа атрак, ки ба рӯҳи миллий, орову андешаи миллий аз паси панча менигаранд ва ҳама чизро мехоҳанд, ки ба номи ислом рабт бидиҳанд ва андешаву рӯҳи миллиро аз осори бостон дур бияндозанд ва андешаву орои ғайри миллиро ҷойгузини он намоянд, даъват ба амал меоварем ва мегӯем, ки эшон иштибоҳи азим менамоянд, зеро Наврӯз аз бузургтарин идҳои миллии ақвоми эронӣ, аз ҷумла тоҷикону форсҳо ва соири мардумони ба ин фарҳангу тамаддун мутааллиқ мебошад. Гузашта аз ин, Наврӯзро аз Ҷамшед, ки бунмояи тафаккур ва биниши миллии моро ташкил медиҳад ва дар баробари забони модарии мо баёнгарии хувияти миллии мо мебошад ва дар байни ҳамаи идҳои мо аз мақоми шомиху вароҷованд бархурдор аст, канда гирифтани, қанор гузоштан ва бад-ин тартиб,

ҳақиқатро нодида гирифтанд, зеро бори сиёсати нодурусти замони рафта ва теша бар решаи арзишҳои миллӣ задан амали ночавонмардона, дур аз инсоф ва як қори беҳуда аст. Воқеан, мо вақте ки Наврӯз меғӯем, пеш аз ҳама, номи Ҷамшед пешӣ назар меояд, чунки тибқи маълумоти тамоми сарчашмаҳои мӯтабар маҳз дар замони Ҷамшед ва аз тарафи вай ин ҷашн расмӣ пайдо кард ва минбаъд ба бузургтарин идҳои миллии мо табдил ёфт. Дигар, ҳамин рӯзи миллию инсонии Наврӯз буд, ки дар аввали асри ХХI ҳамчун ҷашни байналмилалӣ аз тарафи ЮНЕСКО пазируфта шуд ва маънию мазмуни тоза қасб кард ва ба яке аз ҷашнҳои муҳими ҷаҳонӣ мубаддал гардид. Беҳуда шоир нагуфтааст:

Осори беҳрӯзӣ бувад ойини Наврӯзи Аҷам,
Ин рӯзи фирӯзӣ бувад аз давраи «Ҷамшеди Ҷам». [21, 21]

Албатта, ин ҳодисаи ягона нест. Дар ин замина метавон дахҳо мисол овард, аммо мо бо овардани як мисоли дигар иқтифо менамоем. Чунончи, маҷаллаи Ал-Форобӣ, ки аз соли 2003 дар Қазоқистон бо сармоягузории ҚИЭ нашр мешавад ва қазоқ будани Форбиро таълиғ мекунад, дар шумораи аввали соли 2004 мақолаи донишҷӯи Донишгоҳи Истамбули кишвари Туркия-Абуъақаб Қараро нашр намуда, ҷашни Наврӯзро ба устураи туркӣ марбут доништа ва иртибот надоштани онро ба Ҷамшед чунин ғӯшзад менамояд: «Ононе, ки поягузории Наврӯзро ба подшоҳи эронӣ-Ҷамшед нисбат медиҳанд, далел надоранд ва дар асл Наврӯз дар устураи туркӣ марбут ба туркон аст... Душманон тамоми ҳешовандони Элхон наме аз подшоҳони ҳоконати туркро мекушанд ва ӯ бо ҳамроҳии қудрати хурдсолар Каён ва ҳоҳарзодааш Туқиз ба ғори Узгингон меравад ва дар он ҷо ба оҳан ва оташ дастрасӣ пайдо мекунад ва ба қудрати рушани оташ аз ғор берун меояд ва он рӯзро Наврӯз меҳонанд... Ба ҳама вақт Наврӯз моли ғайритуркон нест «ва агар дигарон низ Наврӯзро ҷашн мегиранд, аз туркон иқтибос кардаанд» [16, 200 – 201]. Ҳол он ки тамоми сарчашмаҳо, ки мо дар боло рӯйхати андаки онҳоро овардем, ин гуфтори бемаъназ ва ғайризӯро бадхӯнаи атрак ва донишмандону донишҷӯони онҳоро рад менамоянд. Ба зами Шиблии Нуъмонӣ:

Ҳарифи қавми миҷғони хунрезаш най зоҳид,
Ба даст овар рағи қоневу наштакро тамошо кун! [23, 108]

АДАБИЁТ:

1. Абӯрайҳон Берунӣ. Осор-ул-боқия. Душанбе, Ирфон, 1990
2. Абулқосим Фирдавсӣ. Шохнома, ҷ.1, Душанбе, Адиб, 1987
3. А.Абдуллоев, С.Саъдиев. Адабиёти форсу тоҷик дар нимаи дуҷуми асри ХI ва аввали асри ХI. Душанбе, Дониш, 1988.
4. Гулчини наврӯзӣ. Душанбе, 2011,
5. Донишномаи Рӯдакӣ, ҷ.2, Душанбе, 2008,
6. Девони Фарруҳии Систонӣ. Техрон, 1385,
7. Девони Манучехрии Домғонӣ., Техрон, 1385,
8. Девони Калими Қашонӣ. Техрон, 1369, с.315.
9. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотей, ҷ.1, Душанбе, Адиб, 1993,
10. Маснавӣ маънавӣ. Техрон, 2001,
11. Муҳаммадамини Риёҳӣ. Фирдавсӣ, Душанбе, Шӯҷоён, 2010,
12. Навруз дар ҷаҳон. – Техрон, 1379.
13. Роҳи васеъ ба расму оинҳои нав.-Тоҷикистони саветӣ, 13 ноябри соли 1967.
14. Садриддин Айнӣ. Ёддоштҳо, қ.4, Душанбе, 2009,
15. Саъдии Шерозӣ. Қуллиёт, ҷ.1, Душанбе, Адиб, 1988,
16. Сафар Абдулло. Нури сухан. – Олмотӣ: Дайк-Пресс, 2005.
17. Умари Хайём. Наврӯзнама. Душанбе, Адиб, 2012,
18. «Форнома»-и Ибн-ал-Балхӣ. Душанбе, Дониш, 1989,
19. Фарҳанги забони тоҷикӣ, ҷ.1, Москва, 1969,
20. Қамолӣ Саидзода. Ғалабаи руҳи мазабӣ бар руҳи миллӣ. Миллат 11-18 марти соли 2015.

21. «Шоҳнома»-и Саолибӣ. Душанбе, Бухоро, 2014,
22. Шоҳбайтҳои «Шоҳнома». Душанбе, Адиб, 1990,
23. Шиблии Нуъмонӣ. Шеър-ул-Аҷам. – Ҷ.1. – Техрон, 1368.

НАЗАРЕ БА МОҲИЯТ ВА МАЗМУНИ ҶАҲОНБИНИИ ИЛМӢ

ДАВЛАТЁРОВ С.С.

*Магистранти факултети фалсафа, кафедраи таърихи фалсафа ва фалсафаи иҷтимоии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон*

Дар мақолаи мазкур мазмун ва моҳияти ҷаҳонбинии илмӣ ва арзишу аҳамияти он ошкор карда шудааст. Ҷомеаи муосирро, ки яке аз ҳадафҳои асосии он ташаккули шахсияти инсон ва расидан ба камолоти маънавӣ мебошад, бидуни ҷаҳонбинии илмӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Зеро инсонӣ дорои ҷаҳонбинии динӣ ва рӯзмаррадошта, аз ҷаҳонбинии илмӣ-дунявӣ дур монда, аз дунёи илму маърифат бебаҳра мемонад.

Инчунин, дар мақола дарҷ гардидааст, ки ҷаҳонбинии илмӣ яке аз омилҳои асосии расидани инсон ба камолоти ахлоқию маънавӣ мебошад. Ишора шудааст, ки ҷаҳонбинии илмӣ хусусияти дунявӣ дошта, метавонад барои рушду инкишофи ҷомеаи инсонӣ ва таъмини ҳаёти моддиву маънавӣ мусоидат намояд. Воқеан ҳам ҷаҳонбинии илмӣ ба шахс имконият медиҳад, ки аз ҳар гуна ақидаҳои сохтаву бедалел, догматикӣ ва хурофотпарастӣ канор гирифта, воқеият, яъне олами объективиро ба тарҳи дигар баҳо диҳад.

***Калидвожаҳо:** ҷаҳонбинӣ, ратсионализм, ҷаҳонбинии илмӣ манфиатҳои миллӣ, таассуб, хурофот мантиқ, фалсафа, шуури ҷамъиятӣ, шуури ахлоқӣ, фарзияи илмӣ.*

ВЗГЛЯД НА СУТЬ И СОДЕРЖАНИЕ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ

ДАВЛАТЁРОВ С.С.

*Национальный университет Таджикистана, магистр философского факультета, кафедры
истории философии и социальной философии.*

В данной статье раскрыты сущность и содержание научного видения, мировоззрения. Невозможно представить современное общество без научной перспективы, одной из главных целей которого является формирование человеческой личности и достижение духовного совершенства. Потому что религиозный человек далек от научного мировоззрения и остается лишенным мира науки и знаний.

Также в статье утверждается, что научное мировоззрение является одним из главных факторов приведения человека к нравственной и духовной зрелости. Отмечено, что научное мировоззрение имеет светский характер и может способствовать прогрессу и развитию человеческого общества, обеспечению материальных и духовных признаков. В действительности научное мировоззрение позволяет человеку избавиться от всякого рода простых и необоснованных представлений, догматики и суеверий и по-иному оценить действительность, то есть объективный мир.

***Ключевые слова:** мировоззрение, рационализм, научное мировоззрение, национальные интересы, фанатизм, суеверие, логика, философия, общественное сознание, нравственное сознание, научная гипотеза.*

A LOOK AT THE ESSENCE AND CONTENT OF THE SCIENTIFIC WORLDVIEW

DAVLATYOROV S.S.

*Tajik National University, master's degree department of the faculty of philosophy,
Department of History of philosophy and Social philosophy.*

In this section, the essence and content of the scientific vision, as well as its meaning, are explained. It is impossible to imagine a modern society without a scientific perspective, one of the main goals of which is the formation of human personality and the achievement of spiritual perfection. Because a religious person is far from the scientific worldview of a modern thinking person and is deprived of the world of science and knowledge. Also in the article it is argued that the scientific outlook is one of the main factors in bringing a person to moral and spiritual maturity. It is noted that the scientific worldview has a secular character and can contribute to

the progress and development of human society, providing material and spiritual signs. In reality, a scientific worldview allows a person to get rid of all kinds of simple and unfounded ideas, dogmatics and superstitions, and to evaluate reality in a different way, that is, the objective world.

Keywords: *worldview, rationalism, scientific worldview, national interests, fanaticism, superstition, logic, philosophy, social consciousness, moral consciousness, scientific hypothesis.*

Дар нисбати марҳилаҳои таърихӣ ҷомеа замони муосир ба ташаккул ва тақвият додани ҷаҳонбинии илмӣ ниёзи бештар дорад, зеро рушди бонизомии ҷамъияти муосирро бе илм, техника ва маърифати ақлонӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Талаботи замон аз як ҷониб ва аз ҷониби дигар ташаккул ёфтани хурофотпарастии таассуби динӣ тақозо менамоянд, ки нигоҳи илмӣ ба ҳама падидаҳо ҳодисаҳо афзалият дошта бошад. Зери мафҳуми “ҷомеаи муосир” ва ё “ҷомеаи мудερн”, пеш аз ҳама ҳамқадами замон дар самти азхуд намудани дастовардҳои навини илмию техникиӣ ва шинохти моҳияту мазмуни онҳо дар назар дошта мешавад. Аз ин лиҳоз, агар ҳадафи асосии ҳар як давлату миллат пайдо намудани мавқеъ дар миқёси олам, шиносонидани худ дар арсаи байналмиллалӣ ва ҳамқадами замон будан бошад, пас бе ташаккул додани маърифат ва ҷаҳонбинии насли наврасу ҷавон ба он шарафёб шудан ғайриимкон мебошад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки ҳар қадаре илму маърифат ва ҷаҳонбинии илмӣ шахсияти муосир ташаккул ёбад, ҷомеа ба муваффақият ва қомеъҳои ноил мегардад. Дар ҷаҳони муосир давлатҳои абарқудрат ва пешрафта кӯшиш менамоянд, ки ҳарчи бештар ба ташаккул додани сатҳи маърифат ва рушди неруи зеҳнии шахрвандони худ диққати зарурӣ дода, сармоягузори намоянд ва аз кӯшиши мағзҳо пешгирӣ кунанд. Дар ин росто, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маврид таъкид карданд, ки “Рушди илму маориф калиди пешрафти ҳамаи соҳаҳо ва омили муҳимтарини таъмин намудани ояндаи босуботи давлат ва фардои босаодати ҷомеа ба ҳисоб меравад” [7, 39].

Воқеан, калиди илму маърифат ва рушди ҷаҳонбинии илмӣ таълиму тарбияи мувофиқ, дар маҷмӯъ, маориф ба ҳисоб меравад. Низомии дурусти маориф ва устодони донишманду ботачриба мафкураи насли муосирро ҷониби дарки дурусти олам ва ҳодисоту воқеоти он раҳнамоӣ карда, ба ин васила ҷаҳонбинии илмиро тақвият мебахшанд. Масъулияти аз ҳама муҳимми аҳли илму маориф дар тақвият ва ташаккул додани ҷаҳонбинии илмӣ, инсонсозӣ ҳулоса мегардад. Маҳз ақлгарой ва доштани ҷаҳонбинии илмӣ метавонад дар мубориза ба ҳар гуна идеологияи иртиқоӣ ғолиб ояд. Аз ин рӯ зарур аст, ки моҳият ва мазмуни ҷаҳонбинии илмӣ, инчунин арзишу қиммати он ошкор ва дастраси ҳамагон гардонида шавад.

Шахси муосир бояд бисёр масъалаҳои сатҳи мураккаби гуногунро ба миён гузорад ва ҳал кунад, роҳҳои ҳалли ғайристандартиро ҷустуҷӯ ва пайдо кунад. Ин ба ташаккули ҷаҳонбинии он мусоидат мекунад. Аҳамияти ҷаҳонбинии илмӣ дар ҳаёти инсон маҳз аз он сабаб меафзояд, ки илм ба қувваи истеҳсолкунандаи ҷамъият табдил ёфта, пешрафти илмию техникиӣ, информатсионӣ ва компютеркуниро метезонад. Вусъати илм дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, дар тамоми қисматҳои ҷамъиятӣ торафт пурзӯр шуда истодааст. Ин аз он далолат медиҳад, ки маҳз ҷаҳонбинии илмӣ ба инсоният чунин дастовардҳоро фароҳам овардааст.

Ҷаҳонбинии илмӣ дар ҷомеаи муосир мақоми хосса касб кардааст, ки вазифаи он ҳалли муҳимтарин масъалаҳо, аз қабилӣ муайян кардани мавқеи инсон дар ҷамъият, маъноӣ ҳаёт, фаҳми дурусти ҳосияту моҳияти ашъҳо, ҳодисаву падидаҳои ҷамъиятӣ мебошад. Ҷаҳонбинии илмӣ на танҳо ба фаъолияти инсонӣ рангу тобиш медиҳад, инчунин баъзе самтҳои асосии фаъолиятро низ муайян мекунад. Яъне дар баробари дигар омилҳои мазмун, самт ва нақшаи фаъолиятро муайян мекунад.

Мафҳуми ҷаҳонбиниро асосгузори фалсафаи класикии Олмон И. Кант аввалин бор дар Аврупо дар нимаи дуоми асри 19 ба истилоҳи илмӣ ворид кардааст, ки сарчашмаи

пайдоиши онро аз мафҳуми олмонӣ медонанд. Иммануэл Кант аввалин касест, ки ин мафҳумро зикр кардааст, аммо ӯ ин мафҳумро ба маънои умумии мафҳуми ҷаҳонбинии имрӯза зикр накардааст [10, 9]. Гегел бошад, дар асараш “Философская пропедевтика” аз мафҳуми «ҷаҳонбинии ахлоқӣ» истифода намуда, онро ба ин унвон дохил кардааст [4, 7 – 209].

Ҷаҳонбинии илмӣ, ки дар асрҳои 15 – 16 ба вучуд омад, таҳқиқи нави фалсафиро тақозо мекард ва мебоист сохти навро ба вучуд меовард, зеро саъю кӯшиши фалсафа чихатҳои ногузири табиати инсон, табиӣ ӯ ва дарки ҷаҳони он мебошад [3, 280 – 288]. Тибқи сарчашмаҳо аввалин бор мафҳуми ҷаҳонбинии илмиро олими рус В.И Вернадский истифода бурдааст. Мувофиқи назари ӯ ҷаҳонбинии илмӣ бо таҳаввулотӣ донишҳои фалсафӣ зич алоқаманд аст. Бе фалсафа илм вучуд дошта наметавонад, зеро фалсафа ҳам илм асту ҳам дониш ва илм комилан ҷои фалсафаро гирифта наметавонад [1, 180 – 200]. “Асоси ҷаҳонбинии илмиро маҳз муносибати илмӣ ба воқеият ташкил медиҳад, на натиҷаҳои мушаххаси илмӣ ё системаҳои онҳо, ки бо мурури замон ногузир ба тағйироти амиқи қаблан ғайриҷашмдошт дучор мешаванд” чунин баён кардааст В.И Вернадский [2, 448 – 453].

Ҷаҳонбинӣ – ин маҷмуи ақидаю эътиқод, назарияҳо, тасаввурот, идеяю муқаррарот, андешаю меъёри муносибати инсон ба олам ва мақоми инсон дар он мебошад. Ба ибораи дигар ҷаҳонбинӣ гуфта, ин тамоми ақидаҳои инсон дар бораи олам ва мақоми инсон дар он мебошад [10, 9 – 12]. Аслан се шакли асосии ҷаҳонбинӣ: асотирӣ, динӣ ва фалсафӣ-илмӣ вучуд дорад.

Ҷаҳонбинии асотирӣ аз нигоҳи мантиқӣ-илмӣ асоси воқеӣ надорад, инъикоси дурусти моҳияти ҳастӣ нест. Он маҳсули тахайюлотӣ бофтаи инсон дар бораи олами ҳастӣ мебошад.

Инсонӣ дорои ҷаҳонбинии асотирӣ дар муносибат бо худу ҳамроҳонаш ва муҳити атроф дар маърифати онҳо танҳо олатҳои ҳис ва идрокро ба кор мебарад. Барои ӯ хатову савоб, неку бад, рӯсту дурӯғ ошкор нест. Элементи марказии ҷаҳонбинии асотирӣ хаёлот (фантазия) ташкил медиҳад. Барои ҳамин ҳам он воқеияте, ки дар асотир аст, маҳсули тахайюлотӣ инсон ба ҳисоб меравад.

Ҷаҳонбинии динӣ-ин эътиқоди инсонист, ки моҳияти ғавқуттабиатӣ доштани асрори “он чӣ ҳаст” ва “он чӣ бояд бошад” – ро ифода мекунад. Ақлу мантиқ дар ҷаҳонбинии динӣ ба инобат гирифта намешавад. Боварӣ маҳаки асосии ҷаҳонбинии диниро ташкил медиҳад.

Баръакси ҷаҳонбинии динӣ, ки бештар ба ташвишу изтироб ва орзуо омили дарёфти эътиқод таваҷҷуҳ зоҳир мекунад, ҷаҳонбинии фалсафӣ мебошад, ки чихати ақлии ҷаҳонбиниро ба мадди аввал гузошта, бо ҳамин оламу инсонро аз мавқеи дин не, балки аз назари дониш ва ақлу мантиқ баҳогузорӣ мекунад.

Ҷаҳонбинии фалсафӣ чунин шакли ҷаҳонбиние мебошад, ки манзараи илмӣ оламо ба таври худ пешниҳод карда, онро баҳогузорӣ мекунад ва дар асоси далеловарӣ аз ақлу мантиқ истифода мебарад.

Барои ташаккул додани ҷаҳонбинии илмӣ инсоният азхудкунии донишҳои табиатшиносӣ, гуманитарӣ ва ғайриҳои хусусияти тарбияи эстетикӣ дошта, аҳамияти муҳим дорад. Бо вучуди ин, дар ҳалли ташаккули ақида ва эътиқод аҳамияти ҳулосабарорӣ дар мазмуни маълумоти мактабӣ донишгоҳӣ ғояҳои масъалаи ҷаҳонбинӣ нисбати инкишофи табиат, ҷамъият ва шуури инсонӣ нақши муҳим мебозад. Дар бисёр адабиёти илмӣ, ҷаҳонбинӣ ҳамчун тасаввури умумии инсон дар бораи ҷаҳони атроф, дар бораи ҷой ва нақши инсон дар ҷаҳон баррасӣ мешавад. Ҷаҳонбинӣ дар ташаккули шуури ахлоқӣ ва шуури ҳуқуқӣ, ки бевосита рафтори шахсро танзим мекунад, нақши ҳалкунанда мебозад [6]. Ҷаҳонбинии илмӣ дар воқеияти ҳеш равиши фалсафие мебошад, ки ба меъёрҳои илм асос ёфтааст. Ҷаҳонбинии илмӣ ба маҷмуи донишҳои умумии фалсафӣ, бунёдии илмӣ ва умумии илмӣ дар бораи ҷаҳон дар шакли тасвири илмӣ ҷаҳон асос

меёбад. Он истифодаи мантиқ, таҳқиқоти таҷрибавӣ ва далелҳоро барои равшанӣ ва дарки ҷаҳон дарбар мегирад. Ҷаҳонбинии илмӣ ба объективият, мулоҳиза дар асоси далелҳо кӯшиш мекунад, хурофот ва таассубро рад мекунад. Ҷаҳонбинӣ на танҳо аз дониши мо ташаккул меёбад, балки ба ҳуди мо донишро ҳам медиҳад.

Чи тавре, ки дар боло қайд кардем ҷаҳонбинӣ дар маҷмӯъ, ин тамоми ақидаҳои инсон дар бораи олам ва мақоми инсон дар он мебошад. Ҷаҳонбинии илмӣ асоси воқеӣ дошта, тамоми фикру ақидаҳои инсон ба илм таъяс мекунад. Яъне дар ҷаҳонбинии илмӣ ҳамон донишхӯе қабул карда мешавад, ки дар амалия ва назария санҷида шудаанд, аз ҷиҳати назариявӣ ва ақлонӣ, мантиқӣ ва таҷрибавӣ тасдиқ шудаанд. Маҳаки асоси ҷаҳонбинии илмиро методи кори илмӣ - «...муносибати муайяни шахс ба падидаи тадқиқи илмӣ» ташкил медиҳад. Усули илмӣ воситаест, ки ба воситаи он ҷаҳонбинии илмӣ санҷида мешавад. Ҷаҳонбинии илмӣ одамонро аз ҳамдигар ҷудо намекунад, балки муттаҳид менамояд. Илм барои бартараф намудани душвориҳои рӯзгор ёрӣ мерасонад, ҳадди донишу маҳорати инсониро нишон медиҳад, неру ва қудрати ҷавҳари инсониро ошкор мекунад ва ҳадди ақлу хирадро таҷассум месозад [11].

Вазифаи ҷаҳонбинии илмӣ ин пеш аз ҳама равшан кардани мушкилот ва масъалаҳо, нишон додани робитаи мутақобила ва роҳҳои ҳалли имконпазири онҳоро ҳамчун раванди созандаи синтези донишҳои гуногуни табиатшиносӣ ва гуманитарӣ мебошад.

Муҳаққиқи муосири рус Половинкина Лариса Михайловна, ҷаҳонбинии илмиро дар асоси ҷамъияти шуравӣ чунин таъриф додааст: Ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ пеш аз ҳама бо талаботи ҳалли проблемаҳои калони дохилии ҷамъияти шуравӣ муайян карда мешавад. Дар айни замон, ба баланд шудани дараҷаи шуурнокии меҳнаткашон вобаста будани суръати тараққиёти ҷамъияти мо махсусан равшан намоён шуда, афзоиши табиӣ ва нақши омили маънавию ифода мекунад. Дар оянда имконияти идора кардани тамоми сохтори ҷамъиятӣ, аз ҷумла равандҳои инкишофи маънавии ҷамъият ба таври реалӣ имконпазир мегардад. Дар бобати ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ вазифаи ба тартиб андохтани оқилонаи ин раванд ба миён гузошта мешавад. Ҳеҷ гоҳ одамон то имрӯз бо ин қадар маълумоти гуногун сарукар надоштанд. Бе аз худ намудани донишҳои илмӣ равандҳои мураккаби тараққиёти ҷамъиятиро дуруст фаҳмидан мумкин нест.” [8, 36 – 57].

Мусаллам аст, ки бо инкишоф ёфтани тамоми соҳаҳои ҷамъиятӣ, инчунин шуурнокии инсоният низ инкишоф ёфта мураккаб мешавад ва бояд онҳоро бо донишҳои илмӣ мусаллаҳ кунем, зеро тавассути ҷаҳонбинии илмӣ на танҳо фаъолияти моддӣ, балки фаъолияти маънавии инсониятро идора кардан мумкин аст ва маҳз ҷаҳонбинии илмӣ нақши асосӣ ва муайянкунандаи пешрафти ҷамъият шуда метавонад.

Дар таҳлили пурмазмунӣ робитаи ҷаҳонбинии илмӣ бо сатҳҳо ва шаклҳои шуури ҷамъиятӣ яке аз натиҷаҳои муҳим муайян карда мешавад, ки дар сатҳи шуури назариявӣ мебошад, ки мафкураи илмиро ҳамчун ҷузъи ҳатмӣ дарбар мегирад. Мазмуни идеявии шаклҳои шуури ҷамъиятӣ ҳамчун таъясҳои ҷаҳонбинии илмӣ амал мекунад. Дар раванди ҳамдигар, шаклҳои шуури ҷамъиятӣ ва ҷаҳонбинии илмӣ ҳамдигарро бой мегардонанд. Бо вуҷуди ин, ҷаҳонбинии илмӣ дорои баъзе хусусиятҳои фарқкунанда аст. Ин пеш аз ҳама дар он зухур меёбад, ки объекти тафаккури идеологӣ характери дугона дорад: объективӣ - ҷаҳони умумӣ (дунёи табиӣ, иҷтимоӣ, инсонӣ), субъективӣ - ҳуди шаклҳои шуури ҷамъиятӣ. Ҷаҳонбинии илмӣ сохтори системаи шуури ҷамъиятӣ буда, ба он ҳамчун «метаформа», яъне чизе, ки ба шаклҳои шуури ҷамъиятӣ пайравӣ намуда, онҳоро инъикос менамояд, дохил мешавад.

Ҷаҳонбинии илмӣ системаи назари инсонӣ ба ҷаҳон мебошад, ки танҳо дар асоси маълумотҳои илмӣ бунёд мешавад. Ҷаҳонбинии илмӣ ба ақидаҳо дар бораи хусусиятҳо ва қонуниятҳои умумии табиат ва ҷамъият асос меёбад, ки дар натиҷаи умумӣ ва синтези мафҳумҳо ва принципҳои асосии илмии табиатшиносӣ ба даст оварда шудаанд. Ҷаҳонбинии илмӣ хусусияти материалистона дорад.

Чаҳонбинии илмӣ характери дунявӣ дошта, озодии фикр, озодии эътиқод ва озодии вичдонро маҳдуд намекунад. Чаҳонбинии илмӣ бо илоҳиётшиносӣ, иҷрои расму оинҳо, алоқаманд нест. Илм, ҳуқуқи бечунучарои ҳар як шахсро барои нигоҳ доштан ва баён кардани ақидаи худ, озодии ҷустуҷӯ, гирифтани паҳн кардани ҳама гуна маълумот ва ғояҳоро эътироф мекунад. Дар баробари ин чаҳонбинии илмӣ на ба эътиқоду анъана, балки ба далелу мантиқ таъям намуда, озодӣ ва истиқлолияти инсонро аз субъективизм ва догматизм ҳифз мекунад [5]. Чаҳонбинии илмӣ равиши фалсафии мебошад, ки дар асоси принципҳои илмӣ бунёд ёфтааст. Он истифодаи мантиқ, таҳқиқоти эмпирикӣ ва далелҳоро барои фаҳмиш ва дарки чаҳон дарбар мегирад. Ба мо маълум аст, ки асоси чаҳонбинии илмиро ратсионализм (ақлоният) ва мантиқ ташкил медиҳад. Ратсионализм чараёни фалсафист, ки дар муқобили сенсуализм ва эмпиризм меистад. Ратсионализм чараёни фалсафист, ки ақло асоси маърифати олам меҳисобад. Мувофиқи таълимоти ин чараён инсон ба воситаи ақл метавонад донишҳои ҳақиқӣ-воқеиро дастрас намояд. Ақлгароӣ аввалин бор дар таърихи фалсафа ҳамчун истилоҳи илмӣ дар шакли ратсионализм аз тарафи Френсис Бекон (файласуфи англис) пешниҳод шудааст.

Идеяҳои ратсионалистонро метавон дар чараёнҳои гуногуни фалсафӣ-материализм, идеализм, дуализм ва монанди инҳо мушоҳида кард, ҳарчанд ки дар масъалаҳои онтологӣ (ҳақиқатиноӣ) бо ҳам зид бошанд ҳам, дар масъалаҳои назарияи маърифат (гносеологӣ) мавқеи якхеларо оид ба мақоми ақл ишғол намуда, онро ҳамчун манбаъ ва воситаи асосии маърифати оламу одам меҳисобанд. Вале бояд қайд кард, ки ақлдаронии файласуфон нисбат ба ақл ҳамчун воситаи маърифатӣ метавонад бо ҳам тафовутҳои зиёде низ дошта бошад. Масалан, баъзе файласуфони ақлгаро, ақло роҳи ягонаи маърифат ҳисобида, мавқеи радикалиро ишғол мекунанд, баъзеи дигар бошад, нақши ақло муҳим, вале ба сифати воситаи ягонаи маърифат намепазиранд. Аз ин рӯ, мавқеи мобайнӣ ва ё васати тиллоиро дар муносибат ба ақл, аз нигоҳи мо, танҳо моддагароён-материалистон, махсусан намояндагони фалсафаи марксистӣ ишғол намуда, ягонагии ақл ва ҳисро дар равиши маърифат роҳи воқеии бадастории ҳақиқат дар бораи оламу одам шинохтаанд.

Ратсионалистон, фикронии ақлониро талаб мекунад, ки барои дарку фаҳми дурусти оламу одам аз мафҳумҳо, ҳукм(қазия) ва ҳулосабарориҳо, инчунин метод ва методологияи мувофиқи маърифат истифода бурда шавад. Вобаста ба ин таъкид месозем, ки маърифати илмӣ дараҷаҳои эмпирикӣ (дарки ҳиссӣ, ҷамъоварӣ ва гузоштани далелҳо) ва назариявӣ (дар асоси синтези донишҳо пешниҳод сохтани назарияи илмӣ) дошта, истифода аз методҳои онҳо ба инсон дониши ҳаққонӣ ва дур аз маърифати эътиқодӣ ғайраақлонӣ медиҳад. Мушоҳида, озмоиш, таҳлил, синтез, индуксия, дедуксия, идеаликунонӣ, шакликунонӣ, пешниҳоди фарзияи илмӣ ва амсоли он аз ҷумлаи методҳои дараҷаҳои эмпирикӣ ва назариявии маърифат буда, бо сабаби маълум будани моҳияти онҳо дар таҷрибаи фаъолияти илмӣ аз шарҳи бештари ин мафҳумҳо инчӯ худдорӣ мекунем. Танҳо ҳаминро бояд таъкид дод, ки истифода аз методу усулҳои маърифатии зикршуда чаҳонбинии илмӣ инсонро ташаккул дода, онро барои инкори таассубу хурофотҳои динӣ ғайридинӣ омода месозад. Чаҳонбинии илмӣ ба объективӣ, мулоҳиза дар асоси далелҳо кушиш карда, хурофот ва таассубро рад мекунад.

Таассубу хурофот бо мафҳуми чаҳонбинии илмӣ ҳамчун низоми ақидаҳои илман асоснокшуда муқобил меистанд. Таассуб ё фанатизм (аз калимаи юнонии “φανατισμός» - “кундшуда”) ин пайравии беасос ва аз андоза зиёд аз ҳар гуна идея ва ақида буда, ба таҳаммулпазирӣ роҳ намедиҳад. Хурофот бошад, ақидаҳои тираю фиребанда ва беасос оид ба олам, одам, зухуроти ҷамъиятӣ ва ҳаёти инсонӣ мебошад. Таассубу хурофот ҳам дар дин ва ҳам дар шаклҳои дигари шуури ҷамъиятӣ вуҷуд дошта метавонанд, аммо шакли динӣ онҳо беш аз ҳама ба тафаккури инсон ва ҷомеа таъсири манфӣ мерасонад. Фарқи чаҳонбинии илмӣ аз чаҳонбинии динӣ дар он аст, ки чаҳонбинии илмӣ манзараи оламо тавассути мафҳумҳо, назарияҳо, далелҳои мантиқӣ ва исбот ба вуҷуд меоварад, ҳол он, ки барои дин эътиқод ба қуваҳои фавқуттабӣ, умед бастан ба ваҳй ва исботнопазирӣ

мантиқии “догма” – ҳо хос мебошад. Воқеан ҳам ҷаҳонбинии илмӣ ба инсоният имконият медиҳад, ки аз ҳар гуна ақидаҳои сохтаву бедалел, догматикӣ (шахшуда) канор гирифта, воқеият яъне олами объективиро ба тарҳи дигар баҳо диҳад. Аслан, дар ин ҳолат инсонии дорои ҷаҳонбинии илмӣ дошта олами объективиро тавассути ақли худ баҳогузори мекунад. Моро лозим аст, ки ҳам насли ҷавони имрӯзаро бо ҷаҳонбинии илмӣ ва умуман ҷомеаро маърифатнок намоем, то аз хурофот ва таассуб даст кашанд. Барои расидан ба ин ҳадаф бояд аз зинаҳои аввали таҳсил, яъне аз кӯдакистону мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ба илму дониш рӯ овард ва дар шуури насли наврас ғояҳои ватандӯстӣ, худшиносию худогоҳӣ тарғибу ташвиқ намоем, то ин ки арзишҳои мазкурро, ҳамчун идеали асосии зиндагии ҳеш қарор диҳанд. Ин метавонад заминаи ҷаҳонбинии фардҳои ҷомеа гардад зеро, ҷаҳонбинии илмӣ хусусияти таҷрибагарой ба мисли зиндагии воқеии инсон дорад. Яъне ҷаҳонбинии илмӣ ҳама он чизро дар назар доранд, ки дар асоси бурҳону далел ба амал омада, падидаи ҳодисаҳои ғайриабстрактӣ ва абстрактӣ намепазирад. Зиндагии воқеии инсонии имрӯза, низ талаби ҷаҳонбинии илмӣ мебошад. Зеро ӯ дар оламе зиндагӣ дорад, ки доимо дар гардиш аст. Ҷаҳонбинии илмӣ ба ӯ имконият медиҳад, ки олами атрофро дуруст маърифат кунад. Яъне бо фаҳмишу дарки дуруст ҳулосаи дурусти мантиқии худро бароварда тавонад. Аммо агар инсон соҳиби ҷаҳонбинии илмӣ набошад, пас ба ҳар гуна илмҳои дурӯғин (псевдонаука) ё ин ки ҳар гуна падидаву воқеиятро ба қувваи ғайриабстрактӣ рабт медиҳад ва бадбахтии ин раванд дар аҳолӣ дар он аст, ки ба таассубу фанатизм рӯ меорад [9, 1 – 60].

Ҷаҳонбинии илмӣ бо хусусиятҳои хоси худ аз дигар навъҳои ҷаҳонбинӣ фарқ мекунад. Аз ҷумла, асосҳои назариявӣ ва далели идеявӣ, объективӣ ва оқилона. Он ба комёбиҳои илм, ки манзараи илмӣ ҷаҳонро ташкил медиҳанд, асос ёфтааст. Манзараи илмӣ олам дар ҷорҷӯбаи вазифаҳои меъёрӣ ташаккули яқлукҳои ҷаҳонбинии илмиро таъмин менамояд. Хусусиятҳои асосии ҷаҳонбинии илмӣ, сарфи назар аз кадом намуди илм; табиӣ, таърихӣ, таҷрибавӣ ва ғайра далелу бурҳон, ки бо усули илмӣ кор ба даст оварда шуда мебошад. Ҷаҳонбинии илмӣ маҷмуи ақидаҳои илман асосноккардашудаи ташаккулёбандаро маълумот дода, маънои ҳаёти ва барномаи рафтори одамонро муайян месозад. Ҷаҳонбинии илмӣ бештар ба донишҳои ақлӣ таъкик мекунад ва тавассути фикронии ақлонӣ инсон олами объективиро дуруст дарку фаҳм карда метавонад. Ҷаҳонбинии илмӣ воқеиятро ҳамон тавре ки ҳаст, инъикос мекунад ва мазмуни он маҷмуи ақидаҳо дар бораи сохти ҷаҳон ва қонуниятҳои инкишофи он мебошад.

Ҳулоса, ҷаҳонбинии илмӣ системаи доимо инкишофёбанда ва вусъатёбанда буда, мисли инъикоси асосии шахсияти инсон, ки доимо тағйирёбандааст, ҷаҳонбинии илмӣ низ дар давраҳои гуногун дар байни халқҳои гуногун тағйир меёбад, қонуниятҳои ба худ хоси тағйирот ва шаклҳои муайяни равшани зухурот дорад.

Ҳамин тавр, ҷаҳонбинии илмӣ ташаккули якпорчагии маънавии маҷмӯи унсурҳои ба ҳам алоқаманд, дар натиҷаи фаъолияти субъект ба миён омада ва инкишофёбанда аст. Замони муосирро, ки мо дар он зиндагӣ ва фаъолият дорем бидуни ҷаҳонбинии илмӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Зеро чуноне, ки дар боло қайд кардем, ҷаҳонбинии илмӣ доимо тағйирёбанда, яъне вобаста ба фаъолияти рӯзмараи ҳаёти инсоният аст. Дар фаъолияти инсон дигаргунӣ ё қимилан ягон чизи нав пайдо шавад, яқин аст ба ҷаҳонбинии ӯ низ идеяҳои нави ворид мешавад.

АДАБИЁТ:

1. Вернадский В.И. Наука и общество // Вернадский В.И. Начало и вечность жизни. – М.: Сов. Россия, 1889. – . 221 с.
2. Виргинский В.С. Очерки истории науки и техники с древних времен до середины XV века: книга для учителя. М.: Просвещение. 1993. – 288 с.
3. Гегель. Г.В.Ф. Философская пропедевтика // Работы разных лет в двух томах. – М.: Мысль, 1971. – 630 с.

4. Научное мировоззрение. Источник:ЕГЭ/ОГЭ по обществознанию с gladkova.ea. [Сарчашмаи электронӣ]. URL: <http://dx.doi.org/10.11610/connections.rus..> (Санай мурочиат: 27.10.2024).
5. Научное мировоззрение. Сарчашма шабакаи интернетӣ. Три. ру (Санай мурочиат 12.02.2024). [Сарчашмаи электронӣ]. URL: connections.rus.. (Санай мурочиат: 27.10.2024).
6. Пилипенко А.П. Прогностика В.И. Вернадского // Проблемы и перспективы инновационного развития экономики: материалы XVII международной научно-практической конференции. – Симферополь: ИТ АРИАЛ, 2012. – С. 448 – 453.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурӣ”. –Душанбе, 23.12.2022”.
8. Половинкина Лариса Михайловна кандидат филофских наук. Научное мировоззрение как объект системного подхода. Автореферат 1984. 147 с.
9. Распопов В.Я. Научное мировоззрение. Философия науки как раздел философии и учебная дисциплина. Тула: ООО «Контур», 2011. 60 с.
10. Таърихи фалсафа. Душанбе “Собириён”, 2011. – 605 с.
11. Ҷаҳонбинии илмӣ. URL: <https://donishju.net/mazmun-jahonbinii-ilmii/> [Сарчашмаи электронӣ]. (Санай мурочиат: 27.10.2024).

СУДЕБНАЯ КОМПЬЮТЕРНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА КАК ФОРМА ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПОЗНАНИЙ В РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

САЛИМОВ Б.А.

Кандидат юридических наук, начальник кафедры Высшей школы ГКНБ Республики Таджикистан

В статье рассматриваются отдельные вопросы использования специальных познаний в процессе расследования уголовных дел в рамках судебной компьютерно-технической экспертизы. Анализируются понятие, предназначение и классификация данного рода экспертизы. На основе исследования уголовно-процессуальных норм и следственной практики, сформулированы практические рекомендации относительно производства данного процессуального действия. Утверждается, что в нынешних условиях эффективное расследование и полное раскрытие преступлений, сопряженных с использованием электронно-вычислительных систем, а также собирание и исследование доказательств по ним, невозможно осуществить без применения специальных познаний в области информационных технологий.

Ключевые слова: судебная компьютерно-техническая экспертиза, исследование, электронно-цифровая информация, электронно-цифровые следы, доказательства, электронные носители, специалист.

ЭКСПЕРТИЗАИ СУДИИ КОМПЮТЕРӢ-ТЕХНИКӢ ҲАМЧУН ШАКЛИ ИСТИФОДАИ МУРОФИАВИИ ДОНИШҲОИ МАХСУС ДАР ТАФТИШИ ҶИНОЯТҲО

САЛИМОВ Б.А.

Номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, сардори кафедраи Мактаби олии КДАМ Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола масъалаҳои алоҳидаи истифодаи донишҳои махсус дар ҷараёни тафтиши парвандаҳои ҷиноятӣ дар доираи экспертизаи судии компютерӣ-техникӣ баррасӣ карда мешаванд. Мафҳум, мақсад ва таснифи ин намуди экспертиза таҳлил мегардад. Дар асоси омӯзиши меъёрҳои мурофиавии ҷиноятӣ ва амалияи тафтишотӣ тавсияҳои амалӣ оид ба гузаронидани ин амали мурофиавӣ таҳия шудаанд. Таъкид мегардад, ки дар шароити кунунӣ тафтиши босамар ва ошкор кардани ҷиноятҳое, ки бо истифода аз системаҳои электронии ҳисоббарор содир мешаванд, инчунин ҷамъоварӣ ва омӯзиши далелҳо оид ба онҳо, бидуни истифодаи донишҳои махсус дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ анҷом дода намешавад.

Калидвожаҳо: экспертизаи судии компютерӣ-техникӣ, таҳқиқот, иттилооти электронии рақамӣ, изҳои электронии рақамӣ, далелҳо, ҳомилҳои электронӣ, мутахассис.

FORENSIC COMPUTER-TECHNICAL EXAMINATION AS A FORM OF PROCEDURAL USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIME INVESTIGATION

SALIMOV B.A.

Candidate of legal sciences, head of the Department of the High school of the State Committee for National Security of the Republic of Tajikistan

The article studies the separate issues of the use of special knowledge in the process of investigating criminal cases within the framework of forensic computer-technical examination. The concept, purpose and classification of this type of examination are analyzed. Based on a study of criminal procedure norms and investigative practice, practical recommendations regarding the

production of this procedure action are formulated. It is emphasized that in the current conditions, effective investigation and full disclosure of crimes involving the use of electronic computer systems, as well as the collection and study of evidence on them, cannot be carried out without the use of special knowledge in the field of information technology.

Keywords: *forensic computer-technical examination, research, electronic digital information, electronic digital traces, evidence, electronic media, specialist.*

Начиная с 90-х годов прошлого столетия, с началом формирования цифрового общества и использования электронно-цифровых следов в процессе доказывания, возникла потребность в судебной компьютерно-технической экспертизе (далее СКТЭ). В нынешних условиях эффективное расследование и полное раскрытие преступлений, сопряженных с использованием электронно-вычислительных систем, а также собирание и исследование доказательств по ним, невозможно осуществить без применения специальных познаний в области информационных технологий. Самой результативной формой процессуального использования специальных познаний по делам данной категории является СКТЭ.

СКТЭ входит в систему судебных экспертиз и относится в класс инженерно-технических экспертиз [3]. Суть СКТЭ заключается в исследовании электронно-цифровой информации, технических и программных средств, а также информационно-телекоммуникационных сетей в целях выявления и фиксации фактических данных о совершённом преступлении. На наш взгляд, наиболее удачно сформулировал понятие рассматриваемого вида экспертизы А.И. Усов, который считает, что «судебная компьютерно-техническая экспертиза – самостоятельный род судебных экспертиз, относящийся к классу инженерно-технических экспертиз, проводимая в целях определения статуса объекта как компьютерного средства, выявления и изучения его следовой картины в расследуемом преступлении, а также получения доступа к информации на носителях данных с последующим всесторонним её исследованием» [12]. Вместе с тем, отнесение СКТЭ к названному классу экспертиз не является окончательным, так как стремительное развитие информационных технологий, несомненно, приводит к формированию нового специфического класса информационно-технологических экспертиз, куда будет включена и судебная компьютерно-техническая экспертиза.

Схожее с А.И. Усовым определение даёт Е.Р. Россинской и Е.И. Галяшиной, по мнению которых «судебные компьютерно-технические экспертизы производятся в целях определения статуса объекта как компьютерного средства, выявления и изучения его роли в расследуемом преступлении, а также получения доступа к информации на носителях данных с последующим всесторонним её исследованием» [6].

В научной литературе единого подхода к классификации СКТЭ нет, разными учёными выделяются от двух до пяти видов данных экспертиз.

На первоначальном этапе развития СКТЭ выделялись всего два её вида: программно-техническая и техническая экспертиза компьютеров и их комплектующих [1]. Целью первого вида СКТЭ являлось исследование информации, хранящейся в устройствах памяти компьютера и иных электронных носителях. Второй вид СКТЭ проводился для исследования технических свойств и состояния электронно-вычислительной техники, её комплектующих, электронных носителей, информационно-телекоммуникационных сетей, а также для выявления причин и условий возникновения неисправностей в их работе.

Е.Р. Россинская и А.И. Усов в зависимости от объекта исследования и характера применяемых специальных знаний, условно выделяют судебную аппаратно-компьютерную, программно-компьютерную, информационно-компьютерную и компьютерно-сетевую экспертизы [5].

Судебная аппаратно-компьютерная экспертиза проводится для изучения технических средств компьютерной системы. В качестве предмета данного вида экспертизы выступают факты и обстоятельства, подлежащие установлению путём исследования закономерностей эксплуатации данных средств, в том числе материальных носителей информации. Её

объектами могут быть персональные компьютеры, как настольные, так и портативные, их системные блоки, жёсткие диски, периферийные устройства, принтеры, сетевые аппаратные средства, планшеты, мобильные телефоны и т.п.

Судебная программно-компьютерная экспертиза проводится в отношении программного обеспечения электронно-вычислительной системы. Естественность разработки и применения программного обеспечения компьютерной техники являются предметом её экспертного исследования. Она назначается в целях установления предназначения представленного на исследование программного средства, его характеристик, структурных особенностей, алгоритма функционирования, а также текущего состояния. В качестве объекта выступают операционные системы (ОС MS DOS, Windows, Unix и др.), вспомогательные программы (утилиты и др.), прикладные программные обеспечения (MS Office, PhotoShop и др.).

Судебная информационно-компьютерная экспертиза назначается для исследования информации, запечатлённой в электронно-цифровой форме. Данный вид экспертизы является ключевым, так как она позволяет решить большинство диагностических и идентификационных задач, сопряжённых с электронно-цифровой информацией. Её целью является поиск, обнаружение и исследование электронно-цифровой информации, созданной человеком или зафиксированной программами по организации информационных процессов в компьютерных системах. Текстовые и графические документы, информация в мультимедийной форме (видео, аудио и т.п), данные в форматах баз данных и другие сведения являются типичными объектами названного экспертного исследования.

Исследование компьютерных систем, соединённых сетевыми информационными технологиями, осуществляется в рамках судебной компьютерно-сетевой экспертизы. В качестве предмета данного вида СКТЭ выступают события и обстоятельства, возникающие вследствие использования сетевых и телекоммуникационных систем. Здесь особое место отводится экспертному исследованию фактов и обстоятельств, сопряжённых с интернет-технологиями. Следует отметить, что для судебной компьютерно-сетевой экспертизы объекты исследования отдельно не выделяются. Здесь устанавливается функциональное предназначение и связь вышеупомянутых объектов к сетевым технологиям. К примеру, определение места, роли и предназначение какого-либо аппаратного устройства в сети.

В.А. Мещеряков предлагает разделить СКТЭ на аппаратно-техническую, программно-технологическую, информационную и интегральную компьютерно-техническую экспертизы [4].

Объекты и задачи первых три вида во многом совпадают с аналогичными видами классификации, предложенной Е.Р. Россинской и А.И. Усовым. Вызывает интерес четвёртый вид данной классификации – интегральная компьютерно-техническая экспертиза.

По мнению В.А. Мещерякова, интегральная компьютерно-техническая экспертиза назначается в целях установления возможности и действительного использования компьютерной техники для решения некоторых технических задач. В предложенной им классификации отсутствует вид экспертизы, предназначенной для исследования вопросов, связанных с использованием сетевых технологий. Он считает, что решение вопросов относительно исследования возможностей технических комплексов или предназначения программного обеспечения в сетевом пространстве возможно в рамках соответствующих видов компьютерно-технических экспертиз.

А.А. Бессоновым выделяется и такой вид СКТЭ, как «судебная информационно-аналитическая экспертиза». В рамках данного вида экспертизы исследуются сведения о соединениях абонентов мобильной связи и персональных устройств в определённый период времени на интересующей следствие местности, т.е. месте совершения преступления [2]. Данное исследование позволяет установить соединения абонентов, их номера, IP-адреса и иные сведения, с помощью которых можно выявить взаимосвязь между действием

в компьютерной системе и конкретным лицом, а также установить примерное его местонахождение.

Порядок назначения и производства экспертизы регламентирован главой 24 Уголовно-процессуального кодекса Республики Таджикистан. Так, согласно положениям ст. 208 УПК Республики Таджикистан при необходимости в судебной экспертизе, следователь, в производстве которого находится уголовное дело, принимает об этом решение в форме постановления. В постановлении о назначении экспертизы отражаются основания для её назначения, установочные данные эксперта или наименование учреждения, которому поручается проведение экспертизы, вопросы, необходимые решить и материалы, предоставляемые в распоряжение эксперта.

Анализируя положения уголовно-процессуального законодательства Республики Таджикистан можно определить порядок назначения СКТЭ. Во-первых, устанавливается необходимость в производстве экспертизы. После, определяется вид экспертизы и учреждение, которому будет поручено её производство. Далее составляется перечень вопросов для решения в рамках СКТЭ и определяются материалы, предоставляемые в распоряжение экспертного учреждения.

Следует отметить, что вопросы, решаемые в рамках СКТЭ, не включены согласно ст. 209 УПК Республики Таджикистан в перечень обстоятельств, для установления которых назначение и производство экспертизы обязательно. В связи с этим, при принятии решения о назначении экспертизы следователь должен уяснить два момента. Во-первых, требуются ли специальные познания для решения возникших проблем в ходе предварительного следствия. Во-вторых, необходимо ли для решения возникших вопросов назначение СКТЭ.

Итак, могут возникнуть различные следственные ситуации. В одних применение специальных компьютерных знаний считается необходимым (например, для решения вопроса о наличии на жестком диске электронно-вычислительной техники специальных программ, с помощью которых возможно обойти лицензионные средства защиты), в других – решение о применении специальных знаний, то есть назначение экспертизы, принимается по усмотрению следователя (например, для установления факта набора на компьютере текста фиктивного договора может не требоваться специальные знания). Например, в процессе расследования уголовного дела №13212 в отношении гражданина Н.Э. по ч. 2 ст. 245 (Присвоение или растрата) УК Республики Таджикистан выяснилось, что фиктивно составленные трудовые договоры о принятии на работу в бюджетное учреждение лиц, фактически не работающих в нём, были удалены с компьютера бухгалтерии. Для восстановления и изъятия фиктивных договоров при осмотре компьютера был привлечён специалист в области информационных технологий, которому удалось с применением специальных программ восстановить на диске D удалённые файлы, и тем самым миновала необходимость в назначении СКТЭ [8].

Приведенный пример свидетельствует о том, что существует возможность вместо СКТЭ использовать иные формы применения специальных знаний. Так, УПК Республики Таджикистан, наряду с проведением судебной экспертизы, предусматривает право следователя вызвать для участия в производстве следственных действий специалиста соответствующего профиля (ст. 179), который, имея специальные знания в области компьютерной техники, может решить вопросы по поиску, обнаружению и фиксации доказательственной информации без экспертного исследования. Согласно ст. 57 УПК Республики Таджикистан специалист не заинтересован в исходе уголовного дела и ввиду его компетентности в той или иной области науки и техники привлекается к расследованию уголовного дела в целях оказания содействия следователю в поиске, обнаружении и фиксации доказательств, их обосновании, а также в использовании технических средств [11].

Специалист представляет свои суждения по поставленным перед ним вопросам в письменном виде, в форме заключения. Также, положения ч. 2 ст. 72 УПК Республики Таджикистан допускает допрос специалиста об обстоятельствах, требующих специальных познаний, а также для разъяснения им своих суждений. Так, например, при расследования

уголовного дела №22903, возбужденного по признакам преступления, предусмотренного ч. 2 ст. 307(3) УК Республики Таджикистан, в ходе осмотра мобильного телефона подозреваемого Дж.Б. был привлечён специалист соответствующего профиля. В результате проведенного осмотра на интернет-странице Дж.Б. в социальной сети «Фейсбук» были обнаружены 6 видеозаписей экстремистского содержания. По поручению надзирающего прокурора, в целях установления обстоятельств получения и распространения данных материалов, был допрошен привлечённый специалист. В ходе допроса специалист на основе алгоритма функционирования компьютерной сети и сохранившихся на мобильном устройстве электронно-цифровых следов дал подробное разъяснение об источниках появления этих записей в телефоне, а также назвал электронные адреса, куда они были направлены, после скачивания [10].

Следует отметить, что важным моментом при назначении СКТЭ является формулировка вопросов для разрешения экспертов. На данном этапе целесообразным считается предварительная консультация и согласование вопросов с экспертами в целях устранения возможных трудностей в исследовании.

Анализ изученных уголовных дел показал, что следователи при назначении СКТЭ часто допускают ошибки при формулировке вопросов эксперту. Самой грубой ошибкой при этом является постановка вопросов правового характера, которые выходят за компетенций специалиста, что не следует допустить. Подобная постановка вопроса может привести к смешению полномочий следователя, как участника процесса, осуществляющего уголовное преследование, и эксперта, как участника, не заинтересованного в исходе уголовного дела. Например, при расследовании уголовного дела №22834 в отношении гражданина К.Ф. по ч. 2 ст. 307 УК Республики Таджикистан была назначена комплексная компьютерно-техническая и политическая экспертиза, производство которой было поручено Республиканскому центру судебных и криминалистических экспертиз Министерства юстиции Республики Таджикистан. В постановлении о назначении экспертизы был сформулирован такой вопрос: «имеются ли на представленном электронном носителе материалы экстремистского содержания, если да, то усматривается ли в них участие в деятельности организации, деятельность которой запрещена судом в связи с осуществлением ей экстремистской деятельности?». Подобная постановка вопроса совсем не корректна, поскольку этот вопрос выходит за рамки компетенции экспертов и носит уголовно-квалифицирующий характер. Дать оценку об участии того или иного лица в деятельности экстремистской организации должны только органы предварительного расследования и суд. Также, в части вопроса, относящейся к исследованию компьютерных данных, эксперт не может ответить на вопрос о наличии или отсутствии материалов экстремистского содержания на представленном электронном носителе. В данном случае он правомочен ответить, например, на вопрос: «какого вида информации содержится на представленном электронном носителе (текстовая, числовая, графическая, звуковая, видео), каковы их параметры и свойства?» [9].

Необходимо отметить, что качество экспертного исследования и признание его результатов в качестве весомого доказательства зависят от правильной формулировки вопросов, выносимых на экспертизу. И здесь нельзя не соглашаться с А.Р. Сысенко, И.С. Смирновой и С.Е. Тимошенко, которые отмечают, что «вопросы, выносимые на СКТЭ, должны быть сформулированы так точно и полно, чтобы ответы на них позволили суду (судье), не обладающему специальными знаниями в области информационно-вычислительных технологий и электронно-вычислительной техники, вынести мотивированный, законный и обоснованный судебный акт» [7].

После выбора экспертного учреждения и уточнения вопросов для разрешения СКТЭ, на этапе подготовки материалов следователь определяет объекты, подлежащие экспертному исследованию, и прилагает их к постановлению о назначении СКТЭ для передачи экспертному учреждению. Как правило, на данном этапе в распоряжение экспертов предоставляются не образцы, а сами объекты, возможно содержащие доказательственную электронно-цифровую информацию.

Постановление о назначении СКТЭ выносится после прохождения выше обозначенных этапов. С учётом требований ч. 1. ст. 208 УПК Республики Таджикистан специфичными элементами постановления о назначении данного вида экспертизы являются: а) название экспертизы; б) обстоятельства совершения преступления; в) отметка о необходимости использования специальных знаний для исследования представленных объектов; г) наименование экспертного учреждения; д) вопросы, выносимые на экспертизу; е) предоставляемые в распоряжение эксперта материалы.

По результатам проведённого исследования эксперт составляет заключение. Если решение поставленных вопросов не входят в компетенцию эксперта или материальные объекты, предоставленные в его распоряжение непригодны и недостаточны для исследования и дачи ответов на поставленные вопросы, он на основании мотивированного письма возвращает материалы следователю.

Согласно положениям ст. ст. 87 и 88 УПК Республики Таджикистан собранные доказательства по уголовному делу подлежат проверке и оценке. Получив заключение эксперта, следователь определяет, решены ли все вопросы, поставленные перед экспертом в рамках СКТЭ и нет ли необходимости в проведении дополнительного исследования, а также оценивает представленное заключение на предмет относимости, допустимости и достоверности.

Таким образом, можно утверждать, что процесс назначения и производства СКТЭ в зависимости от сферы применения специальных знаний имеет свои особенности во всех стадиях. Следователь при принятии решения о назначении СКТЭ, в первую очередь, должен уяснить требуется ли для получения фактических данных производство экспертизы. Если да, то необходимо определиться с видом СКТЭ и по согласованию с экспертом уточнить перечень вопросов, выносимых на разрешение экспертного исследования. При этом следует строго соблюдать существующие требования, предъявляемые к вопросам, решаемым в рамках СКТЭ. Результаты СКТЭ во многом зависят от квалифицированной фиксации доказательственных данных на этапе подготовки к её назначению. Неправильная, с нарушением процессуальных норм фиксация информации может впоследствии послужить основанием для признания данного экспертного заключения недопустимым доказательством. Также, важным является верное определение круга объектов, предоставляемых в распоряжение эксперта, и правильное составление постановления о назначении СКТЭ согласно ст. 208 УПК Республики Таджикистан.

Установленные в ходе экспертного исследования фактические данные о преступлениях, совершаемых с использованием компьютерных и информационно-телекоммуникационных систем, являются весомым доказательством, которое стороне защиты трудно будет опровергнуть, и суд, основываясь на них в совокупности с другими доказательствами, может принять верное решение по уголовному делу.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Андреев Б. В., Пак П. Н., Хорст В. П. Расследование преступлений в сфере компьютерной информации. – М.: Юрлит-информ, 2001. – С. 64.
2. Бессонов А.А. Особенности использования специальных знаний при расследовании незаконной добычи рыбных ресурсов / А.А. Бессонов // Эксперт-криминалист. – 2015. – №3. – С. 3.
3. Криминалистика: учебник / Отв. ред. В.П. Лавров, Р.Х. Рахимзода, А.Ф. Волынский. – Душанбе, 2022. – С. 376.
4. Мещеряков В.А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и практики расследования. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. – С. 325.
5. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе: монография. – М.: Норма: Инфра-М, 2018. – С. 236.

6. Россинская Е.Р., Галяшина Е.И. Настольная книга судьи: судебная экспертиза. – М.: Проспект, 2011. – С. 275.
7. Сысенко А.Р., Смирнова И.С., Тимошенко С.Е. Проблемы назначения и производства судебной компьютерно-технической экспертизы / А.Р. Сысенко, И.С. Смирнова, С.Е. Тимошенко // Сибирское юридическое обозрение. – 2020. – Том 17, – №4. – С. 529.
8. Уголовное дело №13212 // Архив ГКНБ РТ.
9. Уголовное дело №22834 // Архив ГКНБ РТ.
10. Уголовное дело №22903 // Архив ГКНБ РТ.
11. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 03.12.2009 // Ахбор Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2016. – №3. – ст.128.
12. Усов А.И. Основы методического обеспечения судебно-экспертного исследования компьютерных средств и систем. – М.: Право и закон, 2002. – С. 33-36.

УДК: 297

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ НЕЗАКОННОГО РЕЛИГИОЗНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭТОМУ ЯВЛЕНИЮ

БОБОЕВ А.Р.*Соискатель Академии МВД Республики Таджикистан*

В данной статье автор анализирует историю возникновения и сущность незаконного религиозного обучения как социально-политического явления. Также исследуется негативное влияние данного фактора на процесс стабильного развития страны в период приобретения государственной независимости, в особенности на радикализацию общества в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: *незаконное религиозное обучение, религиозный радикализм, теологическое учение, идеологическая обработка, религиозная экстремистская идеология, незаконные частные медресе, зарубежные теологические учебные заведения, незаконное религиозное образование в онлайн-режиме, обучение и воспитание.*

САБАБ ВА ШАРОИТҲОИ ПАЙДОИШИ ТАЪЛИМОТИ ҒАЙРИҚОНУНИИ ДИНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА САМТҲОИ АСОСИИ МУҚОВИМАТ БА ИН ЗУҲУРОТ

БОБОЕВ А.Р.*унвонҷӯи Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон*

Дар мақола муаллиф таърихи пайдоиш ва моҳияти таълимоти ғайриқонунии диниро ҳамчун зуҳуроти ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар замони муосир таҳлил намуда, таъсири манфии онро ба раванди инкишофи устувори ҷумҳури дар даврони истиқлолияти давлатӣ, баҳусус ба радикалигардонии ҷомеа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Калидвожаҳо: *таълимоти ғайриқонунии динӣ, радикализми динӣ, таълимоти исломӣ, коркарди идеологӣ, ҷаҳонбинии динии экстремистӣ, мадрасаҳои хусусии ғайриқонунии динӣ, муассисаҳои таълимии динии хориҷӣ, таълимоти ғайриқонунии маҷозӣ, таълиму тарбия.*

CAUSES AND CONDITIONS OF THE EMERGENCE OF ILLEGAL RELIGIOUS EDUCATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE MAIN DIRECTIONS OF COUNTERACTION AGAINST THEM

BOBOEV A.R.*Applicant of the Academy of the MIA of the Republic of Tajikistan*

In this article the author analyses the history of formation and essence of illegal religion teaching as a social-politic phenomena. One of the facts of improving terrorist-extremist phenomena in the region of Central Asia it is negative effect on stable development process of the country in the period of getting state independence, especially on radicalization of society in the Republic of Tajikistan.

Key words: *illegal religious education, religious radicalism, Islamic dogma, processing of ideology, religious ideology of extremist, illegal private religious medrese, foreign theocracy of educational institutions, illegal religious education on online mode, upbringing.*

Одним из ключевых угрожающих факторов развития террористических и экстремистских явлений на пространстве СНГ, в том числе Республики Таджикистан, является незаконное религиозное обучение детей и подростков догмам ислама, которое быстрыми темпами набирает оборот на пространстве этих государств.

В целом, современный мусульманский мир сталкивается со множеством противоречий и вызовов духовно-идейного содержания, основу которых составляет противостояние теологических учений различных религиозных течений, что способствует

возникновению в обществе религиозного радикализма и экстремизма. Это закономерно, так как *«Пока существуют религиозные различия, всегда та или иная религия будет стремиться к превосходству над всеми другими религиями. Однако, качество религиозного экстремизма возможно существенно снизить»* [1, 199]. Религиозный радикализм в Таджикистане выступает дестабилизирующим фактором и несет в себе угрозу для всех слоев общества, особенно несовершеннолетним детям и молодежи, так как он создаёт преграды стабильному прогрессу государства.

Анализ сложившейся обстановки в данном направлении показывает, что наряду с информационно-пропагандистской деятельностью членов МТЭО («ИГ- Вилояти Хорасан», «Салафия»), активизация вербовки граждан республики со стороны членов ТЭО «Джамоати Ансоруллох» в контексте политических изменений в соседнем Афганистане, а также информационное воздействие ТЭО «Партия исламского возрождения» (ПИВ) под прикрытием религии, нацеленное на дестабилизацию общественно-политической обстановки в РТ, *основным фактором роста радикализации общества в Таджикистане является незаконное (подпольное) религиозное обучение детей и подростков догмам ислама, их неофициальное религиозное обучение в теологических зарубежных учреждениях и незлегалное религиозное образование посредством социальных сетей Интернета (в онлайн-режиме).*

Процесс радикализации подростков в РТ начался в 90-е годы прошлого века. После распада Советского Союза и исчезновения идеологии коммунизма, место идеологического вакуума в центрально-азиатских странах большим темпом заполнила исламская идеология. Так, в октябре 1990 года на базе «Мусульманской организации молодежи» (МОМ) была образована ПИВ (*еще в 1978 году в период учебы в нелегальных религиозных школах ваххабиты Таджикистана, при содействии мусдуховников, подпольно поддерживающих связь с зарубежными клерикальными организациями, объединились с целью обучения и пропаганды исламской культуры (вероучения) и в 1980 году была образована «Мусульманская организация молодежи»*). Лидеры и активисты ПИВ, образованные на религиозной догме, под лозунгами ислама решали политические вопросы, в особенности проблемы борьбы за власть. С этой целью они приступили к исламизации населения. При содействии ТЭО ПИВ и их зарубежных покровителей, несовершеннолетние дети, подростки и молодежь республики стали массово, порою открыто и демонстративно, изучать религиозную литературу экстремистского толка в незаконно созданных частных религиозных школах и медресе при мечетях.

С учетом того, что *«Молодые люди – достаточно легкая мишень для идеологов и сторонников радикального ислама в силу свойственных молодежи психолого-поведенческих качеств, таких как наивность, доверчивость, импульсивность, упрощенный взгляд на жизнь, склонность к авантюризму, желание повысить свой социальный статус и (или) стать частью большей социальной группы. Социально-конформистское поведение молодых людей, их ориентирование на лидеров группы, изменчивость взглядов в зависимости от вхождения в те или иные микрогруппы, механизмы психологического заражения и подражания террористам, особенно получившим известность, – все это нередко способствует ориентации на «религиозный авторитет» и социальный статус лиц, разделяющих радикальную идеологию, усвоению радикального мировоззрения и в последующем вовлечению в террористическую и экстремистскую деятельность»* [10, 51], началась практика направления детей для религиозного обучения за границу. Члены ПИВ также занимались отправкой подростков в террористическо-экстремистские лагеря исламских стран, где на базах МТО получали религиозное обучение, проходили идеологическую обработку, настраивающую на «джихад». Усиленно пропагандировалось, что только при получении религиозного обучения в *«истинно мусульманских странах»* (ИРИ, ИРА, КСА, АРЕ и т.д.) можно познать *«истинный и правильный»* ислам. Осваивая **исламское вероучение**, молодые люди стремились восполнить недостаток религиозных знаний, жизненных установок и идеологических ориентиров.

В Таджикистане других дееспособных идей и идеологий, которые могли бы противостоять экспансии исламского экстремизма, в то время не было. Кроме того, при отсутствии местных изданий какой-либо религиозной литературы, *любое зарубежное издание на арабском или на персидском языках, где толкование событий и проблем в мире резко отличалось от стандартного советского, воспринималась как скрывающаяся от местных мусульман истина*. Еще больший интерес вызывала крайне редко, но вполне легально попадавшая в руки верующих (например, завозимая паломниками) литература ваххабитского толка (сочинения знаменитых в исламском мире арабских теоретиков и идеологов МТО «Ихвон-ул-муслимин», братьев Мухаммада и Сайида Кутба, работы Хасана аль-Банно), поскольку успех давних лидеров этого направления, добившихся в довольно неблагоприятных для себя условиях, превращения «очищенной веры» в государственную идеологию Саудовской Аравии, стал для местных верующих глубоко символическим примером [7, 411].

Используя политический кризис того времени, активизировались экстремистские движения, и в регионах республики открывались *незаконные частные религиозные медресе и школы*, что привело к резкому росту радикализма среди несовершеннолетних детей и подростков. В нелегальных религиозных школах мударрисы (преподаватели) из числа реакционной части мусдуховенства и самозванные муллы воспитывали детей, молодежь и других своих последователей в духе нетерпимости и неприязненного отношения к сотрудникам правоохранительных органов республики, убеждали их в том, что любая встреча и беседа с ними рано или поздно приведет к предательству интересов братьев-мусульман. В результате, неконтролируемый и незаконный процесс обучения догмам ислама, зачастую фундаменталистского толка, стал основой для формирования радикально настроенных масс, и *выпускники теологических учебных заведений составили основной контингент лиц, участвовавших в гражданской войне на стороне исламских экстремистов*. И сегодня на передней линии фронта за «возрождение ислама» и его защиты от посягательств «куфра» (иноверцев) сражаются сплоченные отряды международных исламских экстремистов, 90 % которых составляют выпускники религиозных школ и медресе. *«Опасная идеология агрессии экстремистской части мусульманских радикалов проникает в общество по причине низкого религиозного просвещения населения (в т. ч. государственных чиновников, работников правоохранительных органов, силовых структур), недостаточного уровня богословской подготовки большого числа имамов, низкого статуса отечественной системы высшего теологического образования, недостаточности и неэффективности профилактической просветительской работы среди молодежи на основе научных знаний и актуальных общественно-политических событий. В результате низкий уровень религиозной грамотности мусульманской молодежи, с одной стороны, практика направления детей для религиозного обучения за границу, с другой – способствуют тому, что молодые люди поддаются под воздействие более радикальных трактовок религии, характерных для монорелигиозных мусульманских обществ и отличающихся от многовековых исламских традиций, принятых на территориях их родных стран, а в дальнейшем сами способствуют популяризации и продвижению радикальных концепций»* [10, 48-49].

Теологическими зарубежными учреждениями по указке заинтересованных кругов, в частности геополитически мировых и региональных держав, целенаправленно был налажен надёжный канал исламизации стран ЦА путем привлечения детей-подростков и молодежи к неофициальному религиозному обучению в исламских странах. Так как, **по мнению философа Назаретяна А.**, *«верующим человеком легко управлять, обрежь его на самопожертвование и убийство, освятив его высшей целью, по настоящему религиозный человек потенциально готов к терроризму, потому что если он погибнет в священной войне, убивая неверных, то другой мир будем заведомо лучше здешнего»* [6].

В связи с принятием ряда дополнительных законов, затрагивающих проблемы незаконного религиозного обучения в Республики Таджикистан, фанатично настроенные граждане страны выезжают в другие страны СНГ. Определённая часть этого контингента,

в особенности несовершеннолетние дети и подростки, через территорию Российской Федерации, Узбекистана и Казахстана переправляются в Турцию.

В настоящее время в РТ, как и в других странах Центрально – Азиатского региона, идёт процесс радикализации несовершеннолетних детей, подростков и молодежи посредством социальных сетей, где под предлогом обучения (незаконного) канонам ислама они попадают под влияние эмиссаров МТО и РЭО. Этому также способствует настороженное отношение священнослужителей к молодежи, которые в поиске духовных наставников зачастую обращаются к «виртуальным имамам» и становятся мишенями для радикальных пропагандистов. Это явление стало одной из актуальных проблем в регионе, так как, по мнению Директора ФСБ РФ генерал-полковника А.В.Бортникова, «Противник понимает, что это самая активная и мобильная часть общества, но в силу юношеского максимализма и недостатка жизненного опыта наиболее уязвимая для пропаганды радикальных идей» [11, 11].

В 2023 году компетентные органы РТ выявили и предотвратили многочисленные факты идеологической пропаганды терроризма и экстремизма с использованием информационно-коммуникационных технологий. При этом задержаны 9 жителей республики, двое из которых являлись несовершеннолетними детьми. В 2024 году в социальной сети Instagram, в группе «Саволҳои исломӣ» (Исламские вопросы) выявлена спящая ячейка, состоящая из 6 несовершеннолетних подростков, занимающихся распространением идеологии религиозного экстремизма. Двое из задержанных оказались наиболее радикальными и способствовали вербовке сверстников, с использованием их возможностей призывали людей к поддержке палестинского народа и к участию в войне («джихад») против Израиля [12].

Боевые действия в Сирийско-Иракской зоне привели к формированию целых семейств террористов. На основании поручения Президента РТ, компетентными органами Таджикистана в рамках специальной гуманитарной операции в период 2022-2024 гг. из зон террористической активности в РТ репатриированы 426 женщин и возвращены 188 несовершеннолетних детей [12].

Данный контингент лиц в период своего нахождения в зоне террористической активности были привлечены к обучению догмам ислама, в особенности путем интерпретации аятов и сур Корана со стороны исламистов и психологов -членов МТО были подвергнуты сильной идеологической обработке в духе джихадизма.

ГКНБ РТ в отношении данной категории лиц разработан комплекс реабилитационных мероприятий и совместно с исполнительными органами власти республики им была оказана всесторонняя помощь для социальной адаптации и реинтеграции. Они охвачены образовательным процессом в специальных детских учреждениях. Членами созданной совместной рабочей группы, включающей педагогов, медиков, социологов и психологов, проводится их поэтапная фильтрация и дерадикализация, а также прививание им идей и навыков светского образа жизни.

Работа по дерадикализации данной категории лиц осуществляется в следующих направлениях:

- определение психологического состояния и диагностика психического здоровья, в зависимости от степени радикализации;
- проведение персональных бесед детскими психологами;
- организация школьного обучения в соответствии с госпрограммой;
- организации досуга, регулярные культурные программы, развивающие игры;
- проведение бесед с представителями духовенства, объяснение сути религии, её нетерпимости к террору.

Проводимые мероприятия способствуют постепенной дерадикализации подростков и принятию ими устоев светского общества. Однако, у подростков старше 12 лет и отдельных женщин наблюдается затаённая неприязнь к представителям органов

власти, отдельные из них не скрывают своей позиции, открыто заявляя о «неправедном» образе жизни в светском государстве.

Исходя из практики РТ, можно заключить, что лишь до 85-90% возвращённых на родину несовершеннолетних детей боевиков МТО, проходивших незаконное религиозное обучение, при должном подходе способны адаптироваться в обществе. Однако, дерадикализация 10-15% возвращённых детей затруднена в виду сложного периода взросления и религиозного обучения, а также привитых боевиками МТО/РЭО джихадистских идей, увиденных им терактов и убийств, а также иных факторов негативного воздействия на психику ребёнка. Соответственно, необходимо своевременно выявлять подобные отклонения и применять в отношении данной группы риска дополнительные меры по их адаптации в обществе.

*Следует подчеркнуть, что радикализация детей и молодежи имеет свои внутренние и внешние причины и факторы. К **внутренним** можно отнести: комплекс проблем социально-экономического характера; незаконное религиозное обучение детей/подростков и молодежи; недостаточность религиозных и светских знаний у определенной части населения; наличие таджикских репатриантов, по разным причинам находившихся (проживавших) в исламских странах, обучившихся в зарубежных исламских центрах, подпольная деятельность «спящих ячеек» МТО и РЭО, а также трудовая миграция. Необходимо отметить, что «Как особая социальная программа, религиозный экстремизм порождается самим обществом, его комплексными проблемами и является показателем несовершенства современных общественных отношений» [1, 198]. **Внешними факторами** являются: экспорт экстремистских идей из отдельных стран Ближнего Востока, пропагандистская деятельность МТО «ИГ-Вилаяти Хорасан», ТЭО «ПИВ», «Джамаат Ансаруллах», «Группа 24», РЭО «Салафия» и использование ими информационно-коммуникационных технологий для рекрутирования в свои ряды.*

Практика показывает, что использование религиозного обучения как инструмента достижения целей, приводит к поэтапной радикализации традиционных сообществ и отрицанию ими светских ценностей общественного развития. **Известный политолог, член-корреспондент НАНТ, профессор С.Ятимов** очень точно подчеркивает, что «*Ни одно пророчество никогда не сбывалось. Мне кажется, что за последние 25 лет архаическое сознание у нас становится преобладающим над нашим новым сознанием*» [5, 46]. Также совершенно мастерски отмечает: «*Оказавшись вне образовательной сферы деятельности государства, часть молодежи попадает под влияние духовенства, которое воспитывает их не в духе созидательности, а покорности. ...Самое «лучшее», что дают им муллы –это то, что их готовят к покорности и обучают их к религиозно-экстремистскому ремеслу. Образованная молодежь открыта к сочувствию и добру, чем необразованная*» [5, 156]. **Таджикский ученый А.И.Муминов** исследуя проблемы сущности религиозного экстремизма в современном обществе, приходит к правильному выводу и в качестве пути их решения предлагает следующее: «*В современных условиях детей нельзя отдавать на закланье муллам. Всецело отдать воспитание подрастающее поколение муллам, значит и в настоящем и в будущем не ожидать от него ничего конструктивного, созидательного и перспективного*» [1, 114].

В этом плане, незаконное религиозное обучение является основной причиной появления в идеологии общества крайних взглядов на светское мировоззрение, а также вербовки граждан РТ в ряды МТО. Так, **только в 2023 году** выявлено **1092 факта** незаконного религиозного обучения и предотвращено обучение **31273** детей и подростков [11]. Обучение детей и подростков в исламских учебных центрах представляет особую угрозу, так как анализ выявленных фактов присоединения молодых граждан Таджикистана к МТО показывает, что свыше 80% лиц, попавших под влияние радикальных исламских течений, являются выпускниками теологических учебных заведений. Таким образом, **опасность НРО** состоит в том, что она рождает фанатизм, на основе которого существует религиозный экстремизм и процветает терроризм.

В связи с ужесточением уголовного и административного наказания за незаконное религиозное обучение в РТ, фанатично настроенные граждане посредством территории третьих стран все еще переправляют *несовершеннолетних детей* в исламские и другие заинтересованные азиатские страны, где для них организованы теологические образовательные центры в частных домах и специальных закрытых медресе с целью подготовки джихадистов. В настоящее время, наряду с подростками из других стран СНГ, 350-400 таджикских детей неофициально обучаются в таких религиозных заведениях за рубежом.

Росту радикализации общества в РТ способствует и идеология (учение) «салафизма», радикальное крыло которого быстрыми темпами распространяется среди населения ЦА республик. В Таджикистане под влиянием незаконного религиозного обучения идеи салафизма происходит переформатирование традиционных религиозных отношений, внедрение чуждой религиозной экстремистской идеологии. Поскольку салафитские радикалы используют в качестве нарративов, обосновывающих терроризм и насильственный экстремизм, аяты из Корана, разработка контрмер также должна базироваться на этих, единственно достоверных источниках для целевой аудитории. В частности, салафитскими радикалами для обоснования джихада используются дословные интерпретации ряда аятов Корана. Однако, в ряде мусульманских стран давно предпринимаются меры по пропаганде умеренной интерпретации указанных аятов, согласно которой они не могут служить основой призыва к джихаду или оправданием актов терроризма. В этом плане предпочтительнее организовать разработку собственных контрнарративов силами местных ученых и духовенства. «Верующие, неудовлетворенные формальной стороной традиционного ислама, не могут получить у имамов каких-либо познаний и поэтому обращаются к другим проповедникам. А проповедники у салафитов, по их (бывших членов религиозно-экстремистских групп) словам, "проповедуют интереснее" ..., которое существенно точнее отразит большое количество богословских понятий и становится для многих более понятным» [3, 47].

*Одной из внешних угроз считается воздействие на информационную среду, с целью формирования и навязывания общественного мнения извне. В этом плане, зарубежные теологические учреждения целенаправленно наладили надёжный канал исламизации подрастающего поколения РТ и других стран ЦА. Инициаторы данного шага культивируют, особенно среди детей, отличающихся уязвимостью, **незаконное религиозное образование в онлайн-режиме**, а также путём распространения литературы религиозно-экстремистского характера. Превосходство внешних информационных ресурсов над национальными информационными каналами приводит к пагубным последствиям, связанными с демотивацией, быстрым темпом самоотчуждения детей и их радикализацией.*

*Другим серьёзным источником внешней угрозы распространения радикализма для Таджикистана является сложившаяся военно-политическая ситуация в Афганистане, где проводится тотальная радикализация населения. На территории данного государства с целью подготовки радикал-экстремистов, в частности из числа несовершеннолетних детей соседних государств и расширения экстремистской/террористической зоны в сторону ЦА региона, реализуется план по созданию и функционированию **50 джихадистских медресе, 15.000 религиозных школ и набора в них детей от 3 до 8 лет для обучения исключительно догмам воинственного ислама** по спецпрограмме пакистанской сети религиозных школ [2].*

Также, расширяется деятельность МТО «ИГ - Вилюти Хорасан» и ТО «Ансоруллох» из за рубежа, активизируется их пропагандистская и вербовочная деятельность по рекрутированию граждан РТ путем организации **незаконного религиозного образования в онлайн-режиме**).

Таджикистан является первым из стран ЦА регионом, где Указами Президента РТ были утверждены «Национальная стратегия РТ по противодействию экстремизму и терроризму на 2016-2020 годы» и «Национальная стратегия РТ по противодействию

экстремизму и терроризму на 2020-2025 годы», а также план действий по их реализации. Данная Стратегия направлена на проведение разъяснительной работы среди граждан республики, особенно детей/подростков и молодёжи со стороны центральных и местных органов государственной власти, с целью предотвращения дальнейшего их попадания под влияние радикальной идеологии МТО и РЭО, привлечения к незаконному религиозному обучению (как исламскую, так и неисламскую), разжигающих религиозную рознь в обществе и стремящихся изменить общественно-политический строй страны насильственным путем.

В рамках данной стратегии, с целью предотвращения радикализации и дерадикализации общества, государственными органами республики после вступления указанной Стратегии в законную силу, была проведена масштабная работа, а именно:

- разъяснительные работы среди уязвимых слоев населения;
- организованы исследования (социальные опросы) причин и факторов, способствующих радикализации граждан;
- повышена роль сферы образования в профилактике радикализма, в учебные программы общеобразовательных учреждений и высшего профессионального образования включены предметы, направленные на изучение истории религии, причин и механизмов возникновения религиозных и политических конфликтов, а также специальные курсы по противодействию терроризму и экстремизму;
- с целью противодействия агитационной и вербовочной деятельности МТО, проводится работа в учебных заведениях, до учащихся доводятся истинные намерения МТО/РЭО, разъясняется неверное истолкование религиозных норм и интерпретации аятов/сур Корана (НРО) со стороны их членов и других радикально настроенных лиц;
- посредством электронных СМИ распространяются материалы, осуждающие терроризм и экстремизм, в масс-медиа налажена регулярная публикация материалов об их угрозе национальной безопасности страны;
- принят *Закон РТ «О противодействии экстремизму» от 2 января 2020 года*, определяющий права и обязанности госорганов в этой сфере;
- создана база данных лиц, проходивших теологическую подготовку, в том числе в зарубежных исламских центрах. *С целью ограничения и надзора над данным процессом, выезд граждан РТ за границу для получения религиозного образования разрешается исключительно с согласия государственного уполномоченного органа по делам религии (Комитета по делам религии, национальных обрядов и традиций при Президенте РТ);*
- в уголовное законодательство внесены изменения и дополнения, направленные на криминализацию новых деяний и усилению ответственности за совершение преступлений экстремистского характера. В декабре 2021 года Парламентом республики внесен ряд изменений в УК РТ. *В дальнейшем за незаконное осуществление религиозного обучения в том числе, через интернет, в случае если эти деяния не имеют религиозный экстремистский характер и совершены в течение года после применения административного наказания за такие правонарушения, устанавливается уголовная ответственность (ст. 334 1 УК РТ);*
- для обеспечения досуга и занятости детей и молодежи в период с приобретения государственной независимости в РТ построено и сдано в эксплуатацию более **11 тысяч** спортивных сооружений.

Также, решениями Верховного суда РТ на территории республики официально запрещена деятельность **29** террористических/экстремистских организаций.

В октябре 2022 года ГКНБ РТ был выявлен онлайн – магазин "tajbookshop" в соцсети Instagram, специализирующийся на сбыте и доставке *нелегальной религиозной литературы* для детей из страны ближнего зарубежья. Юным читателям посредством иллюстраций, ярких картин и сказок внушается односторонняя религиозная информация, не дающая шансов читающей аудитории принять *альтернативное светское знание*. Содержание этих книг опирается исключительно на исламские источники (Коран, Сунна), однако трактует знания в таком ключе, что их носители и в дальнейшем не смогут принять здоровое, основанное на реальности восприятие мира [12].

Рассматривая данное социальное явление как потенциально опасное, в целях усиления эффективных мер по её выявлению и предотвращению, правоохранительным органам республики необходимо изучить практический опыт стран-участников СНГ по борьбе с незаконным религиозным обучением детей и подростков, практики эффективных способов по предотвращению использования данной категории лиц в экстремистско-террористической деятельности. А также, используемые ими методов оперативной и следственной работы, в том числе приёмы контр пропагандистской работы (информационной войне) по распространению экстремистских идей в виртуальном пространстве.

Для предотвращения вовлечения подростков в деятельность МТЭО, соответствующие уполномоченные госорганы должны принять постоянные меры по повышению уровня их знаний о религиозном радикализме, экстремизме как пагубный результат НРО и о невозможности их последствиях. В этом плане наладить постоянное взаимодействие с молодёжными общественными структурами для профилактики и предупреждения распространения идей терроризма и экстремизма, периодически проводить мониторинг обстановки среди детей, подростков, школьников, студентов, особенно лиц, подверженных религиозным догмам в результате незаконного религиозного обучения и на их основе принять соответствующие действенные меры.

С целью расширения полномочий идеологических структур местных органов власти в борьбе с НРО, внести изменения в законодательство страны относительно функций субъектов, участвующих в противостоянии терроризму и экстремизму. Для чего, *законодательно конкретизировать, усилить функции и ответственность местных органов власти (сельских, поселковых советов) в этом направлении, так как эти структуры, как элементы гражданского общества могут сыграть ключевую роль в противодействии радикализму детей, в особенности в выявлении и предотвращении фактов незаконного (подпольного) религиозного обучения на подконтрольных им территории.* Местные органы власти в правовом государстве являются неотъемлемым механизмом защиты прав членов общества и такой статус требует их непосредственного и активного участия в этой деятельности.

Необходимо совершенствовать взаимодействия органов безопасности, правоохранительных органов и НПО по проведению контрпропагандистской работы, встреч и занятий историко-патриотического содержания среди детей, подростков, школьников, молодёжи, студентов. Усилить роль институтов гражданского общества в их воспитании в духе патриотизма, гуманизма, формировании у них устойчивой гражданской позиции, правовой грамотности, межконфессиональной толерантности, интереса к культуре и духовному наследию народов страны, в особенности уважения к национальным ценностям.

В этом плане, правоохранительные органы республики должны принять усиленные меры по координацию совместных действий по предотвращению роста и распространению идеологии салафитского толка путем незаконного религиозного обучения детей и подростков. Совместно с местными органами власти усовершенствовать механизм дальнейшей реинтеграции и адаптации к нормальной жизни лиц, возвращенных из зон террористической активности (Сирии и Ирака), добровольно вернувшихся боевиков МТО, членов семьи (детей, женщин) граждан РТ, погибших в боевых действиях. Регулярно проводить мониторинг обстановки среди них для предотвращения возможного их использования экстремистско-террористическими группами в реализации своих интересов.

В целях воспитания детей и подростков, проходивших НРО и подверженных религиозному радикализму, их религиозного переубеждения и постепенного отказа от восприятия радикальной идеологии экстремизма, уполномоченному государственному органу по делам религии необходимо готовить национальные религиозные кадры, обладающие как хорошими религиозными знаниями, так и высокими патриотическими чувствами. Возможностями именно таких кадров, а также влиятельных официальных и

неофициальных мусульман совместно с правоохранительными органами, местными органами самоуправления, направить на стимулирование скорейшего возвращения на Родину детей подростков, неофициально обучающихся в зарубежных религиозных школах/медресе и спецлагерях, обеспечить их поэтапную дерадикализацию и интеграцию в общество. В правильном воспитании детей и молодежи особую ответственность несут родители, школа и общества, главная задача которых в современном этапе должна заключаться в доведении истины (научной идеологии) лицам, подверженным незаконному религиозному воздействию (обучению), а также достижении конкретного результата в плане доведения до них сути противоположности данных явлений –незаконное религиозное обучение и несущей им чуждой религиозной идеологии, исходящих от неё угроз и опасности национальным и государственным интересам.

Правительство РТ и уполномоченные государственные органы республики, в целях улучшения социальных условий таджикских трудовых мигрантов, предотвращения привлечения их и членов их семей к незаконному религиозному обучению, а также недопущения их вербовки в ряды МТЭО, совместно с госорганами страны пребывания (РФ, ИРИ, Турции, Египет), целесообразно принять действенные меры, в том числе, на законодательном и государственном (политическом) уровне.

С целью пресечения незаконного религиозного обучения в онлайн режиме (через соцсетей), правоохранительным органам республики следует создать единый перечень экстремистских Интернет-ресурсов (сайтов и ссылок), в том числе выявленных одной страной на территории региона и рассмотреть юридическую сторону своевременной блокировки таких ресурсов, в рамках совместной деятельности спецслужб и правоохранительных органов государств-участников СНГ.

Рассматривая вышеуказанные проблемы, необходимо отметить, что важным условием обеспечения стабильности и взаимопонимания в обществе, правомерного поведения граждан и предупреждения радикальных настроений, является формирование высокой политической культуры общества и социально-правовой защищенности личности. **В этом плане примечателен взгляд исследователя А.И. Муминова, который подчёркивает:** *«Воспитание является мощным духовным средством антиэкстремистской борьбы, независимо от того, к какой из мировых религий экстремисты принадлежат... Наличие четких мировоззренческих позиций в сознании людей позволяет верно оценивать происходящие политические события, правильно выражать к ним свое отношение, видеть смысл и цели своей деятельности... Сегодня необходимо целостное, скоординированное антиэкстремистское воспитание граждан, формирование у них истинных религиозных чувств, любви к своему народу, уважительного отношения к любому человеку, сохранение и забота о своих культурных и религиозных традициях, понимание высокой социальной ответственности перед прошлым, ради настоящего и будущего»* [1, 213].

Основными устоями национальной и государственной безопасности являются наука, культура, образование, обучение и воспитание. С учетом изложенного, *«В учении Главы государства вопрос воспитания человека имеет постоянный, структурный и практический характер. Охватывает все факторы формирования человека. Однако центральное место в нём занимает духовно-нравственное воспитание. Лидер нации стремится к тому, чтобы в соотечественниках формировалось высокое чувство патриотизма, национальное самосознание»* [9, 119].

В целом, противостоять незаконному религиозному обучению (НРО) детей, подростков и молодежи как одной из опасных социальных явлений для национальной и государственной безопасности РТ, является важнейшей задачей всех граждан страны в сотрудничестве со всеми государственными органами, включая местных органов власти (сельских, поселковых советов) и в особенности с правоохранительными органами. Так как самосознание подростков и молодежи в плане светского просвещения и политической жизни нуждается в постоянной помощи и воздействии родителей, школы и общества. В связи с этим, **Основатель мира и национального единства, Президент Республики Таджикистан, Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон** обращается к обществу с

призывом: «Формирование и эффективное использование человеческого потенциала, решение социальных проблем, в том числе учёбы и воспитания подрастающего поколения в духе гордости за национальную государственность и, наконец, достижение достойного уровня и качества жизни населения являются первостепенными задачами, к выполнению которых должны сообща и коллективно стремиться все государственные структуры, органы и члены общества» [8, 248].

Таким образом, одной из причин религиозной радикализации, способствующей формированию угроз безопасности личности, общества и государства, является распространение радикальных концепций путем организации незаконного религиозного обучения, направленного на формирование готовности молодых мусульман к применению насилия для достижения своих целей. Исходящая от неё угроза заключается в том, что экстремистская активность в сфере религиозных отношений может быть использована различными политическими силами как инструмент воздействия на ситуацию в стране, в том числе в интересах иностранных государств, преследующих враждебные цели, как ослабление суверенного государства, сужение его границ, дестабилизация социально-политической обстановки и получение экономической выгоды.

ЛИТЕРАТУРА:

1. А.И.Муминов. Религиозный экстремизм: сущность и явления, формы проявления и пути их решения в постоянно меняющемся современном обществе. ТНУ. Душанбе –2018
2. А.Рахмонзода. Рӯхонияти асолатбохтаи Афғонистон /Газетаи «Фараж» №23 (912) аз 06.06.2024. (А.Рахмонзода. Афганские святослужаше потерявшие свою родовитость. Газета «Фараж», № 23 (912) от 06.06.2024).
3. Баримбеков Н. Ж., Мамонов В. В. О социально-психологических детерминантах радикализации молодежи салафитских групп // Партнерство государства, общ-го сектора и делового сообщ. в борьбе с терроризмом – безопасность через диалог, согласие и взаимодействие /Материалы межд. научно-практ. конф., Минск, 2014 г.
4. Ильин И.А. О сопротивлении злу силою // Путь к очевидности. Москва – 1993.
5. Наврузов С. Потребительство. Душанбе –2014.
6. Назаретян А. Лучшее средство от терроризма –атеистическое воспитание // Столичная вечерняя газета. www.stog.ru
7. Назиров Д.Н., Назиров Н.Д. Терроризм религиозных экстремистов: понятие, сущность, истоки, факторы активизации и проблемы противодействия // Сб. статей. –Душанбе, 2021.
8. Суханҳои ҳикматомӯзи Президенти Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон. –Душанбе: ҶДММ Контраст, 2017. С. 248. (Мудрые мысли и изречения Президента РТ, Основателя мира и национального единства, Лидера нации Э.Рахмона).
9. С.Ятимов. Мудрость и стиль государственного управления. –Душанбе: Ганч нашриёт, 2019.
10. Тесля Ю.Г. Причины радикализации мусульманской молодежи гос.-участников СНГ //Актуальные проблемы противод. терр. и иным проявлениям экстремизма на простр. СНГ /Сборн. научн. статей и материалов. – Москва, НИЦ России, 2022.
11. Интервью председателя национального антитеррористического комитета, Директора ФСБ РФ Бортникова А. В. // Вестник Национального антитеррористического комитета. 2021. № 2 (26).
12. Информационно-аналитические материалы ГКНБ РТ. 2023-2024гг.

УДК: 341+323.1

ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ – КАФОЛАТИ АМНИЯТИ МИЛЛИИ КИШВАРҶОИ СОҶИБИСТИҚЛОЛ

СОБИРЗОДА И. Ю.

*Магистранти факултети ҳуқуқшиносӣ, кафедраи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон*

Дар мақолаи мазкур андешаҳо дар бораи рушди ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар доираи давлатҳои миллӣ ва созмонҳои байналмилалӣ ифода ёфта, инчунин нақши кишварҳои соҳибистиқлол дар таҳкими ҳуқуқи манфиатҳои миллӣ дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ баррасӣ мегардад. Давлат ҳамчун субъекти муносибатҳои байналмилалӣ дар ташаккули ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд саҳм дошта, дар таъмини амнияти миллӣ нақши асосӣ дорад. Таъмини амнияти миллӣ ҳадафи асосии ҳар як давлат ба ҳисоб рафта, дар ҳамоҳангӣ бо созмону ташкилотҳои байналмилалӣ ташаккул дода мешавад.

Калидвожаҳо: манфиатҳои миллӣ, амнияти миллӣ, давлатҳои миллӣ, созмонҳои байналхалқӣ, ҳуқуқи инсон.

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО – ГАРАНТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ

СОБИРЗОДА И. Ю.

*Национальный университет Таджикистана, магистр факультета юриспруденции,
кафедры юриспруденции.*

В статье высказываются идеи о развитии прав и свобод человека и гражданина в рамках национальных государств и международных организаций, а также о роли независимых стран в правовом закреплении национальных интересов в системе международных отношений. Государство как субъект международных отношений способствует формированию прав и свобод человека и гражданина, играет важную роль в обеспечении национальной безопасности. Обеспечение национальной безопасности считается главной целью каждого государства и формируется во взаимодействии с международными организациями и институтами.

Ключевые слова: национальные интересы, национальная безопасность, национальные государства, международные организации, права человека.

INTERNATIONAL LAW – GUARANTEE OF NATIONAL SECURITY OF INDEPENDENT COUNTRIES

SOBIRZODA I.U.

master degree of the jurisprudence faculty of Tajik national University

The article expresses ideas about the development of human and civil rights and freedoms within the framework of national states and international organizations, as well as the role of independent countries in the legal consolidation of national interests in the system of international relations. The state, as a subject of international relations, contributes to the formation of human and civil rights and freedoms and plays an important role in ensuring national security. Ensuring national security is considered the main goal of each state and is formed in interaction with international organizations and institutions.

Keywords: national interests, national security, nation states, international organizations, human rights.

Вобаста ба таҳлилҳои сиёсии имрӯза амният ҳамчун ҳолати сиёсии соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ дар якҷоягӣ ва алоҳидагӣ фаҳмида мешавад. Аз ин нуқтаи назар, амният ҳолати

устувори сохти ҷамъият, бо нигоҳдошти тамомиа, новобаста аз даҳолати номусоиди дохилӣ ва берунӣ мебошад [4, 375].

9-сентябри соли 1991 эълон гардидани Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷаҳониён оид ба пайдо шудани субъекти нави ҳуқуқи байналмилалӣ хабар расонд.

Акнун Тоҷикистони соҳибистиқлол узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ гардид, пояи давлатдорӣ милли-ҳуқуқӣ ва байналмилалӣ-ҳуқуқии худро барои таҳкими муносибатҳои дӯстона бо кишварҳои ҷаҳон гузошт. Дар муддати кӯтоҳи таърихӣ Тоҷикистон заминаи устувори ҳуқуқиро дар ташкили муносибатҳои давлатӣ бо кишварҳои хориҷӣ, созмонҳои бо нуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ ба роҳ монд.

Аз рӯзҳои аввали эълони Истиқлолияти давлатӣ то имрӯз давлати мо дарвозаҳои худро ба рӯи ҳамаи кишварҳои олам кушод ва бо эълони “Сиёсати дарҳои кушода” равобити байналмилалиро баҳри муаррифии Тоҷикистон дар ҷаҳон ва ҷалби сармояи хориҷӣ барои бозсозии мамлакат оғоз намуд.

Аллакай аз миёнаҳои солҳои 90-уми асри гузашта, сарфи назар аз он, ки ҳануз муноқишаҳои мусалаҳона ба анҷом нарасида буданд, макони баргузориҳои ҳамоишҳои гуногуни байналминналию минтақавӣ шудани шаҳри Душанбе ва дигар манотиқи Тоҷикистон нишонаи истиқрори тадриҷии вазъ, эътироф ва эҳтироми сиёсати давлатдорӣ роҳбарияти давлат буд [11, 5].

Масъалаи ташаккули муносибатҳои дипломатӣ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар асоси созишномаҳои дуҷониба ва шартномаҳои байналхалқӣ, ҳанӯз дар аввали солҳои истиқлоли давлатӣ ба вуҷуд омада, инчунин бо тариқи зайл масъалаи таҳкими амнияти милли ва минтақавӣ низ мавриди таваҷҷӯҳ қарор гирифта шуда буд. Бинобар ин, барои дарки муносибатҳои мутақобилаи байни давлатҳо, дар самти шинохти амнияти милли ва минтақавӣ ба мафҳуми этимологии он бояд сарфаҳм рафт. Фаҳми омӯзиши ҳуқуқии амнияти байналмилалӣ ва минтақавӣ ба мо имконият медиҳад, ки дар рафти амалисозии ҳуқуқҳои шаҳравандони худ дар хориҷи кишвар тавассути муносибатҳои дуҷонибаи дипломатӣ, ҳамкориҳои амниятию сиёсӣ ва тиҷоратию иқтисодӣ таъмин намоем.

Дар луғати дипломатӣ амнияти байналмилалӣ ба таври зерин оварда шудааст, ки «ҳолати муносибатҳои байналхалқӣ, ки вайрон кардани сулҳи умумибашарӣ ё ба вуҷуд овардани таҳдид ба амнияти халқҳоро дар ҳамагуна шакл истисно мекунад». Таърифи мазкур то андозае мафҳуми мавриди назарро баррасӣ мекунад ва бозгӯкунандаи он аст, ки амнияти байналмилалӣ вазъияти олами моддӣ, «ҳодисаи муносибатҳои байналхалқӣ» мебошад ва чунин ҳолат танҳо дар шароити сулҳ имконпазир аст. Аммо мафҳуми мазкур хусусиятҳои муҳими амнияти байналмилалиро, ки дар ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ муқаррар шудаанд, пурра инъикос намекунад. Аввалан, ин қобилияти ҳамагон буда, давлатҳо дар шароити эҳтироми амнияти байналмилалӣ соҳибхитиёрии худро дарк мекунанд. Сониян, ин тафсир зарурати ҳамкориҳои давлатҳоро барои муқаррар намудани амнияти байналмилалӣ инъикос намекунад. Дар натиҷа, аҳаммияти махсуси танзими ҳуқуқии байналмилалӣ аз назар дур мемонад. Таъмини амнияти байналмилалӣ ва аҳаммияти махсуси фаъолияти якҷояи давлатҳоро дар роҳи таъмини соҳибхитиёрии ҳар кадоми онҳо баррасӣ мекунем.

Бархе аз муҳаққиқон амнияти байналмилалиро “ҳолати муносибатҳои байналмилалӣ, ки дар он шароити зарурӣ барои мавҷудият ва фаъолияти давлатҳо ҳангоми таъмини соҳибхитиёрии комил, истиқлолияти сиёсӣ ва иқтисодӣ, қобилияти муқовимат ба фишор ва таҷовузи ҳарбию сиёсӣ ва ифротгарой фароҳам оварда мешавад” таъриф мекунанд. Ин таъриф ягонагии амнияти байналмилалиро ҳамчун вазъияти махсуси муносибатҳои байналмилалӣ комилан равшан нишон медиҳад. Аммо дар баробари ин, аҳаммияти таъсиррасонӣ ба таъмини амнияти байналмилалӣ чунин омилҳои муҳим, аз қабيلي ҳуқуқи байналмилалӣ ва тартиботи ҳуқуқии байналмилалӣ гум мешавад. Илова

бар ин, муқаррарот оид ба ҳамкориҳои давлатҳо ҳамчун унсуре амнияти байналмилалӣ мавҷуд нест. Муносибатҳои имрӯзаи байналмилалӣ ба таври боварибахш исбот мекунад, ки барои таъмини амнияти байналхалқӣ ҳамкориҳои байни давлатҳоро дар ҳамаи соҳаҳо инкишоф додан зарур аст [2].

Чунонки дар яке аз Ассамблеяҳои Атлантикаи Шимолӣ қайд карда шуд, амнияти ҳақиқӣ ва дарозмуддат танҳо дар шароите имконпазир аст, ки дар он манфиатҳои ҳамкорӣ аз манфиатҳои мутақобил ва вобастагии ҳамдигарӣ зиёд шуда, мафкураи моҷарои ҷарбиро нораво мегардонад [8].

Дар тадқиқотҳои ғарбӣ низ чунин ақида мавҷуд аст, ки амнияти байналмилалӣ ҳолати махсуси муносибатҳои байналмилалӣ мебошад. Аммо, чӣ дар адабиёти рус ва чӣ дар адабиёти дигар давлатҳои аъзои ИДМ, аҳаммияти ҳамкориҳои давлатҳо ва аҳаммияти ҳуқуқи байналмилалиро дар ташаккули амнияти байналмилалӣ, аксар вақт нодида мегиранд. Нуқтаи назаре, ки мувофиқи он амнияти байналмилалӣ ҳамчун вазъияти муносибатҳои байналмилалӣ «дар он мамнуъ ва монеаи ҷанг назар ба ҳавасмандгардонии он пурзуртар аст» дар Ғарб эътирофи калон пайдо кардааст. Ин монеаҳо ба ҳама ҷонибҳои баҳс, ки мавзӯи онҳо даъво ва идеологияи давлатҳост, таъсир мерасонад [1, 218]. Аммо амнияти байналмилалиро бе ҳамкориҳои давлатҳо ва риояи қонунҳои байналмилалӣ таъмин кардан мумкин нест. Аз ин рӯ, таърифи амнияти байналмилалӣ ҳамчун ҳолати муносибатҳои байналмилалӣ бояд бо имкони ҳамкориҳои байни давлатҳо ва талаботи рафтори яхела пурра карда шавад.

Ҳамаи давлатҳо бояд дар доираи тартиботи ҳуқуқии байналмилалӣ бо роҳи муайян намудани соҳибхитияри худ истиқлолияти худро нигоҳ дошта, таъмин намоянд. Таъмини амнияти байналмилалӣ танҳо дар сурати риояи принципҳои асосӣ ва меъёрҳои аз тарафи умум эътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ дар шароити тартиботи ҳуқуқии байналмилалӣ, имконпазир аст.

Дар баробари ин, нуқтаи назаре мавҷуд аст, ки мувофиқи он таърифи дар умум эътирофшудаи амнияти байналмилалӣ вучуд дошта наметавонад: “Ҳамаи кӯшишҳои додани таърифи возеҳи мафҳуми «амният» пешаки ба нокомӣ маҳкум аст ва маънои амалӣ надорад, зеро пешбинӣ ва ба назаргирӣ имконнопазир аст” [10].

Ҳамаи унсурҳо, сохторҳо ё равандҳо амниятро дар ҳама ҳолатҳои имконпазир кафолат медиҳанд. Дуруст донишмандони ин мавқеъ хеле душвор аст, на аз нуқтаи назари методологӣ ва пеш аз ҳама ба назарияи дониш така кардан лозим аст, ки бевосита ҳар як падидаи ҳаёти ҷамъиятро сарфи назар аз тамоми мураккабӣ ва гуногунрангии худ, илман исбот мекунад. Аз ин рӯ, дар ҳулосаи болозикр, ҳамоишҳои мантиқӣ ҷой доранд. Бори дигар таъкид кардан лозим аст, ки амнияти байналмилалӣ ҳолати махсуси муносибатҳои байналмилалӣ аст, на системаи кафолатҳои давлат.

Дар солҳои 80-уми асри XX ақидаи зерин шуҳрати калон пайдо карда буд: бо назардошти мавҷудияти баробарии ҷарбию стратегӣ байни ИҶШС ва ИМА, амнияти байналмилалӣ ҳамчун маҷмуи амнияти миллии ҳамаи давлатҳо, ифода меёбад. Коршиносони ҳукумати, ки мафҳумҳои амниятро дар СММ омӯхтаанд, ба ҳулосае омаданд, ки “амнияти байналмилалӣ натиҷа ва маҷмуи амнияти ҳар як кишвари узви ҷомеаи ҷаҳонӣ аст”. Ҳамин гуна мавқеъ дар адабиёти шуравӣ ифода ёфтааст. Таъкид гардида буд, ки ба вучуд омадани баробарии ҷарбӣ-стратегӣ барои на бо роҳи рақобати ҷарбӣ, балки бо роҳи риояи намудани принципҳои ҳамзистии осоишта, ба анҷом расонидани мусаллаҳшавии бошито ба бисилоҳшавии пурра роҳи муҳофизати амнияти байналмилалиро мекушояд. Ин самт мафҳумҳои амнияти миллии ва байналмилалиро, ки аз ҳамдигар ҷудо шудаанд, ба як мафҳуми ягона муттаҳид кардааст, ки тибқи он “амнияти миллии аз амнияти байналмилалӣ ҷудонашавандааст, ки дар навбати худ аз ҳамон амнияти тарафҳо иборат аст” [8, 5-11].

Ин мавқеъ вобастагии рӯзафзуни амнияти миллии давлатро аз вазъи муносибатҳои байни давлати дақиқ инъикос мекунад. Аммо амнияти миллии бо пешгирии таҳдидҳо ба манфиату арзишҳои миллии ва амнияти байналмилалӣ бо ҳифз ва фаъолияти ҷомеаи ҷаҳонӣ робитаи зич дорад. Илова бар ин, бояд ба назар гирифт, ки манфиатҳои миллии давлатҳо мушкилоти натавонанд тамоми ҷаҳон, балки як минтақаи алоҳидаро фаро намегиранд. Ҳамин тариқ, дар концепсияи амният, ки дар доираи Созмони Миллали Муттаҳид таҳия шудааст, коршиносоне, ки нуқтаи назари амнияти байналмилалиро ҳамчун маҷмуи амнияти миллии давлатҳо дифоъ мекарданд, маҷбур шуданд эътироф кунанд, ки дар ҷаҳони муосир мушкилоти ҷиддие вуҷуд доранд, ки аз доираи амнияти миллии берун мераванд. Ба ибораи дигар, дар доираи амнияти миллии аксари давлатҳо бо ҳолатҳои берун аз назорати онҳо рӯ ба рӯ мешаванд (масалан, мо дар бораи мушкилоти марбут ба амнияти минтақавӣ ё мушкилотҳои умумибашари инсонӣ сухан меронем). Ҳамин тариқ, коршиносон ба ҳулосаи худ дар бораи маҷмуи амнияти миллии муҳолифат намуда, аҳамияти амнияти байналмилалӣ ва минтақавиро таъкид мекунанд, ки аз нигоҳи мундариҷа аз амнияти миллии ҳар як давлат баръало васеътар аст.

Мафҳуми «амнияти миллии» аксаран дар ҳуҷҷатҳои миллии ҳуқуқии бисёр давлатҳо истифода мешавад. Масалан, дар қонунгузори Арманистон мафҳуми амнияти миллии ба таври зерин муқаррар шудааст: «Ин ҳолати давлат ва ҷомеа буда, дар он инҳо таъмин карда мешаванд: амнияти шахс, ҷомеа ва давлат, тамомияти арзии кишвар, соҳибхитӣ, соҳти конституционӣ, инкишофи муътадили иқтисодиёт, ҳифзи сарватҳои моддию маънавии ҷамъият, ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон ва ҳифзи муҳити зист аз таҳдидҳои дохилию беруна» [6]. Аммо ин санад, инчунин асноди ҳуқуқии кишварҳои дигар, ки ба амнияти миллии бахшида шудаанд, тамоми паҳлӯҳои ин падидаи иҷтимоиро пурра ифшо намекунанд.

Ҳамин тариқ, дар адабиёти рус амнияти миллии ҳамчун «суботе, ки метавонад муддати тӯлонӣ нигоҳ дошта шавад, ҳолати ҳимояи оқилонаи инкишофи шахс, ҷомеа ва давлат аз таҳдиду хатарҳои воқеан мавҷудбуда, инчунин, қобилияти дарк кардани чунин мушкилот ва сари вақт андешидани чораҳои зарурӣ барои безарар гардонии онҳо мебошад» [5, 67-75].

Дар ин таърифи муҳим он аст, ки амнияти миллии суботест, ки бояд дар тӯли муддати тӯлонӣ нигоҳ дошта шавад. Дар баробари ин, таърифи мазкур моҳияти таҳдидҳо ва хатарҳоро, ки ба амнияти фард, ҷомеа ва давлат халал мерасонад, пурра ифшо намекунад. Дар асоси таҷрибаи муосир метавон тахмин кард, ки ин таҳдидҳо қариб ҳамеша дар соҳаҳои техногенӣ, экологӣ, иқтисодӣ, энергетикӣ ва иттилоотӣ ба вуҷуд меоянд.

Мафҳуми шабеҳ дар Санади амнияти миллии ИМА аз соли 1947 сабт шудааст – ин "ҳадафи умумимиллӣ" мебошад, ки маънои "ҳифзи миллат, муассисаҳо ва манбаъҳои қудрати онро аз душманони берунӣ ва дохилӣ" дорад [5, 15].

Ба ин таърифи амнияти миллии боз як унсур хеле муҳим – қобилияти дарк намудани соҳибхитиёрии давлатро илова кардан мумкин аст. «Амнияти миллии соҳибхитиёрии давлат, дахлнопазирии арзии он, ҳуқуқ ба худмудофияи инфиродӣ ё коллективиро таҷассум мекунад. Дар амал ин маънои ҳам қобилияти ҷисмонӣ ва ҳам маънавӣ-равонии давлатро барои ҳифзи худ аз манбаъҳои берунӣ ва ҳам дохилии таҳдид ба мавҷудияти ҳешро дорад. Давлат ҳамон вақт амн аст, ки вай тавони таъмини рушди озод, мустақил ва озоиштаи худро дошта бошад» [6, 63].

Бояд гуфт, ки қобилият ва омодагии таъмини амнияти он дар соҳибхитиёрии давлат мавқеи махсусро ишғол мекунад. Ҳамин тариқ, мафҳуми амнияти миллии ҳам амнияти ҷисмонӣ ва ҳам равониро дар назар дорад, ки ҳар ду метавонанд объекти таҳдидҳои дохилӣ ва беруна гарданд.

Давлат ҳамон вақт бехатар аст, ки ба вай «ҳамла ва истилогарон таҳдид накунад, ҳаёти муътадил ва оромии шаҳрвандон, инчунин, афзоиши минбаъдаи некуаҳволии иқтисодии онҳоро таъмин карда тавонад» [7, 75].

Дар гузориши Созмони Милали Муттаҳид оид ба хулосаҳои тадқиқотҳои коршиносон вобаста ба концепсияи амният, оварда шудааст, ки “амнияти милли ҳамаҷун давлате фаҳмида мешавад, ки дар он давлатҳо аз хатари ҳамлаи низомӣ, фишори сиёсӣ ё маҷбурии иқтисодӣ озоданд ва ҳадафҳо, тараққиёт ва пешрафти худро дар амал татбиқ намуда метавонанд”. Муҳим аст, ки коршиносон ба соҳаи равонии амнияти милли таваҷҷуҳи хосса зоҳир намудаанд, вале таъсири амнияти милли ба амнияти байналмилалӣ инъикос наёфтааст. Ҳамаи давлатҳо метавонанд қувваҳои мусаллаҳро бо мақсади мудофия ва вазифаҳои хеш нигоҳ доранд ва оид ба масъалаҳои, ки ба амнияти онҳо таъсир мерасонанд, чораандешӣ намоянд. Аммо, агар давлатҳо сиёсатҳои истифода баранд, ки танҳо ба қудрати низомӣ ва манофеи танги милли асос ёфтаанд, ин метавонад барои таъмини амнияти байналмилалӣ, мушкilotи ҷиддӣ эҷод кунад. Давлатҳои алоҳида бо роҳи зиёд кардани иқтидори ҳарбии худ муваққатан амнияти худро мустаҳкам карда метавонанд. Аммо дар ниҳояти кор ҳамаи кӯшишҳои онҳо барбод рафта, фақат ба чораҳои ҷавобии дигар давлатҳо ва сушт шудани амнияти байналмилалӣ оварда мерасонад.

Ҳадафи амнияти милли ҳалли маҷмуи мушкilotест, ки ба бехатарӣ ва эътимоднокии фаъолияти самаранокӣ давлат асос ёфтаанд. Барои фаъолияти пурсамари худ ҳар як давлат ба таъмини амнияти милли, ё ба талошҳо барои ҳифзи амнияти байналмилалӣ ва ё боистифода аз нерӯи низомӣ ва иқтисодии худ таваҷҷуҳи хосса зоҳир мекунад. Ба он чи гуфта шуд, мо метавонем илова кунем, ки мумкин аст вазъиятҳои вучуд дошта бошанд, ки давлат сиёсатҳои интиҳоб мекунад, ки ба ҳар ду асос ёфтааст. Албатта, ин мавқеъ вобастагии амнияти миллиро аз амнияти байналмилалӣ хеле дақиқ нишон медиҳад. Дар баробари ин, бояд ба назар гирифт, ки амнияти миллии давлат натавонад ба амнияти байналмилалӣ асос меёбад, балки ба иқтидори иқтисодиву низомии кишвар, мавқеи геополитикии он ва дигар омилҳои муҳим таъсир мекунад. Ба маънои васеъ, амнияти миллии давлатро метавон ба сифати ҳифзи эҳтиёҷоти ҳаётии давлат, халқ тасниф кард [9, 13].

Коршиносони хориҷӣ бар ин назаранд, ки амнияти миллии як давлат падидаи муҳими ҳаёти иҷтимоӣ аст, ки бо амнияти байналмилалӣ печида нест. Онҳо қайд менамоянд, ки амнияти милли танҳо ба пешгирии зарар ба манфиатҳои милли ва арзишҳои миллии давлат нигаронида шудааст. Дар мавриди амнияти байналмилалӣ бошад, он танҳо барои ҳифзи ҷомеаи байналмилалӣ вучуд дорад. Аз ин рӯ, амнияти байналмилалӣ метавонад ҳамаҷун шартӣ муқаррар намудани амнияти миллии давлат хизмат кунад ва бо он муҳолифат кунад. Гарчанде ки амнияти миллии давлат аксаран бо амнияти байналмилалӣ алоқаи зич дорад, мафҳуми амнияти миллиро аз амнияти байналмилалӣ фарқ кардан лозим аст.

Тафовути байни амнияти милли ва байналмилалӣ махсусан дар масъалаҳои силоҳӣ ядрӣ равшан аст. Ҳамаи давлатҳои дорои силоҳӣ ядрӣ интизоранд, ки силоҳӣ қатли омор дар шароити муайян барои таъмини амнияти худ истифода баранд. Дар баробари ин, амнияти миллии чунин давлатҳо, ки силоҳӣ ядрӣ худро надоранд, на ба амнияти байналмилалӣ, балки ба иродаи ҳар як давлати ядрӣ вобаста шуда метавонанд. Аз ин рӯ, дар мафҳуми амнияти милли (ҳамаҷун шартӣ муҳими татбиқи он) зарурати ҳамроҳгирӣ манфиатҳои милли бо манфиатҳои ҷаҳонӣ-умумибашарӣ хеле муҳим аст.

Ҳангоми муайян намудани амнияти миллии давлат хусусиятҳои зерини муҳимтарини ин падидаи иҷтимоиро ба ҳам пайвастан зарур аст:

Амнияти милли бояд устувор бошад ва дар муддати тӯлонӣ нигоҳ дошта шавад;

Он бояд ҳифзи шахсият, давлат ва ҷомеа аз таҳдидҳои сунъӣ, экологӣ, иқтисодӣ, энергетикӣ ва иттилоотиро дар бар гирад;

Вазъи давлатро ифода намуда, татбиқи соҳибхитиёро таъмин намояд;

Ҳифзи манфиатҳои ҳаёти шаҳрванд ва мардумро аз таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ таъмин намояд;

Ба ҳамоҳангии манфиатҳои миллӣ бо манфиатҳои умумибашарӣ, ҷаҳонӣ асос ёбад;
Сокинони кишвар бояд аз вазъи кунунии давлат огоҳ бошанд.

Ҳангоми муқоисаи хусусиятҳои амнияти байналмилалӣ ва миллӣ метавон ба хулосае омад, ки ин падидаҳои ҳаёти иҷтимоӣ гуногунанд. Амнияти байналмилалӣ вазъи муносибатҳои байналмилалиро ифода мекунад ва амнияти миллӣ вазъи давлатро ифода мекунад. Ғайр аз ин, амнияти миллии давлат пеш аз ҳама ба эҳтиёҷот ва манфиатҳои миллӣ ва амнияти байналмилалӣ ба эҳтиёҷот ва манфиатҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ нигаронида шудааст, ки метавонад бо манфиатҳои миллӣ муҳолифат кунад. Аз ин рӯ, мафҳуми амнияти байналмилалиро аз мафҳуми амнияти миллӣ бояд фарқ кард.

АДАБИЁТ:

1. Buzan B. People States and Fear. The National Security Problem in International Relations. Sussex, 1983.
2. Известия. 1990. 10 февраля.
3. Исследование концепции безопасности // Док. ООН A/40/553.
4. Муҳаммад А.Н., Сиёсатшиноси / А.Н. Муҳаммад, У.М.Хидирзода, Х.Қ. Сафарализода (Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултети ғайриихтисоси муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: Паёми ошно, 2018. – 416с.
5. Петровский В.Ф. Доктрина «национальной безопасности» в глобальной стратегии США. – М., 1980.
6. Петровский В.Ф. Безопасность в ядерно-космическую эру. – М., 1985.
7. Петровский В.Ф. Советская концепция безопасности. – М., 1986.
8. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 2734 (XXV) от 16 декабря 1970 г.
9. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 42/93 от 7 декабря 1987г.
10. Скакунов Э.И. Международно-правовые гарантии безопасности государств. – М., 1993.
11. Эмомалӣ Раҳмон ва Ҷомеаи Ҷаҳон (Ба забонҳои тоҷикӣ, англисӣ ва русӣ) – Душанбе: “Ирфон”, 2011, 372 с.

УДК: 343.88 (575.3)

МУШКИЛОТИ НИЗОМИ ОГОҲОНӢ ВА ПЕШГИРИИ ҲУҚУҚВАЙРОНКУНИҲОИ НОБОЛИҒОНУ ҶАВОНОН ВА БАТАНЗИМДАРОРИИ ҲУҚУҚӢИ ФАӢОЛИЯТИ МАҚОМОТИ КОРҲОИ ДОХИЛӢ ВА ДИГАР МАҚОМОТИ ДАВЛАТӢ ДАР ИН САМТ

РАҶАБАЛИЁН А.Р.

Унвонҷӯи Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон,

Дар мақолаи мазкур муаллиф асосҳои бунёдии ташкили ҳамкории милитсия бо мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандиро дар огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо дар байни ноболиғону ҷавонон мавриди омӯзиш қарор дода, мукамал сохтани системаи огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳоро дар байни ноболиғону ҷавононро хеле муҳим арзёбӣ менамояд.

Калидвожаҳо: *ноболиғону ҷавонон, огоҳонӣ, пешгирӣ, асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ, ҳамкорӣ, мақомоти давлатӣ, вазифа ва функсияҳо, система.*

ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И МОЛОДЕЖИ, ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРУКТУР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ И ДРУГИХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ В ЭТОМ НАПРАВЛЕНИИ

РАДЖАБАЛИЁН А.Р.

Соискатель Академии МВД Республики Таджикистан

В данной статье автор исследует основополагающие принципы сотрудничества милиции с органами государственной власти и гражданского общества по предупреждению и профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и молодежи. Считает совершенствование системы предупреждения и профилактики правонарушений среди несовершеннолетних и молодежи важным шагом в этом направлении.

Ключевые слова: *несовершеннолетние и молодежь, предупреждение, профилактика, правовая основа, организация, сотрудничество, органы государственной власти, обязанности и функции, система.*

PROBLEMS OF THE SYSTEM OF WARNING AND PREVENTION OF LAW VIOLATIONS BY MINORS AND YOUTH AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF STATE AUTHORITIES IN THIS AREA

RAJABAIYON A.R.

Applicant of the Academy of the MIA of the Republic of Tajikistan

In this article, the author examines the fundamental principles of cooperation between the police and the state authorities and civil society in warning and prevention of law violations among minors and youth, and considers it very important to improve the system of warning and prevention of law violations among minors and youth.

Keywords: *minors and youth, warning, prevention, legal basis, organization, cooperation, state authorities, tasks and functions, system.*

Зиёд шудани ҷинояткорӣ дар байни ҷавонуну ноболиғон дар ҷумҳурӣ ҷомеаро ба ташвиш оварда истодааст. Мувофиқи маълумотҳои оморӣ дар соли 2017 танҳо аз тарафи ноболиғон 690 ҷиноят содир шуда бошад, дар соли 2018 ин нишондиҳанда 907 ҷиноятро ташкил дода, дар соли 2019 873 ҷиноят ба қайд гирифта шуд. Дар соли 2017 аз тарафи ноболиғон агар 14339 адад ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ содир шуда бошад, дар соли 2018 ин нишондиҳанда 16035 адад ва дар соли 2019 бошад, 16923 ададро ташкил медиҳад. Тибқи маълумотҳои оморӣ зиёда аз 80 фоизи ҳуқуқвайронкуниҳо аз ҷониби ноболиғоне содир мешаванд, ки онҳо баъди гирифтани таълими асосии нӯҳсола дигар ба таълим ва шуғл

фаро гирифта нашудаанд. Ба сабабу омилҳои манфие, ки ба содир намудани ҳуқуқвайронкунӣ мусоидат менамояд, ба шугъл ё таълим таъмин набудан, мушкилиҳои равонӣ, зуроварӣ дар оила ва ҷамъият, набудани ҷои истиқомат, вобастагӣ аз машруботи спиртӣ ва нашъамандӣ дохил мешаванд [2]. Аз ин лиҳоз, пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ дар байни ноболиғону ҷавонон маҷмӯи ҷорабиниҳои дастаҷамъона ва инфиродии ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ахлоқию равонӣ, маънавӣ, фарҳангӣ ва тиббиро фаро мегиранд, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ, ташкилотҳои давлатию ғайридавлатӣ, аз ҷумла иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, падару модарон ва ё шахсони онҳоро ивазкунанда бо мақсади ошкор ва бартараф намудани сабабу шароитҳои ба содиршавии ҳуқуқвайронкунӣ дар байни ноболиғону ҷавонон мусоидаткунанда амалӣ карда мешавад. Аммо ташкили самаранокӣ чунин ҷорабиниҳо кори сахлу осон нест, зеро дар самти пешгирии ҷинояткорӣ теъдоди зиёди ниҳодҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, аз ҷумла ҷомеаи шахравӣ ва шахсони алоҳида ҷалб мегарданд ва барои бо таври мунтазаму муташаққилона ва самаранок ба роҳ мондани онҳо як сохтори мукаммали ҷамоҳангсозӣ чунин фаъолият, қонунгузории мушаххас оид ба ваколатҳои мақомоти салоҳиятдори давлативу ғайридавлатӣ ва механизми дурусти амалисозии ҳадафҳо дар ин самт ва аз ҷама муҳимтар коркарди мақакҳои баҳодиҳии манфиапаризии ҷораҳои огоҳонӣ маҳсуб меёбад. Аз ин ҷост, ки мутафаккирони варзида мушкилоти пешгирии ҷинояткориро яке аз масъалаҳои калидии назария ва амалияи байналмилалӣ муқовимат ба ҷинояткорӣ эътироф менамоянд.

Идеяи афзалияти пешгирии ҷиноятҳо дар таносуби ба дигар ҷораҳои муқовимат ба ҷинояткорӣ бори аввал дар шакли ниҳой аз ҷониби Ш.Монтеске дар рисолаи машҳураш бо номи «Дар бораи рӯҳи қонунҳо» ифода ёфта буд [9, 231], гарчанде ки хеле пештар дар ин ё он шакл чунин равиш аз ҷониби Аристотел, Афлотун ва Фукидид пешниҳод шуда буд [12, 128]. Оид ба афзалияти ҷанбаи профилактикии таъсиррасонӣ ба ҷинояткорӣ ва дигар намудҳои ҳуқуқвайронкунӣ аз ҷониби К.Маркс низ бо чунин мазмун ифода ёфта буд: «қонунгузорӣ хирадманд ҷиноятро пешгирӣ мекунад, то ки барои ҷазо додан барои он маҷбур нашавад» [8, 131]. Аксари криминологҳои муосир низ афзалияти пешгирии ҷиноятҳо нисбат ба дигар усулҳои мубориза бо ҷинояткорӣ қайд мекунанд.

Ба ақидаи А.П. Закалюк, огоҳонии ҷиноят фаъолиятест, ки ба рафъи сабабу шароитҳои содир кардани ҷинояти шахсе, ки то ҳол қасди содир кардани ҷиноятиро мушаххасан иброз насохтааст, вале рафтори ӯ аз эҳтимоли баланди ба кирдори ҷиноятӣ табдил ёфтан шаҳодат медиҳад [4, 16]. Қариб ҳамин хел мавқеъ аз ҷониби Г.А. Аванесов ҷонибдорӣ ёфтааст [1, 398]. Дар ҳамин қибол андешаи Н.И. Ветров хеле муфассалтару мушаххастар ба назар мерасад, ки меғӯяд: «огоҳонидани ҷиноят маҷмӯи тадбирҳои иҷтимоию иқтисодӣ, идеологӣ, фарҳангӣ, тарбиявӣ, ташкилӣ ва идоракуниро дар бар мегирад, ки барои ошкор ва рафъ кардани сабабу шароитҳои ҳуқуқвайронкуниҳо, ислоҳ ва аз нав тарбия намудани шахсони қасрафтор ва барои огоҳ кардани аъзоёни ҷомеа аз амалҳои ғайриқонунӣ нигаронида шудаанд» [3, 9].

Таҳлили мазмуни қонунгузорӣ ва фаъолияти амалии мақомоти хифзи ҳуқуқ собит месозад, ки бинобар гуногунҷанба будани фаъолияти мақомоти давлатӣ вобаста ба вазифа ва функцияҳои онҳо дар ошкор ва бартараф кардани сабаб ва омилҳои ҷинояткорӣ ҷамоҳангсозии фаъолияти онҳо дар баъзан мавридҳо (ба савдои одамон, коррупсия, экстремизм, ҷинояткории ноболиғон ва ғ.) ба души мақомоти алоҳида (коррупсия, амният, милитсия, ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон ва ғ.) вогузор карда шуда, комиссияҳои доимоамалкунандаи давлатӣ дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил карда мешаванд. Аммо мақомоти Прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақомоти махсусваколатдоркардашудаи давлатӣ дар маҷмӯъ бояд чунин ҷамоҳангсозии мақомоти давлатиро дар самти мубориза ба ҷинояткорӣ ба душ дошта бошад. Яъне, ихтилофи назаррас дар самти ҷамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ, аз ҷумла мақомоти хифзи ҳуқуқи кишвар дар сатҳи қонунгузорӣ ва ташкилӣ айни замон побарҷост.

Масалан, тибқи банди 18 Барномаи миллии пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ дар байни ноболиғон барои солҳои 2020-2024 аз «30» июли соли 2020, № 431 “вазорату идораҳо ва

мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кухистони Бадахшон, вилоятҳои Суғд ва Хатлон, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурии барои иҷроии талаботи нақшаи амали Барнома масъул мебошанд» ва тибқи моддаи 4 Қонуни ҚТ «Дар бораи низоми огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон» [6] ба субъектҳои низоми огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон мақомоти зерин марбут дониста шудаанд:

- Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- комиссияҳо оид ба ҳуқуқи кӯдак;
- мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;
- мақомоти васоят ва парасторӣ;
- мақомоти маориф ва илм;
- мақомоти корҳои дохилӣ;
- мақомоти тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли;
- мақомоти кор бо занон ва оила;
- мақомоти кор бо ҷавонон ва варзиш;
- мақомоти меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли;
- мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба дин;
- мақомоти фарҳанг;
- мақомоти прокуратура;
- мақомоти амнияти миллӣ;
- мақомоти назорати маводи нашъаовар;
- Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак;
- мақомоти дигари давлатӣ, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ.

Субъектҳои низоми огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон дар доираи ваколатҳои худ барои таъмини риояи ҳуқуқи озодӣ ва манфиатҳои ноболиғон аз ҳама гуна шаклҳои ҳуқуқвайронкунӣ, азобу шиканҷа, зӯроварии рӯҳӣ ва ҷисмонӣ, муносибати бераҳмона, истисмори шахсонӣ, меҳнатӣ ва шаклҳои дигари истисмор, муайян намудани ноболиғони дар ҳолати номусоиди иҷтимоӣ қарордошта уҳдадоранд ва бояд ба мақомоти зерин хабар диҳанд:

- ба мақомоти прокуратура – дар бораи риоя нагардидан ва вайронкунии ҳуқуқи озодӣ ва манфиатҳои кӯдак;

- ба мақомоти васоят парасторӣ ва комиссияҳо оид ба ҳуқуқи кӯдак – дар бораи фаъолияти номуносиби мақомот ва ташкилотҳои, ки фаъолиятро оид ба пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон амалӣ менамоянд ва дар бораи кӯдакони ятим, бепарастор ва ноболиғоне, ки дар вазъияти ба ҳаёт ва саломатии онҳо хатардошта қарор доранд;

- ба мақомоти меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли – дар бораи ба касбомӯзӣ ҷалб кардани ноболиғони аз синни шонздаҳ боло дар муассисаҳои таълимии касбомӯзии соҳаи мақомоти меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, инчунин ба меҳнат ҷалб намудан ва пешгирии меҳнати маҷбурии ноболиғон;

- ба мақомоти корҳои дохилӣ – дар бораи ноболиғоне, ки ҳуқуқвайронкунӣ ё кирдорҳои дигари зиддиҷамъиятӣ (зиддиҳуқуқӣ) содир намудаанд, оид ба падару модар ва шахсони дигаре, ки ноболиғонро ба содир намудани ҳуқуқвайронкунӣ ё кирдорҳои дигари зиддиҷамъиятӣ (зиддиҳуқуқӣ) ҷалб менамоянд, ё ин ки нисбати ноболиғон чунин кирдорҳоро содир менамоянд, инчунин оид ба зӯроварӣ дар оила нисбат ба ноболиғон;

- ба мақомоти тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли – дар бораи ноболиғоне, ки ба муоинаи тиббӣ ва табобат ниёз доранд;

- ба мақомоти маориф ва илм – дар бораи ноболиғоне, ки худсарона муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, махсус ва муассисаҳои дигари кӯдаконро тарк намудаанд, ё ин ки мунтазам ба сабабҳои узрнок дар дарсҳо иштирок намеkunанд;

- ба мақомоти назорати маводи нашъаовар – дар бораи ноболиғоне, ки маводи нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва мадҳушкунанда истеъмол мекунанд, инчунин оид ба шахсони дигаре, ки ноболиғонро ба содир намудани чунин ҳуқуқвайронкунӣ ҷалб мекунанд;

- ба мақомоти кор бо занон ва оила – оид ба ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои ноболиғоне, ки оилаҳои онҳо дар ҳолати номусоиди иҷтимоӣ қарор доранд.

Тибқи банди 2 моддаи 4 Қонуни ҚТ “Дар бораи низоми огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон”, ҳамоҳангсозии фаъолияти субъектҳои низоми огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Комиссияи назди Ҳукумати Чумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқи кӯдак анҷом дода мешавад. Аммо ҷиҳати дар амал бо таври бояду шояд амалӣ сохтани ин самти фаъолияти субъектҳои сершумори мақомоти давлатӣ Комиссияи мазкур ба натиҷаҳои дилхоҳ дар самти пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо ноил нагардид. Аз ин ҷост, ки тибқи банди 1 боби 1 Нақшаи амалигардонии талаботи Барномаи миллии пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ дар байни ноболиғон барои солҳои 2020-2024, ки бо қарори Ҳукумати Чумҳурии Тоҷикистон аз 30 июли соли 2020, № 431 тасдиқ гардидааст, бо мақсади мукамалсозии ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ дар ин самт “ташқил кардани Гурӯҳи кории байниидоравӣ дар назди Вазорати корҳои дохилии Чумҳурии Тоҷикистон” муқаррар карда шудааст. Яъне, ҳамоҳангсозии мунтазам ва ҳаррӯза фаъолияти мақомоти давлатӣ дар самти корҳои профилактикӣ бо ноболиғон ба души мақомоти милитсия вогузор гардидааст.

Бояд гуфт, ки дар Федератсияи Россия, дар яке аз самтҳои муҳимтарини мубориза бо ҷинояткорӣ, қонуни федералӣ «Дар бораи асосҳои низоми огоҳонии ҳуқуқвайронкуниҳои ноболиғон» аз 24 июни соли 1999 қайҳо қабул карда шуда, дар заминаи он Ситоди оперативии байниидоравӣ таъсис дода шуда буд. Мутаассифона, бинобар ҳаҷми аз ҳад зиёд будани мушкилот дар ин самт ва набудани заминаи муассири ташкилию ҳуқуқӣ он ба сохтори идоракунии манфиатпазир вобаста ба ташкили ҳамкории судманди ҳамаи субъектҳои огоҳонии ҷинояткорӣ дар ин самт табдил наёфт. Тахлили протоколҳои маҷлисҳои ситоди оперативӣ моро ба чунин хулосабандӣ мувосеҳ месозад.

Дар маҷлисҳои ситод масъалаҳои муҳимтарини вазъияти корҳои профилактикии байни насли наврас муҳокима шуда бошанд ҳам, роҳбарони вазорату идораҳои манфиатдор, аз ҷумла, вилоятҳо шунида шуда бошад ҳам, вале дар бораи самараи чунин корҳо сухан намеравад. Зеро Вазорати корҳои дохилии Русия барои ҳалли мушкилоти сатҳи иҷтимоӣ, фарҳангӣ, маориф, дин ва ғ. салоҳиятдор ва масъалаҳои ташкили фаъолияти идораҳо ва ташкилотҳои манфиатдорро танзим карда наметавонад. Ба андешаи Н.И. Остапенко «ба назар мерасад, ки ба Вазорати корҳои дохилӣ додани ваколатҳои роҳбарӣ ба фаъолияти ситод танҳо аз дурӣ ҷустани Ҳукумат аз ҳалли ин мушкили муҳим мебошад» [10, 75].

Чи тавре ки қаблан қайд карда шуд, дар чумҳурии мо низ чунин равиш то имрӯз побарҷост.

Мо чунин мепиндорем, ки чунин муносибат ба талаботи «Консепсияи пешгӯии рушди қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон», ки бо Фармони Президенти Чумҳурии Тоҷикистон аз 19 феввали соли 2011 № 1021 тасдиқ гардидааст, мутобиқат намекунад, зеро бунёди давлати демократӣ ва ташаккули он «ба сифати қонунҳое вобаста аст, ки волияти қонунро таъмин намуда, риояи талаботи воқеии шаҳрвандон ва ниёзҳои ҷомеаро фарогир мебошанд» [7].

Ба андешаи мо яке аз вазифаҳои муҳим дар самти амалӣ сохтани корҳои профилактикии умумиҷтимоии ҷинояткории ноболиғону ҷавонон, аз ҷумла марбут ба

экстремизм, терроризм, савдои одамон, гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ва дигар шаклҳои ҷинояту ҷинояткорӣ бояд ба души вазорату идораҳои тафаккурсози давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва ҷамоати шаҳраку деҳот бошад, зеро онҳо дар робитаи наздик ба аҳоли қарор дошта, дар доираи қонунгузори амалкунанда функсияҳои муайяни хифзи ҳуқуқи низ иҷро менамоянд.

Маслан, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 сентябри соли 2009 № 549 «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» [5], ки асосҳои маъмурӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодии ташкил ва фаъолияти мақомоти худидоракунии маҳаллиро танзим менамояд, бо мақсади ҳал намудани масъалаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии дорои аҳамияти маҳаллӣ бо назардошти манфиатҳои умумии иҷтимоӣ, анъанаҳои миллӣ ва хусусиятҳои маҳаллӣ ваколатҳои ҷамоат – мақомоти маҳаллиро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ – иқтисоду молия, қонуният, тартиботи ҷамъиятӣ, муҳофизат, хифзи иҷтимоӣ, беҳбудӣ ва хифзи муҳити зист муайян менамояд.

Ба андешаи мо муҳимтарин таъғоҳи мақомоти худидоракунии ҷамоати шаҳраку деҳот дар огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ дар байни ноболиғону ҷавонон мақомоти милитсия махсуб меёбад. Зеро яке аз ҳадафҳои асосии ислоҳоти милитсия ташкили ҳамкории зичи полис бо аҳоли, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ВАО мебошад. Милитсия манфиати шаҳрвандонро хифз карда, бояд боварии мардумро ба ҷо оварад ва «ба хизмати шабонарӯзи бо доираи васеи хизматрасониҳои иҷтимоӣ табдил ёбад». Шиори эълоншуда: «Милитсия – халқ аст ва халқ – милитсия» андешаи «мутобиқати фаъолияти милитсия ба манфиатҳои ҷомеа» ва вазифаи таъмини фарҳанги «ошкоро будан ба ВАО»-ро инъикос мекунад, қобилияти «танқиди фаъолияти худро дуруст қабул кардан, нодуруст маънидод накардани нақши милитсия дар раванди бунёди давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёди муосир дар Тоҷикистон» [11].

Масоили матраҳгардида собит месозад, ки мақомоти милитсия дар байни дигар мақомоти хифзи ҳуқуқи кишвар ягона мақомотест, ки вобаста ба таъинот ва функсияҳои худ дар самти огоҳонидани ҷинояту ҷинояткорӣ бо мардум наздиктар аст ва баъзи моддӣ-техникӣ, ҳаёти шахсӣ, ҷузъу томҳои он низ зиёдтар мебошанд.

Тибқи талаботи банди 1 моддаи 10 Қонуни ҚТ «Дар бораи низоми огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон» аз 2 январи соли 2020, №1658 мақомоти қорҳои дохилӣ дар доираи ваколатҳои пешбининамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолиятро оид ба огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон амалӣ менамояд. Дар мақомоти қорҳои дохилӣ ҳадамоти пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон ва қабулгоҳ-таҳвилгоҳи ноболиғон, ҳамчун воҳидҳои махсус вобаста ба пешгирии беназоратӣ ва ҳуқуқвайронкунии ноболиғон фаъолият мекунанд.

Ҷиҳати дар амал татбиқ намудани ин функсияи огоҳонии МКД 25 ноябри соли 2020, №717 Низомномаи Раёсати огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғону ҷавонони Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасвиб расида, мавриди амал қарор гирифт. Тибқи талаботи Низомномаи мазкур собиқ Ҳадамоти огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғону ҷавонон ба Раёсати пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғону ҷавонон табдил ёфта, дар баробари салоҳиятҳои вобаста ба амалӣ сохтани қорҳои огоҳонӣ, салоҳияти амалӣ сохтани фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯ дар ошкор ва пешгирӣ кардани ҷиноятҳои ноболиғону ҷавонон вогузор карда шуд.

Асосҳои ташкилӣ-ҳуқуқии фаъолияти ин ниҳод дар доираи талаботи «Дастур амал оид ба ташкили фаъолияти хизмати қор бо ҷавонон дар мақомоти қорҳои дохилӣ», ки аз 23 апрели соли 2021 бо Фармоиши ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, №275 б/з ва талаботи «Дастурамал оид ба ташкили фаъолияти хизмати қор бо ноболиғон дар мақомоти қорҳои дохилӣ», ки аз 23 апрели соли 2021 бо Фармоиши ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, №276 б/з тасдиқ шудаанд, ба танзим дароварда шудаанд.

Тибқи талаботи ин санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилидоравӣ воҳидҳои сохтории Раёсати огоҳонӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғону ҷавонони Вазорати қорҳои

дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тамоми вилоят, шаҳр ва ноҳияҳои ҷумҳурӣ дар баробари пешгирии нашъамандӣ, фоҳишагӣ, истеъмоли нушокиҳои спиртӣ ва дигар намуди ҳукуквайронкуниҳо ва ҷинояткорӣ дар байни ноболиғону ҷавонон нақши муассир доранд.

Новобаста ба он, ки Раёсати мазкур муваззаф мебошад, ки дар баробари ҳукуквайронкуниҳои ноболиғон (ашхоси то 18 сола) дар огоҳонӣ ва пешгирии ҳукуквайронкуниҳои ҷавонон (аз 18 то 30 сола) низ масъул мебошад ва барои ин самти фаъолият «Дастур амал оид ба ташкили фаъолияти хизмати кор бо ҷавонон дар мақомоти корҳои дохилӣ» аз 23 апрели соли 2021 бо Фармониши ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, №275 б/з тасдиқ гардидааст, аммо Қонуни ҚТ «Дар бораи низоми огоҳонӣ ва пешгирии ҳукуквайронкуниҳои ноболиғон» аз 2 январи соли 2020, №1658 ва Барномаи миллии пешгирии ҳукуквайронкуни дар байни ноболиғон барои солҳои 2020 – 2024 механизми огоҳонӣ ва пешгирии ҳукуквайронкуниҳои ҷавононро фарогир намебошад. Чунин мушкилот дар сатҳи қонунгузорӣ бо таври пурра ва муташаккилона дар амал татбиқ намудани сиёсати давлатӣ дар самти огоҳонии ҳукуквайронкуниҳои ҷавононро имконнопазир гардонидааст.

Дар асоси ақоиди иброзгардида, хулосаҳои зеринро манфиатпазир мепиндорем:

1. Дар пешгирии ҳукуквайронкуниҳои ноболиғону ҷавонон нақши муҳимро системаи ягонаи давлатии огоҳонидани ҷинояткорӣ мебозад, ки мақомоти милитсия дар ташкили пешгирии умумиҷамъиятии ҷинояткорӣ дар байни дигар ниҳодҳои давлатӣ мақоми ҳамоҳангсозро касб менамояд. Аммо айни замон талаботи қонунгузорӣ дар ин самт номукамал ва дар баъзан мавридҳо хеле баҳснок ба назар мерасад;

2. Сарфи назар аз шумораи зиёди субъектҳои ба ҳукуквайронкуниҳои ноболиғону ҷавонон муқовиматкунанда, гуногунии вазифаҳо ва функсияҳои онҳо дар ин самт, муттаҳидшавии нисбии кӯшишҳои тамоми қувваҳо ва воситаҳои ҷалбшуда дар доираи системаи ягонаи пешгирии ҷинояткории ноболиғону ҷавонон самаранокӣ фаъолиятро дар ин самт афзун менамояд.

3. Ҳамоҳангии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кишвар дар доираи қонунгузори амалкунанда марбут ба огоҳонӣ ва пешгирии ҳукуквайронкуниҳои ноболиғону ҷавонон дорои мушкилоти муайяни ташкилӣ-ҳуқуқӣ буда, бозбинӣ ва мукамалсозиро тақозо менамоянд.

4. Новобаста ба ҳелеҳо гуногунҷанба будани огоҳонии умумиҷамъиятии ҷинояткории ноболиғону ҷавонон бори гарони фаъолият дар ин самт ба дӯши мақомоти корҳои дохилӣ буда, ҳуқуқ ва ухдадорӣҳои дигар субъектони низоми огоҳонӣ ва пешгирии ҳукуквайронкуниҳо дар байни ноболиғону ҷавонон бо таври комил муайян нашудаанд, мутаносибат системаи доимоамалкунанда ва манфиатпазирӣ давлатӣ дар ин самт мукамалсозӣ ва фаолсозиро тақозо менамояд.

5. Таҷрибаи ташкили сохторҳои хусусияти ҳифзи ҳуқуқи маҳаллӣ дар кишварҳои гуногун, собит месозад, ки системаи самаранокӣ ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ танҳо бо иштироки фаъолони мақомоти ҳудудоракунии маҳаллӣ, ҳамчун сатҳи наздиктарини ҳокимияти давлатӣ бо шахравдон имконпазир аст.

АДАБИЁТ:

1. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика. - М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. - 526 с.
2. Барномаи миллии пешгирии ҳукуквайронкуни дар байни ноболиғон барои солҳои 2020-2024 аз «30» июли соли 2020, № 431
3. Ветров Н.И. Криминологическая характеристика правонарушений молодежного возраста: Учебное пособие. - М., 1981. - С.223.
4. Закалюк А.П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. - М., 1986. - С.250.
5. Закон Республики Таджикистан 5 сентября 2009 г. № 549 (в ред. 4 апреля 2004 г. № 1598) «Об органах самоуправления поселков и сел» // Ахбори Маджлиси Оли

- Республики Таджикистан. 2009. № 7-8. Ст. 503; 2012. № 4. Ст. 277. № 8. Ст. 833; 2015. № 11. Ст. 964; 2017. № 1431. Ст. 8. 2019. № 1598. Ст. 7.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми огоҳонии ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии ноболиғон» аз 2 январи соли 2020, №1658. // <https://mmk.tj/content> [Санай мурочиат: 25.10.2024].
 7. Концепция прогнозного развития законодательства Республики Таджикистан. Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 19 февраля 2011 г. № 1021 // Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан: официальный сайт. – <http://www.mmk.tj> (дата обращения: 21.10.2023).
 8. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.1. - С.450.
 9. Монтескье, Ш. Избранные произведения / [Общая ред. и вступ. статья проф. М. П. Баскина]. - М.: Госполитиздат, 1955. – 800 с.
 10. Остапенко Н.И. Основы формирования системы управления профилактикой несовершеннолетних. Дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2004. – С.75.
 11. Стратегия реформы милиции на 2013–2020 гг. Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 19 марта 2013 г. № 1438 // Сборник нормативных правовых актов по реформе милиции. 2013.
 12. Фукидид. История. - Л., 1981. - С.300.

ТАРТИБИ ҚАБУЛ ВА НАШРИ МАҚОЛА

Талабот ба мақолаҳое, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Илм ва амният» пешниҳод мегарданд:

Мақолаҳое, ки барои чоп ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: 1) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷаллаи омода гардида бошад; 2) мақола бояд натиҷаи тадқиқоти илмӣ бошад; 3) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмӣ маҷаллаи мувофиқат намояд.

Ҳамаи маводи илмӣ, ки ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, бо ёрии системаи «Антиплагиат» барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи дигар муаллифӣ бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гуна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ ва англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матнҳои тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад. Ҳаҷми мақола бояд бо формати A4, бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифа дар бар гирад.

Мақола бояд дорои сохтори зерин бошад:

- индекси УДК (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

- номи мақола;

- насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Рустамзода С.Т.);

- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;

- матни асосии мақола;

- хангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда (мувофиқи «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва Аломатҳои китобати забони тоҷикӣ», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 268) ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавс мураббаъ [] нишон дода шавад. Намуна: [6,42]. Яъне, адабиёти №6 ва саҳифаи 42;

- нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Онҳо инчунин бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд;

- рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад;

- номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) навишта шаванд. Аннотатсия бояд дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 7 то 10 номгӯӣ таҳия шаванд;

- дар охири мақола маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифӣ бо ду забон (русӣ ва англисӣ) бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи кори муаллиф.

ПОРЯДОК ПРИЁМА И ИЗДАНИЯ СТАТЬИ

Требования к научным статьям, представляемым для публикации в научном журнале «Наука и безопасность»:

Научные статьи, представляемые для публикации в журнале, должны соответствовать следующим требованиям: 1) научная статья должна быть подготовлена с учетом требований журнала; 2) статья должна быть результатом научного исследования; 3) тема статьи должна соответствовать одному из научных направлений журнала.

Все научные материалы, представляемые в журнал, проверяются с помощью системы «Антиплагиат» на определение уровня оригинальности текста. Статьи, в тексте которых использованы материалы других авторов без цитирования, к рассмотрению в следующих этапах не выносятся и не публикуются.

Требования к подготовке научных статей:

Текст статьи должен быть подготовлен в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman для русского и английского текстов и шрифтом Times New Roman Tj для таджикского текста, размер букв в тексте должен быть 14 см, поля – 2,5 см, а расстояние между текстами – 1,5 мм. Объем статьи должен составлять от 10 до 12 страниц формата А4, включая список использованной литературы и аннотацию.

Статья должна иметь следующую структуру:

- указатель УДК (данный указатель можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия, имя и отчество в форме сокращения (например: Рустамзода С.Т.);
- название учреждения, в котором работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- при цитировании использованной литературы (согласно «Правил правописания таджикского языка и символов книги таджикского языка», Постановления Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2021 года № 268) и её конкретной страницы, следует указывать в квадратных скобках []. Пример: [6,42]. То есть, литература №6 и стр. 42;
- планы, схемы, диаграммы и чертежи необходимо пронумеровать и указать поясняющее название;
- список используемой литературы (не менее 10 наименований и не более 25 названий научной литературы). Список используемой литературы следует подготовить на основании требований ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- название статьи, аннотация и ключевые слова должны быть написаны на трёх языках (таджикском, русском и английском). Аннотацию необходимо подготовить в объёме не менее 25 строк и от 7 до 10 ключевых слов;
- в конце статьи предлагается указать сведения об авторе или авторах на двух языках (русском и английском) в следующем порядке: фамилия, имя и отчество (полностью), учёная степень и звание (при наличии), название учреждения, в котором работает автор, должность, номер телефона, адрес электронной почты, адрес места работы автора.

ORDER OF ACCEPTION AND PUBLICATION OF ARTICLE

Requirements for scientific articles submitted for publication in the scientific journal «Science and Security»:

Scientific articles submitted for publication in the journal must meet the following requirements: 1) the scientific article must be prepared taking into account the requirements of the journal; 2) the article must be the result of scientific research; 3) the topic of the article must correspond to one of the scientific areas of the journal.

All scientific materials submitted to the journal are checked using the «Antiplagiarism» system to determine the level of originality of the text. Articles in the text of which materials of other authors are used without citation are not submitted for consideration at the next stages, and such articles are not allowed for publication.

Requirements for the preparation of scientific articles:

The text of the article should be prepared in Microsoft Word format, in Times New Roman font for Russian and English texts and Times New Roman Tj font for Tajik text, the size of the letters in the text should be 14, the margins should be 2.5 cm, and the distance between the texts should be 1.5mm. The volume of the article should be from 10 to 12 pages of A4 format, including a list of references and annotations.

The article should have the following structure:

- UDC index (this index can be obtained from any scientific library);
 - article title;
 - surname, name and patronymic in the form of an abbreviation (for example: Rustamzoda S.T.);
 - the name of the institution where the author of the article works;
 - the main text of the article;
 - when citing the literature used (according to the «Rules for the spelling of the Tajik language and symbols of the book of the Tajik language», Decree of the Government of the Republic of Tajikistan dated June 30, 2021 No. 268) and its specific page should be indicated in square brackets []. Example: [6, 42]. That is, literature No. 6 and p. 42;
 - plans, diagrams and drawings must be numbered. They should also have a descriptive title;
 - list of used literature (not less than 10 lists and not more than 25 lists of scientific literature).
- The list of used literature should be prepared on the basis of the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5-2008;
- The title of the article, abstract and keywords must be written in three languages (Tajik, Russian and English). The abstract must be prepared in the amount of at least 25 lines and from 7 to 10 keywords;
 - at the end of the article, information about the author or authors in two languages (Russian and English) should be indicated in the following order: last name, first name and patronymic (in full), academic degree and title (if any), name of the institution where the author works, position, phone number, e-mail address, work address of the author.

**ИЛМ ВА АМНИЯТ
НАШРИЯИ МАКТАБИ ОЛИИ ҚДАМ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
№1 (11), 2025**

Нашриёти «Меҳвар»-и
Мақтаби олии ҚДАМ Қумҳурии Тоҷикистон
734018, шаҳри Душанбе, кӯчаи Н.Қарабоев, 54/2
Сомонаи мачалла: <https://ilm-va-amniyat.tj>
Почтаи электронӣ: maktabi_oli24@mail.ru
Тел.: (+992 37) 233 55 19, Факс: (+992 37) 233 89 93.
Андозаи 60x84/8. Коғазӣ офсетӣ. Чопи офсетӣ.
Адади нашр: 150 нусха. Қузьи чопии нашрӣ 15.25, қузьи чопии шартӣ 14.25.
Барои чоп 02.04.2025 имзо шудааст. Фармоиши №